

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Ба ҳуқуқи дастнавис

УДК: 372. 8 (575.3)

ББК: 74. 22 (2Т

Н- 59

НЕЪМАТОВ РАМАЗОН ҲУСНИДДИНОВИЧ

**ТАШАККУЛИ ТАМОҶУЛҲОИ АРЗИШҲОИ ОИЛАВИИ
ҶАВОНОН ДАР ШАРОИТҲОИ НАВИ ПЕДАГОГӢ –
ИҶТИМОӢ**

(дар мисоли донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ)

Диссертатсия

**барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои педагогӣ
аз рӯи ихтисоси 13.00.05 – Назария, методика ва ташкили
фаъолияти фарҳангӣ-иҷтимоӣ
(13.00.05.03 – Педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ)**

Рохбари илмӣ: доктори илмҳои
педагогӣ, профессор Юнусова Н.М.

ДУШАНБЕ- 2023

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....	3-17
БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ ТАМОЮЛҲОИ АРЗИШҲОИ ОИЛАВӢ ҲАМЧУН МАСЪАЛАИ ИҶТИМОӢ ВА ПСИХОЛОГӢ- ПЕДАГОГӢ.....	17-99
1.1. Ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонон дар таҳқиқоти психологию педагогӣ ва иҷтимоӣ.....	17-57
1.2. Тавсифи аслии мафҳуми “оила” ҳамчун дараҷаи психологию педагогӣ	58-77
1.3. Тавсифи ҷавонон ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ.....	78-94
Хулосаи боби I.....	95-97
БОБИ II. МУНДАРИҶАИ РАВАНДИ ТАШАККУЛИ АСОСҲОИ ИҶТИМОӢ- ПЕДАГОГИИ АРЗИШҲОИ ОИЛАВӢ ДАР НИҶОДИ ҶАВОНОНИ ДОНИШЧӢ.....	98-141
2.1. Ташҳиси дараҷаи ташаккулпазирии тамоюли арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишчӯ.....	98-128
2.2. Шароитҳои педагогии ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишчӯ.....	129-138
Хулосаи боби II.....	139-141
ХУЛОСА.....	142-146
АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА	147-163
ЗАМИМА.....	164-172

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Солҳои охир дар илми ватанӣ таҳқиқот ба омӯзиши муносибатҳои дохили оилавӣ, имкониятҳои таълиму тарбиявии онҳо, арзишҳои маънавию ахлоқии оилавӣ ва мушкилоти ташаккули онҳо бахшидашуда, ба андозаи назаррас ғаъл гардидаанд. Ин ҳам ба мубрам будани масъала, ки онро ба гурӯҳи мавзӯҳои “абадӣ” дохил кардан мумкин аст, ҳам ба равандҳои босуръате далалат менамояд, ки дар давраи муосири инкишофи ҷомеа бо институти оила руҳ дода, боиси пайдоиши иддае муаммоҳо ва ихтилофот шудааст.

Тавре маълум аст, эълони истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва рушди мустақилонаи минбаъдаи он дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа дигаргуниҳои куллиро ба вуҷуд овард. Дар марҳилаи аввали ташаккули ҷомеаи ҳуқуқбунёд дар баробари иҷрои вазифаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ тағйири вазъи инсон дар сохтори муносибатҳои иҷтимоӣ ва маънавӣ ногузир мегардад, ки дар навбати аввал ба оила чун рӯкни иҷтимоӣ ва асосии ҷомеа дахл дорад. Аз ҳамин лиҳоз, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 33) таъкид месозад, ки оила асоси ҷомеа буда, таҳти ҳимояи давлат қарор дорад -[56].

Таърихи ташаккул ва инкишофи ҷомеаи башарӣ дар тӯли садсолаҳо исбот намуд, ки бе оилаи солим мавҷудияти ҷомеаи солим ғайриимкон аст. Имрӯз ҷомеаи шахрвандии Тоҷикистон бо сохтани ҷомеаи ҳуқуқбунёд, демократӣ, дунявӣ ва ягона машғул аст ва оила, ки рӯкни ибтидоии ҷомеа аст, низ бояд зимни ҳамин тавсифдиҳандаҳои зикршуда дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон бунёд гардад.

Мушоҳидаҳои солҳои охир нишон медиҳанд, ки оилаи тоҷик сол то сол дар ҷараёни ташаккулёбист, зеро Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, бахусус Сарвари давлат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон барои солимгардонии оилаи имрӯзаи тоҷик қонун, санад ва қарорҳои махсуси зиёдеро ба имзо расонидаанд, ки ба шарофати онҳо сатҳи устувории

оилаҳо баланд шуда бошад ҳам, вале дар баробари ин мушкилот ва муаммоҳои ҳалталаб дар ин самт ҳоло мавҷуданд.

Вобаста ба ин, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар яке аз Паёмҳои худ оид ба зарурати таълими фанни маърифати оиладорӣ дар синфҳои болоии мактабҳои таҳсилоти умумӣ махсус таъкид карда, аз ҷумла қайд намудаанд: «Масъалаҳои маърифати оиладорӣ, баланд бардоштани масъулияти падару модарон дар таълиму тарбияи фарзандон ба ҳаёти мустақилона ва пойдории оила аз ҷумлаи проблемаҳои мебошад, ки диққати доимии тамоми мақомоти давлатӣ, муассисаҳои таълимӣ ва кулли аъзои ҷомеа ро тақозо мекунад».

Пешвои миллат дар қараёни вохуриҳои худ бо қавонони соҳибистеъдоди кишвар (соли 2013) махсус таъкид намуда буданд, ки: «Мо сиёсати давлатии қавононро ба дараҷаи стратегияи давлатӣ баланд бардошта мавқеи иҷтимоӣ ва иқтисодии қавононро ҳаматарафа бояд омӯзем».

Интиҳоб шудани қавонон ҳамчун субъекти қараёни сиёсии кишвар беҳуда нест, зеро қавонон ҳамеша масъули масъалаҳои мавҷудаи кишвар, аз ҷумла маърифати оиладорӣ ҳисобида мешаванд. Аз ин рӯ, дар ояндаи наздик қавонони мо ҳамчун қувваи асосии илму дониш, фаъоли дар сиёсати ҷумҳур ҳамчун пешбарандагони ҷомеаи нави кишвар ба ҳисоб мераванд.

Ба ҳамин хотир дар назди татқиқотчиёни кишвар вазифаи асоси омӯзиши қавонон ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ ва объекти қараёни иҷтимоӣ - сиёсии ҷомеаи нави Тоҷикистон меистад. Қайд кардан зарур аст, ки омӯзиши масъалаи мазкур то ҳол мавриди омӯзиш қарор дорад ва мавқеи қавонони донишҷӯ дар ҷомеаи пешрафтаи кишвар чун яке аз масъалаҳои пурра наомӯхташуда ба ҳисоб меравад.

Таҳлили адабиёти илмӣ гувоҳӣ медиҳад, ки дар оилаи муосир ва иҷрои рисолати иҷтимоӣ педагоги он дигаргуниҳои назаррас дар сатҳи глобалии бо тамоюлҳои умумии иҷтимоӣ- иқтисодӣ иртибот дошта ва

сатҳи миллӣ, ки бо тағйироти рухдиҳандаи ду даҳсолаи пасин пайвастанд, ба вучуд омадаанд [112: 96].

Дар мисоли давлатҳои мутараққии олам мушкилоти комилан дигари институти оила ба мушоҳида мерасад, ки ҳалли онҳо аҳли илму амалияро очизу нотавон кардаанд. Ба ин мавзӯ ба хотири ҳамзистии тӯлонӣ ва аз ҳар ҷиҳат наздик будан вазъияти Федератсияи Россияро мисол овардан ибратпазир хоҳад буд: паст будани сатҳи афзоиши табиӣ, ки барои такрори истехсоли аҳолии кишвар кифоя нест, бештар гардидани тамоюлҳои камфарзандӣ, яккафарзандӣ, бепарзандӣ ва оилаҳои нопурраи бепадар ва ё бемодар, нуклеаризатсияи (бо падару модар ва фарзандон ё худ танҳо бо зану шавҳар маҳдудшавии оила, рӯй тобидан аз оилаҳои серволидӣ), дараҷаи баланди исқоти ҳамл ва талоқ-ин ҳама ба далелҳои ҳақиқати иҷтимоие маҳсуб мешаванд, ки аз рӯи табиати худ боиси бесуботии ҷомеа гардида, ба рушди устувори он монеъ мешаванд. Ин гуна вазъияти изтиробангез дар аксари мамлакатҳои Аврупо ва бархе кишварҳои қитъаи Амрико ҳукмронӣ дорад, ки мутаассифона, ҷиҳати сироят ба гӯшаҳои дигари олам ҳам беш аз пеш таҳдид менамояд.

Шароитҳои нави иҷтимоию иқтисодӣ, фарҳангию демографӣ ва мутаалиқ ба онҳо дар кишварҳои тараққикарда дар соҳаи тарбияи оилавӣ ва омода намудани насли наврас ба насловариҳои бошуурона, ташаккули оилаи худӣ муаммоҳо ва мушкилоти зиёде ба миён оварданд.

Боиси таассуф аст, ки тасаввуроти ахлоқӣ дар хусуси никоҳ ва оила комилан дигаргунӣ ёфтаанд, асосу заминаҳои оила вайрон гардидаанд, дар ниҳоди ҷавонон идроки анъанавии волидиёт ва тарбияи фарзанд, ё худ фарзандпарварӣ барҳам хӯрдааст, дар оилаи муосир ҳукмронии арзишҳои моддӣ бар болои арзишҳои маънавӣ зафар ёфта, беқурбшавии арзишҳои хонаводагӣ қувват гирифта, аҳамияти иҷтимоии падарӣ ва модарӣ ҳарчӣ бештар коҳида истодааст.

Дар шароити имрӯза афзудани талаботи мухити атроф нисбат ба устувории тафаккур ва рафтори инсон, нисбат ба худмухторӣ ва масъулиятнокии бештар ба хотири тақдирӣ худи дигарон, нисбат ба мулоҳизакорона ва эҳтиёткорона сипарӣ намудани роҳи ҳаётӣ, идрок ва ҳалли оқилонаи ихтилофоти рӯзгори инсонӣ муосир дар соҳаҳои мухталиф, аз ҷумла дар ҷодаи оиладорӣ равшан ба мушоҳида мерасад.

Имрӯз оила ба изтироб афтадааст зеро мушкилоти моддӣ ва маънавию психологӣ боиси он гардидаанд, ки оила ҷиҳати пурра ба ҷо овардани рисолатҳои муқаддаси ҳеш қафолат дода наметавонад; оила ворисии наслҳо, рушду камолоти шахсӣ ва ҷамъиятӣ, умуман, суботи ҷомеа ва пешрафтро таъмин карда наметавонад. Дар пажӯҳишоти олимони ватанӣ муқаррар шудааст, ки дар ниҳоди наслҳои наврас арзиши оила ва муносибатҳои оилавӣ бо сабаби дар онҳо ташаккул ёфтани системаҳои нави арзишҳои ба бартарии “Ман” асосгирифта, аз байн рафтани анъана ва оинҳои оилавӣ, вайроншавии тарзи оилавии ҳаёт, тасаввуроти пасту заиф оид ба вазифаҳои бунёдии иҷтимоӣ-психологӣ инсон-волидиат (модарӣ ва ё падарӣ) бемайлони хоҳида истодаанд.

Дар замони дигаргуниҳои глобалие, ки тамоми башарияти сайёра, аз ҷумла мардуми кишвари моро низ фаро гирифтааст, масъалаи омода намудани насли наврас барои бунёди оила, иҷрои муваффақонаи мақоми баланди волидайн будан ва ташаккул бахшидани арзишҳои хонаводагӣ дар ниҳоди ворисон аҳамияти аввалиндараҷа касб мекунад. Дар масъалаи ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ботини ҷавонони донишҷӯ, ки дар оғози худмуайянкунии ҳаётӣ қарор гирифтаанд, мавқеи махсус доранд. Зеро муҳимтарин ва пурарзиштарин бозёфти иҷтимоӣ-психологӣ ҷавонон кашф карда тавонистани ҷаҳони ботинии худ, таҷрибаомӯзӣ ва арзишҳои ҳаётан муҳим, муносибати оқилонаю дурандешона бо атрофиён, бо пайвандон ва ниҳоят бо шахсияти худашон маҳсуб мешавад.

Ҳамин тавр, айни замон дар тамоми ҷаҳон, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаҳои ҳифзу ҳимояи расму оинҳои аҷдодӣ ва миллӣ, дигаргун сохтани муносибат ба оила, таъмин намудани устувории бардавоми он ва эътирофи оила ба ҳайси арзиши иҷтимоӣ ва шахсӣ дар маркази диққат қарор гирифтааст. Мо итминони комил дорем, ки заминаҳои мустаҳкам ва эътимодбахши оилаҳо маҳз дар ҷавонӣ, яъне, аз ҷумла дар даврони оиладорӣ донишҷӯён бунёд карда мешаванд.

Муаммои таҳқиқот хусусиятҳои роҳнамоии психологӣ- педагогии оилаҳои донишҷӯён дар низоми таҳсилоти олии ба раванди таълим ва таҳсилот алоқамандии зич дорад. Ҳангоми хусусияти умумиҷаҳонӣ доштани роҳнамоии психологӣ-педагогии оилаҳои донишҷӯён дар низоми таҳсилоти олии гузоштани масъалаи мазкур бо сабабҳои зерин муайян карда шудааст:

- мавзӯи интихобшуда ба таври зарурӣ таҳқиқ ва коркард нашудааст;

- методикаҳои аз ҷиҳати илмӣ асоснокшуда, ки ҷиҳати ташаккули самаранокӣ ва саводнокии хусусиятҳои роҳнамоии психологӣ- педагогии оилаҳои донишҷӯён дар низоми таҳсилоти олии мавриди истифода қарор мегиранд, вучуд надоранд;

- аҳамияти методологӣ ва илмию амалии ин мавзӯ дар шароитҳои муносири таҷдиди низоми таҳсилоти олии мубрам ва саривақтӣ мебошад.

Дарачаи коркарди масъала. Масъалаи тарбияи ахлоқии ҷавонон ва нақши анъанаҳои миллӣ дар ин ҷараён, оила ва маърифати оиладорӣ, ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонон ва дигар масъалаҳои марбут ба оила, дар доираи васеи таҳқиқотҳои олимон- педагогон, психологон, сотсиологон, ҳуқуқшиносон, табибон, файласуфон ва донишмандони дигар самтҳои мухталифи ватанӣ ба монанди И.Х. Каримова, Ф.Шарифзода, М. Лутфуллоев, Б. Қодиров, Н. Юнусова, А. Нуров, Х. Раҳимзода, Х. Афзалов, А. Г.Умаров, М. Орифӣ, Б. Раҳимов, Ф. Шарипов, Б. Маҷидова, Ҷ. Тайгуншоева, Х. Буйдоқов, Х.

Хушқадамова, Г. Абилова, А. Шамолов, Ш. Шоисматуллоев, Т. Раҳмонов, С. А. Пардаев, З. Ю. Тўраева, Г. Н. Зокиров, А. Н. Маҳмадов, М. У. Хидирова, Л. Додхудоева, З. Диноршоева, С. Р. Қосимова, Х. Шоихтиёрова, М. Сайфуллоева, Т. Раҳмонов, К. Ҷалилов, К. Миралиев, А. Калонов ва дигарон ба таври васеъ мавриди омӯзишу таҳқиқ қарор гирифтаанд. Мутафаккирони форсу тоҷик, аз зумраи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ, Абулқосими Фирдавсӣ, Абуали ибни Сино, Носири Хусрав, Саъдии Шерозӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Унсурмаолии Кайковус, Муҳаммад Ғаззолӣ ва дигарон низ дар навбати худ доир ба масъалаҳои оилаву оиладорӣ ва нақши оила дар таълиму тарбияи фарзанд бисёр гуфтаанд.

Ба унвони бунёди методологияи таҳқиқот нуктаҳои муҳимтарини педагогика, психология, сотсиология, антропологияи фалсафӣ, психологӣ ва педагогӣ дар бобати инсон ҳамчун субъект, шахсият ва фард (индивид), тасаввуроти системавӣ дар бобати шахсият ҳамчун субъекти муносибат ва арзишҳои оӣ, моҳияти фаъолияти ӯ (Ҷ. М. Абдилдин, В. Г. Афанасева, А. И. Анищенко, Г. М. Андреев, Б. Г. Ананев, И. В. Боев, Л. И. Божович, Л. С. Виготский, В. Н. Гуров, В. В. Давидов, И. А. Зимней, А. Н. Леонтев, Б. Ф. Ломов, И. А. Малашихина, В. Н. Мясисhev, А. В. Петровсикй С. Л. Рубинштейн, М. П. Мчедлов, Ю. А. Гаврилов, Е. Г. Романова, М. С. Каган, Е. А. Леванова, А. В. Мудрик, Н. В. Столетов, Н. С. Гуревич, В. П. Заикин, Н. В. Кузмина, М. А. Акапов, В. Т. Ашepков, Л. П. Буева, А. А. Зимняя, А. К. Маркова, С. Б. Серякова, А. В. Хуторский ва дигарон ташкил медиҳанд.

Дар татқиқоти муҳаққиқони мазкур тамоюлҳои таҷаддуди арзишҳои ахлоқӣ ва одату анъанаҳо дар асоси рӯй овардан ба ёдгориҳои таърихӣ халқи тоҷик ва фаъолияти педагогии омӯзгор, ки дар ташаккули илми педагогӣ нақши назаррас гузоштаанд, инъикос ёфтааст.

Дар шароити замони ҳозира муҳимияти дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ ташаккул бахшидани тамоюли арзишҳои оилавӣ бо мавҷуд будани як қатор **ихтилофот** пайвастагӣ дорад:

- ихтилоф байни зарурати ташкили раванди таъмини шароитҳои педагогӣ чихати ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ ва коркарду баррасии нокифояи асосҳои назариявӣ-методӣ ва технологии ташаккули онҳо;

- ихтилоф байни талаботи объективии иҷтимоии ҷомеа ва давлат нисбат ба ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар насли наврас, мақоми ҳақиқии оила дар ҷомеаи муосир, паст шудани маъқеи оилаи волидон, институтҳои иҷтимоӣ дар ҷамъият ва муассисаҳои таълимӣ дар раванди ташаккули оила бо назардошти шароитҳои нави иҷтимоию иқтисодӣ;

- ихтилоф байни фаъолнокии субъективии ҳуди ҷавонони донишҷӯ дар ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ ва сатҳи пасти маърифати педагогии волидон ва тайёрии касбии педагогҳо, фаъолияти якҷояи онҳо чихати ташкили раванди мазкур.

Аз ин ҷост, ки ихтилофоти зикркардаи мо имконият фароҳам месозанд, ки масъалаи таҳқиқоти педагогӣ ба таври зерин ташаккул дода шавад: вазъи шароитҳои педагогии ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ.

Эҳтиёҷоти объективии мавҷуда дар ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонон, аз ҷумла ҷавонони донишҷӯ ва баррасии нокифояи илмию назариявӣ ва методии муаммои зикршуда моро водор намуданд, ки мавзӯи таҳқиқотамонро чунин муқаррар намоем “Ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавии ҷавонон дар шароитҳои нави педагогӣ – иҷтимоӣ” (дар мисоли донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ).

Ихтилофоти зикршуда як навъ барангезандаи ҳалли ғайриқаноатбахши мушкилоти асосҳои назариявӣ- методии ташаккули

тамоюлҳои арзишҳои оилавии ҷавонони донишҷӯ дар ҷараёни таҳсил дар мактаби олий ба ҳисоб мераванд, бинобар ин, зарурати таҳқиқоти хосаи онҳоро бо мақсади минбаъд ҷорӣ сохтани натиҷаҳои ин пажӯҳишот дар амалияи рӯзгори муқаррарии ҳамарӯзаи тоҷикистониён тақозо мекунад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзуҳои илмӣ.

Таҳқиқоти диссертатсия дар робита ба Конститутутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, вобаста ба принсипи кафолати ҳимояи давлатии оила ҳамчун асоси ҷамъият ва амалишавии ҳуқуқи ҳар як шахс ба ташкили оила, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 03.03.2006 №94; Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд” аз 02.08.2011, №762; Консепсияи рушди оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.12.2015, №801; Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13.04.2018 иҷро шуда, дар доираи нақшаи дурнамои кафедраи умумидонишгоҳии педагогикаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон дар мавзӯи “Таҳқиқи масъалаҳои иҷтимоӣ-педагогӣ ва психологӣ оила ҳамчун қисми ҷомеа” барои солҳои 2018-2023 ва “Барномаи миллии рушди иҷтимоии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, ба роҳ монда шуд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақсади таҳқиқот: ошкор намудани асосҳои назариявӣ- амалии хусусиятҳои методии ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ дар шароитҳои нави педагогӣ-иҷтимоӣ.

Вазифаҳои таҳқиқот: Дар асоси муайян намудани объект, предмети таҳқиқот, ҳадафҳои он мо вазифаҳои зеринро муайян намудем:

1. Пешниҳоди асосҳои назариявӣ-методологии ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ дар таҳқиқоти психологию педагогӣ ва иҷтимоӣ.

2. Муайян намудани мафҳуми “арзишҳои оилавӣ” ҳамчун дараҷаи илмӣ-педагогӣ ва хусусиятҳои хоси он.

3. Таҳия ва татбиқ намудани меъёрҳо, нишондиҳандаҳо ва дараҷаи ташаккули арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ.

4. Коркард ва мавриди санҷиш қарор додани модели ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ дар шароитҳои ҳозираи иҷтимоӣ фарҳангӣ, ки ба тарбияи омодагӣ ба ҳаёти оилавӣ ва масъулияти волидӣ (модарӣ ва ё падарӣ) нигаронида шудааст ва ба қонуният, принсипҳо ва муносибатҳои педагогӣ таъҷиббахш менамояд.

5. Ошкор кардани шароитҳои педагогӣ, ки самаранокии ташаккули тамоюли арзишҳои оилавиро дар ҷавонони донишҷӯ таъмин месозанд.

Объекти таҳқиқот: ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ дар шароитҳои нави педагогӣ-иҷтимоӣ.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот: раванди ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ дар шароитҳои нави педагогӣ-иҷтимоӣ.

Фарзияҳои таҳқиқот: аз он иборат аст, ки раванди ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ дар шароити ҳозираи пешрафти ҷамъиятӣ, мушаххасан дар раванди таҳсил дар макотиби олии самаранок хоҳад буд, агар:

➤ мафҳуми “арзишҳои оилавӣ” ҳамчун дараҷаи илмӣ- педагогӣ, психологӣ- иҷтимоӣ ва муқаррар будани хусусиятҳои хоси онҳо муайян карда шаванд;

➤ модели (амсилаи) ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ҷавонони донишҷӯ дар шароити ҳозираи иҷтимоӣ фарҳангӣ, ки ба тарбияи омодагӣ ба ҳаёти оилавӣ ва масъулияти волидияти (модар ва ё падар будан) равона гардида, ба қонуниятҳо, принсипҳо ва муносибатҳои педагогӣ асос ёфта, таҳия ва санҷида шаванд;

➤ системаи меъёрҳо, нишондиҳанда ва дараҷаҳои ташаккулпазирии арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ муқаррар гарданд;

➤ маҷмӯи шароитҳои педагогӣ, ки ташакули самараноки арзишҳои оилавиро дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ таъмин созанд, коркард ва амалӣ шаванд.

Марҳилаҳо ва макони таҳқиқот: Таҳқиқот дар се марҳилаи асосӣ аз соли 2018 то соли 2023 дар Донишкадаи омӯзгорӣи Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт ва Донишгоҳи давлати омӯзгорӣи Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ гузаронида шуд.

Марҳилаи якум (солҳои 2018- 2019). Дар асоси аҳли сарчашмаҳои илмӣ-адабӣ, ҷанбаҳои гуногуни масоили таҳқиқ мавриди омӯзиш қарор дода, меъёрҳо, нишондиҳандаҳо ва дараҷаи ташаккулпазирии арзишҳои оилавиро дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ ошкор намуда, объект, предмет, вазифаҳо, фарзияҳо, методология ва усулҳои таҳқиқ муайян карда шуданд.

Марҳилаи дуюм (солҳои 2020- 2021). Тавассути пурсиши сотсиологӣ (анкетагузаронӣ), ҳамчунин истифодаи услуби ҳамдигарпурракунии М.Рокич (“Услуби омӯзиши муқарраркунии арзишҳо”), ки ба нисбати арзишҳо ҳарчӣ дақиқтар тасаввурот ҳосил намудани афрод мусоидат мекунад, ташҳиси дараҷаи ибтидоии ташаккулпазирии арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ оид ба масъалаҳои оила, никоҳ ва падару модарӣ гузаронида шуд. Бо ҳуди ҳамон пурсидашавандагоне, ки дар ибтидо мавриди пурсиш (анкетагузаронӣ) қарор ёфта буданд, такроран суҳбату пурсиш гузаронида, дар асоси баррасии ҳаматарафаи натиҷаҳои ҳосилгардида, таҳлили динамикаи дигаргунии ташаккулпазирии арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ анҷом дода шуд, яъне, маълумотҳои дар солҳои 2018 ва 2019 ҷамъоварӣ шуда, қиёс карда шуданд.

Марҳилаи сеюм (солҳои 2022 - 2023). Маълумотҳои корҳои таҷрибавӣ-чустучӯӣ таҳлил ва ба низом дароварда шуда, ҷамъбаст ва хулосабарорӣ гардиданд. Ҳамчунин, натиҷаҳо интишор шуда, маводҳои таҳқиқ дар матни диссертатсия ба таври мукамал шарҳу баён дода шуданд.

Натиҷаҳои назарраси дар раванди таҳқиқ ба даст овардаи мо таҳти мафҳумҳои тозақориҳои илмӣ ва муҳимияти назариявӣ ва амалӣ арзёбӣ гардиданд.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот. Ба сифати заминаҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқоти диссертатсионӣ асарҳои илмии олимони ватаниву хориҷӣ доир ба масъалаҳои таҳқиқшавандаи мо истифода бурда шудаанд. Инчунин, як қатор ҳуҷҷатҳои меъёрӣ- ҳуқуқии зерин низ ба сифати заминаи назариявӣ-методологии таҳқиқоти мо истифода гардиданд: - Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи оила”, Консепсияи мактабҳои миллӣ, Консепсияи рушди маънавия-ахлоқӣ ва тарбияти шахсияти шаҳрванди Тоҷикистон, Стандарти давлатии таҳсилот.

Сарчашмаи маълумотро Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонун дар бораи масъулияти падару модар дар тарбияи фарзанд, Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак, Эълумияи умумии ҳуқуқи башар назарияи раванди яқлукти педагогӣ-психологӣ, назарияи ташаккулдиҳии оила ва аришҳои он, инчунин ҳуҷҷатҳои дастурии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илми ҚТ ва ғайраҳо; -таълимоти фалсафие, ки моҳияти мафҳумҳои “оила”, “арзишҳои оилавӣ”, “ҷавонони донишҷӯ”, “ахлоқ”, “одоб”, “фарҳанги миллӣ”-ро ошкор менамояд;-консепсияҳои маълумоти педагогӣ;-идеяи шахсиятгарой; - идеяи инсондустӣ; -идеяи низомнокӣ; идеяи аксиологӣ.

Заминаҳои методологии таҳқиқотро корҳои таҷрибавие, ки дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни ва

Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт анҷом дода шудаанд, ташкил медиҳанд.

Дар таҳқиқот дар маҷмуъ 180 нафар донишҷӯёни курсҳои 3 ва 4- уми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ (ихтисоси психология) ва 120 нафар донишҷӯёни Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт (ихтисоси педагогика ва психологияи томактабӣ) фарогир буданд. Ҳамагӣ дар қорҳои таҷрибавӣ- озмоишӣ 300 нафар иштирок намуданд.

Пойгоҳи таҳқиқот: Қорҳои асосии таҳқиқоти дар Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ (ихтисоси психология) ва Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт (ихтисоси педагогика ва психологияи томактабӣ) анҷом дода шудаанд.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот тавассути саҳми он дар қорқарду таҳияи асосҳои психологӣ ва педагогии ташаккули арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ муайян карда мешавад:

1. Мафҳуми “арзиши оилавӣ” ҳамчун дараҷаи илмӣ- педагогӣ дақиқ гардонида, хислатҳои хоси он муайян карда шуд.

2. Дараҷаи ташаккулпазирии арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ, меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои баҳодихии он ошкор карда шудаанд.

3. Модели ташаккулёбии арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди донишҷӯён, таъминоти мундариҷавии он қорқард гардид.

4. Шароитҳои психологӣ ва педагогии таъминкунандаи ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ дар вазъи имрӯзаи рушди ҷомеа, аз ҷумла дар муҳити таълимгоҳҳо муқаррар карда шудаанд.

Барои ҳимоя мулоҳизаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. “Арзишҳои оилавӣ” ҳамчун мафҳуми сермаъно баррасӣ карда мешавад, ки принсипи умумӣ нисбат ба моделҳои рафтори инсон дар ҷаҳорҷӯбаи фарҳанг ва ё ҷомеаи муайян тавассути раванди

иҷтимоишавӣ, ки ба ақидаи фард оила дар давоми умри ӯ мусоидат менамояд. Даркнамоии арзиши оила аз тарафи ҷавонон, аз ҷумла ҷавонони донишҷӯ ба муносибатҳои байниҳамдигарии аъзоёни онҳо вобастагӣ дорад, масъулиятшинос будан дар масъалаҳои оилавӣ, худро аъзои ҳақиқии оила эҳсос намудан ва ғайра.

2. Асосҳои методологии муқаррар намудани моҳият ва мундариҷаи мафҳуми “оила” дар муносибатҳои зерин: интегративӣ, функционалӣ, системавӣ- сохторӣ, фаъолиятнокӣ зоҳир гардида буданд. Бо тақия ба муносибати мазкур, дар илми педагогӣ имконият фароҳам меояд, ки оила ҳамчун зухуроти арзишманди иҷтимоӣ баррасӣ ва дар ҷамъияти рушдкунанда тасаввур шуда, айни замон нисбат ба оила ҳамчун арзиши субъективӣ (шахсиятӣ) муносибат карда шавад.

3. Меъёрҳои ташаккулпазирии арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ нишондиҳандаҳои зеринро фаро мегирад: идеологӣ (ташаккули шуури ахлоқӣ; дарк намудани арзиши оила; нигоҳдорӣ ва давом додани урфу одатҳои оила), маърифатӣ- тарбиявӣ (омӯхтани донишҳои нав оиди муносибатҳои оиладорӣ, ташаккули нақшҳои иҷтимоии волидон ва ҳамсарон) ва фаъолиятӣ (доро будани малакаҳои иқдисодӣ ва хоҷагидорӣ, ки дар зиндагии минбаъда заруранд).

4. Модели ташаккулпазирии арзиши оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ ба дастгирии раванди мазкур тавассути унсурҳои муҳити иҷтимоӣ асос ёфтааст ва дар шакли системаи мукаммалу бонизоми педагогӣ зоҳир мешавад.

5. Барои дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ самаранок ташаккул додани арзиши оилавӣ гурӯҳи зерини шартҳои педагогиро амалӣ намудан зарур мебошад: - шартҳои ба ташаккули асосҳои ҷаҳонбинӣ равонашуда, ки ба ҷавонон ҷиҳати дарки оила ҳамчун муҳимтарин арзиши инсонӣ барои шахсияти алоҳида ва ҷомеа дар томи мусоидат намоянд; - шартҳои асосҳои тарбиявӣ- маърифатиро фарогиранда; - шартҳои ба асосҳои фаъолиятӣ таъкидананда, ки дар онҳо таъсири байниҳамдигарии

ташкilotҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ ва хусусӣ, муассисаҳои таълимӣ ва оила барои ҷавобгӯро ҳарчӣ бештар ба фаъолияти манфиатноки ҷамъиятӣ фаро гирифтани ҷавобгӯ мусоидат мекарда бошанд.

Аҳамияти назариявӣ таҳқиқот. Маводҳои дар ҷараёни таҳқиқот ба дастовардашуда муносибатҳои мавҷудаи илмҳои муосири педагогиро ба ташаккули арзишҳои оила дар ҷавобгӯни донишҷӯ пурра мегардонад. Онҳо тасаввуротҳоро дар бораи “арзишҳои оилавӣ”, хусусиятҳои махсуси он бой гардонидани, донишҷӯро оид ба талаботҳои педагогӣ, ки бевосита ба ҷараёни ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавии ҷавобгӯни донишҷӯ дар раванди таълими мактаби олии таъсиррасонанд, васеъ мегардонад.

Аҳамияти амалии таҳқиқот. Маводҳои таҳқиқот дар раванди таълиму тарбияи муассисаҳои таълимии пойгоҳӣ инъикоси худро дарёфтаанд, ки ба воситаи он дар теъдоди бештарини ҷавобгӯни пурсидашуда шавқу рағбат ба масоили оила, никоҳ ва падару модарӣ баръало афзун гардида, ба он мусоидат кард, ки онҳо ба оила ба ҳайси маҳз арзиши иҷтимоӣ ва марҳамона (шахсиятӣ) тавонанд баҳогузори намоянд.

Натиҷа ва маводҳои таҳқиқот ҳангоми коркарду таҳияи барномаҳо дар системаи корҳои мактабҳои олии бо оилаҳои донишҷӯён, инчунин, дар тарғибу ташвиқи арзишҳои оилавӣ байни ҷавобгӯни донишҷӯ метавонад самаранок истифода гардад.

Этимоднокии натиҷаҳои бадастомада-ро таъмин менамоянд: ҳулосаҳои таҳқиқот дар заминаи таърих намудан ба дастовардҳои илмҳои педагогӣ ва раваншиносии муосир, истифодаи комплекси усулҳои азхудкунии маводи ҷавобгӯӣ ба мақсад, вазифа ва фарзияҳои таҳқиқот, этимоднокии ҳаҷми интихоб, боварибахшии услубҳои истифодагардида, мутаносибии нишондиҳандаҳои сифатӣ ва миқдорӣ, натиҷаи озмоиши корҳои анҷомдодаи қисмати амалии рисола.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мазмун ва муҳтавои диссертатсия ба шаҳодатномаи ихтисоси 13.00.05 – Назария,

методика ва ташкили фаъолияти фарҳангӣ-иҷтимоӣ (13.00.05.03-Педагогикаи иҷтимоӣ ва худшиносӣ), аз ҷумла ба банди 1-Методологияи таҳқиқи фаъолияти иҷтимоӣ – педагогӣ, моҳият, сохтор, вазифа ва принсипҳои онҳо; моделсозии равандҳои иҷтимоӣ- педагогӣ дар муассисаҳои таълимӣ; банди 4-Сифати ташкили ҷорабиниҳои иҷтимоӣ- педагогӣ (технология ва усулҳои баҳодиҳии сифати фаъолияти иҷтимоӣ педагогӣ; меъёрҳо, нишондиҳандаҳои баҳодиҳии сифати фаъолияти иҷтимоӣ педагогӣ) мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот аз инҳо иборат аст:

- таҳлили амиқи адабиёту сарчашмаҳои илмӣ, баррасӣ ва шарҳу тафсири маълумоти дарёфтшуда ва банизомдарории онҳо, коркарди мушоҳида ва таҷрибаву озмоиш бо зикри натиҷаҳои ноилшуда;

- таҳия ва интишори мақолаву дастурҳои таълимӣ-методӣ доир ба мавзӯӣ таҳқиқот;

- дар назарсанҷӣ оид ба вазъи хусусиятҳои роҳнамоии психологӣ- педагогии оилаҳои ҷавонони донишҷӯ дар низомии таҳсилоти олии, ташкил, гузаронидан, таҳлили натиҷаи озмоиши педагогӣ ва шарҳи хулосаҳои рисола иштироқи бевосита намудааст.

Тавсиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот.

Натиҷаҳои таҳқиқот дар мавридҳои зерин сурат гирифтаанд:

- дар раванди коркарди воситаҳои махсуси илмӣ-методӣ ва таълимӣ вобаста ба масъалаи таҳқиқот;

- дар конференсияҳои илмӣ, семинарҳо доир ба проблемаҳои назария ва амалияи таълиму тарбия, аз ҷумла дар конференсияҳои илмӣ-амалӣ;

- гузориш ва муҳокимаҳои мунтазам дар ҷаласаҳои семинарҳои илмӣ- методии Донишадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт ва Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни;

- маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-назариявии солони Донишадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт;

- суханронӣ дар конференсияи байналмилалӣ доир ба “Масъалаҳои иҷтимоӣ-психологии оилаи муосир ва роҳҳои таъмини устувории он” дар ДДОТ ба номи С. Айнӣ;

Интишороти натиҷаҳои диссертатсия. Муқаррароти асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар маърузаҳо, дар конференсияҳои ҷумҳуриявии илмӣ ва донишгоҳӣ, семинарҳо, инчунин гузоришҳо дар кафедраи педагогика ва психологияи Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт ва кафедраи психологияи умумӣ ва педагогии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ (солҳои 2018- 2023) ифода ёфтаанд.

Муқаррароти асосӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот дар машғулиятҳои амалии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Доир ба мавзӯи қори диссертатсионӣ аз ҷониби муаллиф 9 мақола, аз ҷумла 5 мақола дар маҷаллаҳои тақриршавандаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп гардидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия ба мантиқи таҳқиқот мувофиқат менамояд. Рисолаи илмӣ аз муқаддима, ду боб, 5 зербоб, хулоса, рӯихати адабиёти истифодашуда бо 164 номгӯ ва замимаҳо иборат буда, 172 саҳифаи ҷопиро дар бар мегирад, аз 7 ҷадвалу диаграмма ва 6 расм иборат мебошад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ ТАМОЮЛҲОИ АРЗИШҲОИ ОИЛАВӢ ҲАМЧУН МАСЪАЛАИ ИҶТИМОӢ ВА ПСИХОЛОГӢ-ПЕДАГОГӢ

1.1. Ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди донишҷӯён дар таҳқиқотҳои психологӣ-педагогӣ ва иҷтимоӣ

Муаммоҳои муосири дигаргунсозиву азнавсозии ҷомеаи тоҷик ва таъмин сохтани рушди устувори он зарурати омӯзиш ва идроки оиларо аз ҷониби инсон ҳамчун шакли арзиши хусусӣ ва иҷтимоӣ тақозо менамояд. Ташаккул бахшидани тамоюлҳои арзиши оилавӣ дар ниҳоди насли наврас, бешубҳа, рисолати илми педагогӣ махсуб мешавад. Аммо, дар шароити муосир ягон таҳқиқоти педагогиро тасаввур наметавон кард, ки бидуни истифодаи дастовардҳои фалсафа, сотсиология, равоншиносӣ ва иддаи дигари илмҳои гуманитарӣ амалӣ мешуда бошад.

Яке аз масъалаҳои мубрами ҳаёти имрӯзаи ҷомеа бунёди оилаи нав, аз ҷумла оилаҳои донишҷӯён ба шумор меравад, ки ҳалли дурусти он ба тарзи ҳаёт ва рафти инкишофи ҳуди инсон низ вобаста аст. Мусаллам аст, ки ҷавонон дар ташкили оилаи худ мустақиланд, аммо ҷомеа ва давлат ҳеҷ гоҳ нисбат ба ин масъала бетарафу бетафовут набуда, балки дар хушбахтиву пойдории он ҳамеша манфиатдор мебошанд.

Ба ақидаи мо, сархати мазкурро бо муайян намудани дастгоҳи дараҷавӣ- мафҳумӣ бояд оғоз намоем, зеро он дар раванди фаъолияти минбаъдаи таҳқиқӣ ба кор бурда мешавад.

Дар таҳқиқоти мо мафҳуми асосӣ “арзиши оилавӣ” мебошад, аммо, пеш аз он ки ба баррасии мафҳуми мазкур оғоз намоем, зарур аст, ки муносибатҳои назариявии мавҷуда нисбат ба муайякунии мафҳумҳо, асосҳои онҳо: “оила” ва “арзиш”- ро амиқ таҳлил намоем. Ба ин хотир масъалаи мақоми дараҷавии мафҳуми “арзиш” мавриди тавачҷӯҳ қарор хоҳад гирифт.

Дар фарҳанги забони тоҷикӣ ва дигар луғатҳои тафсирий “арзиш” ба маънои “муҳимият, дорои қимати баланд, аҳамиятнок, арзанда, шоиста”

шарҳ дода шудааст. Агар пайдоиши (генезиси) мафҳуми “арзиш”- ро дар асоси этиологияи маъноҳои ифодакунандаи он муқаррар карданӣ шавем, ошкор мешавад, ки дар он се моҳият ба ҳам пайваستاанд:

- тафсири хосиятҳои берунии ашёҳое, ки ба ҳайси объекти муносибати арзишӣ баромад мекунад;

- сифатҳои равонии инсон, ки субъекти ин муносибат ба шумор меравад;

- муносибати байни одамон, муоширати онҳо, ки ба воситаи онҳо арзишҳо аҳамияти умум касб мекунад. -[48]

Дар “Луғати энциклопедии фалсафӣ” таҳти назари умумии А. В. Петровский ва М. Г. Ярошевский тафсири “арзиш” ба чунин тавсиф шудааст: “Арзиш мафҳумест, ки дар фалсафа ва сотсиология барои ифодаи объектҳо, зухурот ва хосиятҳо, инчунин барои ифодаи ғояҳои мафҳуми дар худ идеалҳои ҷамъиятиро фарогир хизмат менамояд ва ба ин муносибат ба сифати намуна- меъёр (эталон) пазируфта мешавад” - [101].

Мафҳуми “арзиш” дар “Луғат - маълумотномаи психологӣ-педагогӣ” бошад, ин гуна шарҳ дода шудааст:

1. Сифат ва ё хосияти ашё, ки онро ғоиданок, зарурӣ ва гаранбаҳо мегардонад.

2. Принсипи абстрактӣ ва умумӣ нисбат ба амсилаҳои (моделҳои) рафтор дар ҷаҳорҷӯбаи фарҳанг ва ё ҷамъияти аниқ, ки тавассути раванди иҷтимоишавӣ аъзоёни ин ҷамъият онро хеле муҳим баррасӣ мекунад.

Илмҳои ҷамъиятӣ ва гуманитарӣ айни ҳол ба масъалаҳои пайдоиш ва фаъолияти дараҷаи “арзиш” эътибори махсус дода, ба мафҳум тамоюли хосаро илова менамоянд, ки барои бештару пурратар тасаввур намудани хориқа (феномен)- и мазкур имконият фароҳам месозад.

Дар асоси така ба ташреҳи пешниҳод кардаамон, арзишро ҳамчун дараҷаи умумиилмие муқаррар метавон кард, ки алоқамандии

байниҳамдигарии шахсият ва ҷамъиятро дар тамоми рангорангиаш, яке аз мафҳумҳои калидии дорои майлони ахлоқӣ ва намунаи бофарҳангӣ инъикос менамояд [102: 37]

Мафҳуми “арзиш” барои истеъмоли илмӣ аз ҷониби И. Кант -[46] ҳангоми баҳаммуқобилгузори соҳаи ахлоқ (озодӣ) ва соҳаҳои табиат (заруратҳо) пешниҳод гардида буд. Ба ақидаи И. Кант, арзиш ин як навъ дастуруламал, қонун, фармони қатъӣ (императив) дар муқобили принципи шахсӣ (максиме) будааст, ки зарурати бечунучаро ва бемайлонро ифода менамояд.

Дар фалсафа мафҳуми арзиш ҳамчун ифодагари муҳимияти ягон чиз аз тарафи файласуфи олмонӣ Г. Лотсе дар солҳои 60- уми асри XIX ба кор бурда мешавад. Дар ин давра назарияи арзишҳо ба вучуд оварда, ба ҳайси соҳаи махсуси илми фалсафӣ барояш мавқеи алоҳида муқаррар карда мешавад, ки дертар унвони “аксиология”- ро мегирад.

Дар ҷодаи омӯзиши масъалаҳои аксиологӣ олимони равияҳои гуногун, аз қабилҳои сиёсӣ, фалсафӣ, психологӣ, педагогӣ ва сотсиологӣ саҳми назаррас гузоштаанд. Бояд қайд намуд, ки дар ин бора муҳаққиқони собиқӣ шӯравӣ ва имрӯзаи рус ва иддае олимони кишвари мо ба масъалаҳои арзиш дар асарҳои фалсафии худ эътибори лозимӣ додаанд. Дар радиҳои онҳо Л. П. Буева-[19], В. В. Водзинская, О. Г. Дробнитский [34], М. С. Каган, А. А. Ручка, В. П. Тугаринов, А. Шамолов, Ш. Шоисматуллаев, Т. Раҳмонов, С. А. Пардаев, З. Ю. Тураева, Ш. Бердиев ва дигаронро номбар метавон кард.

Дар бобати афзун намудани донишҳо оид ба табиат ва моҳияти арзишҳо аз ҷониби М. Шелер -[151] ҳиссаи босазое ҳамроҳ карда шудааст. Гуфтан ҷоиз аст, ки аксиологияи ин муҳаққиқ то ба имрӯз ҳамчун намунаи назарияи арзишҳо шинохта мешавад.

Асарҳои Ҷ. Дюи, А.Г. Маслоу, К. Рочерс, Ш. Шварцс ба омӯзиши масъалаҳои аксиологӣ тамоюли психологӣ бахшида шудааст. Дар илми ватанӣ ва рус тамоюли психологиро Н. Юнусова, Б. Мачидова, З.

Сафарова, М. Саидов, К. А. Абулханова- Славкая [2], Б. С. Братус, Л. С. Виготский -[27], А.В. Петровский, Д.Н.Узнадзе ва дигарон муваффақона идома бахшидаанд.

Арзиш, аз ҷумла арзиши оилавӣ дар педагогика дар робита бо коркарди парадигмаи инсонпарваронаи таълим ва тарбия дар асарҳои муҳаққиқони тоҷик Ф. Шарифзода, М. Лутфуллозода, Х.Раҳимзода, А. Нуров, Б. Мачидова, Н. Юнусова, Ф. Ф. Шарифов, олимони хориҷӣ Ш. А. Амонашвили-[4], Л. А. Беляева, М. Н. Дудина, И. Ф. Исаев, Н. Г. Нагибулина, В. А. Слостенин -[118], Е. Н. Шиянов ва дигарон мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Тавре маълум аст, тадқиқи масъалаи тарбияи ахлоқӣ ва урфу одатҳои оилавӣ дар педагогикаи шарқ таърихи тӯлонӣ дорад. Авесто ва китоби муқаддаси Қуръон - сарчашмаҳои асосӣ дар ҳалли масъалаҳои тарбияи ахлоқӣ ва муносибатҳои дохилиоилавӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳалли масъалаҳои тарбияи ахлоқӣ дар илмӣ педагогика нақши мероси адабӣ-классикии Шарқ, ки дар асарҳои мутаффақирони барҷаста ба монанди Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Абуали ибни Сино, Носири Хусрав, Унсурмаолии Кайковус, Ҳофиз, Саадӣ, Тусӣ, Абубакр Розӣ, Амирхусрави Дехлавӣ, Камоли Хучандӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Муҳаммад Наршахӣ, Муҳаммад Сиддиқ, Имом Ғазолӣ, Аҳмади Дониш, Садриддин Айнӣ ва дигарон инъикос ёфтааст.

Масалан, дар асари Ибни Сино “Тадбири манзил” дар боби таълим ва тарбияи бачагон аз амалияи ниёгон доир ба тарбияи оилавӣ мисолҳои зиёде оварда шудаанд. Ба ҳамин монанд равияро дар асари Имом Ғазолӣ “Айҳо ал- валад” пайдо кардан мумкин аст, дар асарҳои Носири Хусрав “Саодатнома” ва “Рушноинома” бошад, дар заминаи панду ривоятҳои халқи мартабаи падару модар дар дараҷаи олитарин васф карда шудаанд.

Вобаста ба ин масъала аз нигоҳи этнопедагогика Олимат- ул- Банот дар китоби худ “Одоби муошират” қайд намуда буд: “Осори ниёғони мо беҳтарин омӯзгори мост”[94: 3].

Дар доираи таҳқиқоти масъалаи рисолаи мо гуфтаҳои бебаҳои сардафтари адабиёти муосири тоҷик, устод С. Айниро низ мисол овардан бомаврид аст – “Хушбахт он касест, ки дар хонадони ӯ каси беилму бетарбият намояндааст”.

Дар соҳаи сотсиология бошад, масоили арзишҳо ба шарофати корҳои бунёдии М. Вебер, Э. Дюркгейм, Ф. Знанетский, Т. Парсонс, М. Рокич, У. Томас ва ғ. мақоми ҳештанро пайдо намуд. Асарҳои Е. С. Баразгова, Л. А. Беляева, О. В. Василенко, Ю. Р. Вишневский, О. Г. Дробнитский, А. Г. Здравомислов, И. С. Кон, А. И. Кравченки, Н. И. Лапин, В. Т. Лисовский, В. Б. Олшанский, И. М. Попова, В. П. Тугаринов, В. А. Ядов -[164], Маҳмадов А. Н., Хидирова М. У. ва дигарон оид ба муаммоҳои назарияи арзишҳо ва муайянкунии арзишии гурӯҳҳои гуногун мақоми назаррасе касб менамоянд.

Э. Дюркгейм “Асосҳои назарияи сотсиологии арзишҳо”-ро бунёд карда, ин арзишҳоро ба ҳайси идеалҳои тасаввур мекард, ки онҳо муҳаррикони асосии рафтори инсон ба ҳисоб рафта, дар паси онҳо нерӯҳои ҳақиқӣ ва муассири коллективӣ қарор доранд [35].

Маҳз бо воситаи таҳқиқоти М. Вебер масъалаи арзишҳо ба яке аз муҳимтарин мавзӯҳои сотсиология табдил гардид, яъне ӯ мафҳуми арзишро ба қатори донишҳои калидии соҳаи сотсиология ворид намуд. - [21]

Дар масъалаи коркарди назарияи арзишҳо Т. Парсонс, ки арзишро ҳамчун “як навъ меёр ва ё стандарт барои интиҳоб аз алтернативаҳои муайянкунӣ (ориентатсия)” мефаҳмид, саҳми босазо гузоштааст. -[97] Ба назари Т. Парсонс, тартиботи ҷамъиятӣ аз мавҷудияти арзишҳои умумие, ки одамон қабул мекунанд, легитимӣ ва ҳатмӣ доништа мешаванд, вобаста мебошад.

Олимони мазкур бори нахуст ба муаммоҳои арзиш рӯй оварда, зарурати омӯзиши арзишхоро аз ҷониби илми сотсиология асоснок намуда, оид ба аз ҷониби ҷамъият идрок гардидани системаи арзишии меъёрӣ ҳиссаи босазо гузоштаанд.

Файласуф ва сотсиологӣ шӯравӣ В. П. Тугаринов дар асараш “Дар хусуси арзишҳои ҳаёт ва фарҳанг” таҷрибаи пешиниён ва ҳамзамонони худро ҷамъбаст намуда, ба мафҳуми мазкур таърифи зерин додааст: “Арзиш ҳама гуна зухуроти моддӣ ва идеалие мебошад, ки фард, гурӯҳи иҷтимоӣ, ҷома ба хотири ба даст овардан, нигоҳ доштан ва соҳиб шудани онҳо кӯшиш ба харҷ медиҳанд, яъне арзиш ин маҳз ҳамон чизест, ки одамон ба хотири он зиндагӣ мекунанд ва гиромӣ медоранд” [134: 259]. Таърифи мазкур дар илми муосири рус ва ватани мо классикӣ ҳисобида мешавад.

Мафҳуми мазкурро А. Г. Здравомислов аз мавқеи фаъолияти маънавии инсон баррасӣ намуда, ба он фарҳанг, идеалҳо, принципҳо, меъёрҳои ахлоқӣ, талабот ва манфиатхоро зам карда, таърифи зеринро пешниҳод кардааст: “Арзишҳо, ин ташаккули шуур дар шакли идеалҳо, тасаввуроти хулосагардида мебошанд, ки барои баҳодихӣ ва муайянкунии шахсият заруранд” [38: 117].

Барои муқаррар сохтани мундариҷаи маъноии мафҳуми “арзишҳо” ба тафсири рӯй меварем, ки онро М. Рокич пешниҳод кардааст. Муҳаққиқ дар он зери таъбири арзиш ё андешаи боэътимоди фардро оид ба бартарии ин ё он ҳадафҳои нисбат ба мақсадҳои дигар бештар маънии аниқӣ ҳастӣ дошта, ё андешаи боэътимоди фардро дар бораи бартарии навъҳои муайяни рафтор нисбат ба навъҳои дигар, мефаҳмад. М. Рокич низ як қатор аломатҳоеро ҷудо менамояд, ки ба воситаи онҳо арзишҳо муқаррар карда мешаванд:

- теъдоди умумии арзишҳои, ки дастоварди инсон маҳсуб мешавад, мутаносибан зиёд нест;

- одамон гуногун бошанд ҳам, вале дорои арзишҳои якхелаанд;

- арзишҳо дар системаҳо муташаккил гардидаанд;
- сарчашмаҳои арзишҳо дар фарҳанг, дар ҷамъияту институтҳои он ва дар шахсият ба мушоҳида мерасанд;
- таъсири арзишҳо амалан дар тамоми хориқа (феномен)-ҳои иҷтимоии арзандаи омӯзиш мушоҳида мешавад [111: 151].

Ба мазмуну мундариҷаи таҳқиқи мо нуқтаи назари А. Б. Федулова наздиктар аст, зеро ӯ дар таҳқиқи худ ақидаашро баён карда, “арзиш”-ро ҳамчун мафҳуми сермаъно баҳо медиҳад ва таъкид менамояд, ки арзиш бо ҳамин гуна гуногунҷабҳагии худ дар соҳаи шуури муқаррарӣ ба қор бурда мешавад ва он чиро инъикос менамояд, ки шахсият онро ҳамчун моҳияти муҳим, ҳамчун маъно ва идеал дарк месозад ва аз сар мегузаронад; арзиш ифодагари шуур, рафтор ва ҳадафҳои фаъолияти иҷтимоӣ мебошад [139: 49].

Дар асоси таҳлили муносибатҳои мавҷуда, доир ба муайян намудани мафҳуми “арзиш” қайд кардан мумкин аст, ки мундариҷаи истилоҳи мазкурро аксарияти олимони тавассути ҷудо намудани як қатор аломатҳои ба тамоми шаклҳои шуури ҷамъиятӣ хос буда, аз қабилӣ аҳамиятноки, меъёрнок будан, манфиатнокӣ, зарур будан ва ба мақсад мувофиқ будан тавсиф мекунанд.

Аз ин лиҳоз, арзи ҳастӣ намудани арзиш, аз як тараф бо ашёву ҳодиса ва хусусиятҳои онҳо, ки қобилияти талаботи инсон ва ҷомеаро қонеъ карданро доранд, алоқаманд бошад, аз тарафи дигар ҳамчун мулоҳизае баромад мекунад, ки инсон ва ҷамъият ҳангоми баҳодихӣ нисбат ба ашёи мавҷуда ва ҳодисаи рухдиҳанда аз дил мегузаронад ва ба забон меорад.

Дар илми ба муносибати диалектикийо материалистӣ асосёфта се шакли мавҷудияти арзишро ҷудо мекунанд:

- якум, арзиш ҳамчун идеале баромад карданаш мумкин аст, ки аз ҷониби шуури ҷамъиятӣ таҳия гардида, дорои тасаввурот оид ба хусусиятҳои зарурӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ мебошад;

- дуом, арзиш дар шакли объективонидашуда дар намуди асарҳои фарҳанги моддӣ ва маънавӣ ва ё қорнамоиҳои инсонӣ тасаввур шуданаш мумкин аст, ки амалишавии мушаххаси идеалҳои ҷамъиятӣ ба ҳисоб мераванд;

- сеюм, арзишҳои дорони аҳамияти иҷтимоӣ тавассути призмаи ҷаъолияти инфиродии ҳаётӣ гузашта, дар шаклҳои арзишҳои хусусӣ ба сохтори равонии шахсият ворид шуда метавонанд ва бо ҳамин ба яке аз сарчашмаҳои мотиватсияи рафтори ӯ табдил меёбанд [130: 7-20]-[130].

Бинобар ин, ба мақсад мувофиқ хоҳад буд, агар мафҳуми “арзишҳои иҷтимоӣ”, ки дар тафсири муосир ҳамчун “моҳияти ҳодисот ва ашёҳои ҳақиқати реалӣ аз нуқтаи назари мувофиқат ё номувофиқати онҳо ба талаботи фард, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, умуман ҷамъият; бартаридиҳии иҷтимоӣ- фарҳангии одамон нисбат ба объектҳо ва ҳодисоти мухталиф, ки қобилияти қонунгардонидани талаботи фард, гурӯҳи иҷтимоӣ ва ҷамъиятро дошта, барои манфиатҳо ва ҳадафҳои онҳо хизмат мекунанд; императивҳои ахлоқӣ ва эстетикӣ, ки бо фарҳанги инсонӣ офарида шуда, маҳсули шуури ҷамъиятӣ мебошанд” [119: 182] маънидод карда мешавад, ҳарчӣ муфассалтар баррасӣ гардад.

Тафсили мафҳуми мазкурро баррасӣ карда, гуфтан мумкин аст, ки арзишҳои иҷтимоӣ ин меъёрҳои бунёдӣ мебошанд, ки томи ҷамъият дар умумро таъмин менамоянд, зеро, дар онҳо моҳияти неъматҳои маънавӣ ва моддӣ дар раванди инкишофи ҷамъиятӣ инъикос мегардад.

Таснифи зерини арзишҳои иҷтимоӣ вучуд дорад:

- арзишҳои бунёдӣ, ки онҳо таҳкурсии шуури баҳодихӣ ва рафтори шахсиятро ташкил медиҳанд;

- терминалӣ (ё мақсаднок), ҳадафҳои муҳимтарин, идеалҳо, маъноӣ ҳаётро ифода менамоянд. Ба онҳо ҳаёт, оила, озодӣ, амният, маориф, неқӯҳолии моддӣ ва ғ. дахл доранд;

• арзишҳои инструменталӣ меъёрҳо ва воситаҳо, сифати одамон, ки ба онҳо имконият медиҳанд, ба ҳадафҳои мушаххаси худ (хотираи таърихӣ, садоқат ба қор, эътиқод ба Худо ва ғ.) расанд. [116: 213-217]

Ҳамин тавр, дар асоси пешниҳоди таснифи боло дар замони мо - замони дигаргуниҳои равандҳои соҳаҳои гуногуни ҷамъияти тоҷикистонӣ, мувоҳида перомунӣ ояндаи Ҷумҳурии Тоҷикистон оиларо ба сифати муҳимтарини арзиши иҷтимоӣ баррасӣ намуда, дарк кардан душвор нест, ки масъалаи мақоми оила ва нақши он дар ҳаёти инсонӣ муосир аҳамияти аввалиндараҷа касб менамояд ва зарурати омӯзиши ин ғуруҳи калидии ҷомеа аз нуқтаи назари таҳлили аксиологӣ яқлухт қарор мегирад.

Дар системаи ҷаҳонбинии ҷавонони имрӯза дар интиҳоби арзишҳои аввалро арзишҳои моддӣ, касб ва маълумот, нуфузи шахсӣ ва мансаб, зиндагӣ барои кайфу сафои худ ишғол мекунанд. Вазъи ҷамъияти муосири тоҷик ва рушди демократияи иқтисодӣ бозоргониро қайд намуда, дар баробари арзишҳои мусбӣ, мавҷуд будани зиддиарзишҳоро низ набояд фаромӯш кард. Таҷқиқотҳои илмӣ як қатор зиддиарзишҳои зеринро, ки дар ҷамъияти мо афзалияти бештар пайдо намудаанд, муайян намудаанд:

- арзишҳои моддӣ;
- бетарафӣ ва эгоизм;
- ғустохӣ (белаҷомӣ);
- беэҳтиромӣ ба оила;
- гирифтории иҷтимоӣ;
- бадахлоқии шахвонӣ;
- нашъамандӣ, майпарастӣ, бадлафзӣ;
- коррупсия;
- ксенофобия (қабул надоштани чиз ва ё каси бегона, беруна, ғайр) .

Сотсиологҳо ҷаҳонбинӣ ва системаи афзалияти арзишҳои ҷавонро баҳогузорӣ намуда, ҷудо намудаанд:

- афзалияти тамоюлҳои дилхушкунандаи арзишҳои ҳаёти ва шавқу завқ;

- зарурияти вестернизатсия ва ё истернизатсия (шавқу завқ ба арзишҳои арабӣ, ки ба сифати дини ислом баромад мекунанд) талаботҳои фарҳангӣ ва ҳавасҳо;

- паҳш намудани афзалиятҳои арзишҳои фарҳанги миллий бо шаклҳои рафтору ахлоқи хоричӣ;

- афзалияти майлу рағбати истеъмолкунандагӣ нисбат ба бунёди;

- паст шудани фарҳанги сиёсии фард;

- худамалкунии фарҳангӣ;

- маҳрум будан, аз худбаробарии фарҳанги миллий.

Муҳити ҷавонӣ ба шакли оинавӣ тамоми амалиётҳои муҳими дар ҷамъият рухдиҳандаро инъикос менамояд. Татқиқотҳои аз тарафи мутахассисон гузаронида шуда, тамоюл ва раванди зеринро тавсиф мекунанд: пайравӣ ба меъёрҳои анъанавии миллий ва фарҳангии хос ба ҷамъияти мо, паҳн шудани арзишҳои фарҳанги оммавии афзалиятноктар аз майлу рағбатҳои нав.

Дар тӯли таърихи инкишофи ҷамъияти инсонӣ масъалаи бунёд ва фаъолияти оила яке аз масъалаҳои муҳим ба шумор мерафт ва бештар дар фалсафа мақоми пешбарандаро ишғол менамуд.

Нахустин таҳқиқотҳои моҳияти оила ва никоҳ дар асарҳои файласуфони давраи антиқа, ки назарияи оилаи патриархалиро (Афлотун) таҳия карда, дар раванди масоили рӯзгори оилавӣ анъанаҳои либералиро асос гузоштанд (Арасту), инъикос гардидаанд; назарияҳои ҳаёлпарастонаи Т. Мор, Т. Кампанелла, У. Годвин ва дигарон қобили тавачҷуҳ мебошанд, ки дар онҳо оила ҳамчун асоси тартиботи иҷтимоӣ ва вазъи табиӣ инсон дар ҷамъияти пешрафта баррасӣ карда мешавад.

Моҳияти оила дар асарҳои Ф. Бекон, Т. Гоббс, И. Кант, Ж. Ж. Руссо аз мавқеи назарияи ҳуқуқи табиӣ ва назарияи гуманистӣ, дараҷаҳои

ахлоқият, озодӣ ва зарурат ҳамчун асосҳои иттиҳоди оилавӣ баррасӣ мегардад.

Масалан, Гегел дар асарҳои фалсафаи худ ба асосҳои арзиш, маънавият ва иҷтимоияти оила, раванди инкишофи он ва фаъолиятнокии оила аҳамияти махсус меод ва дар навиштаҳои оиларо ҳамчун зарурати ҷамъиятӣ ва инфиродӣ, ҳамчун ҷоришавии хушахлоқӣ тавзеҳ меод. Мутафаккири бузург оиларо ба ҳайси томии органикӣ ва никохро бошад, ба сифати санад ва маншури динӣ тасаввур кардаю маънидод менамуд. Дар асари ӯ “Раҳнамои фалсафӣ” оила ба таври оӣ таъриф дода шудааст: “Оила чун ҷамъияти табиӣ ва аъзоёни он бо риштаҳои меҳру муҳаббат, боварию садоқат ва муроси табиӣ ба ҳамдигар пайваста шудаанд”.

Дар нимаи дуюми асри XIX масъалаҳои назариявии оила дар мадди назари як қатор антропологҳо ва сотсиологҳо қарор дошт. Дар назарияи эволюсионии И. Я. Баховен, Л. Г. Морган, М. М. Ковалевский [49: 49] ба сифати дараҷаи таърихӣ; дар назарияи форматсионии Карл Маркс ва Фридрих Энгелс бошад, ба ҳайси институт (ячейка)- и ҷамъият, ҳамчун зухуроти ҷамъиятӣ арзёбӣ гардидааст. [158: 23-178]

Л. Морган дар асари машҳураш “Ҷамъияти бостонӣ” (1877) дар он хусус изҳори назар менамояд, ки “оила унсури фаъол мебошад. Он ҳеҷ гоҳ беҳаракат боқӣ наместонад, ба андозаи он, ки чӣ гуна ҷамъият аз зинаи пасттарин ба зинаи оӣ гузашта, дар охир аз як шакл ба шакли дигар, шакли хеле баландтар мегузарад, оила низ аз шакли пасттарин ба шакли оӣ ҳаракат мекунад”.

Омӯзиши сарчашмаҳои педагогӣ ва таҷрибаи беҳтарини корҳои тарбиявии волидайн як қатор шароитҳои муҳимро, ки самаранокии тарбияи оилавӣ мусоидат менамояд, муайян намудааст. Намояндаи машҳури педагогикаи рус П. Ф. Лесгафт чунин шароитеро муайян кардааст, ки мувофиқи ақидаи ӯ ҳар як кӯдак метавонад “шахсияти идеалӣ” гардад:

- дар хонавода ташкил намудани муҳити солими эмотсионалӣ;
- обрӯю эътибори шахсияти волидайн;
- тартибу интизоми қатъӣ дар ҳаёти оила;
- робитаи оила бо мактаб ва ягонагии талабот.

Фридрих Энгелс ба маълумотҳои таҳқиқи Морган таъя намуда, соли 1884 асари шинохтаи худ “Пайдоиши оила, моликияти шахсӣ ва давлат”- ро иншо менамояд, ки бахусус дар даврони шӯравӣ дар саросари Иттиҳоди Шуравӣ, аз ҷумла, дар РСС Тоҷикистон ҳам дар мактабҳои олии ба ҳайси муҳимтарин китобҳои дарсӣ ба кор мебарданд. Воқеан, дар замони мо ҳам бисёр нуқтаҳои ин асар аҳамияти худро гум накардаанд. Ф. Энгелс принсипи умумии оиларо дар таъкиди зерини худ ошкор месозад: “...дар ибтидо доираи бо риштаҳои умумии никоҳӣ фарогирифта хеле фарох буда, минбаъд ҳарчи бештар тангу маҳдуд шудан мегирад, то он замоне, ки дар охир фақат ҷуфти алоҳида боқӣ мемонад, ки айни замон маҳз ҳамин ҷуфт бартарӣ касб кардааст”.

Ҳамин тариқ, Л. Г. Морган, Ф. Энгелс ва М. М. Ковалевский ба таҳқиқи давраҳои пешинаи барқароршавии оила машғул мешуданд, зеро мефаҳмиданд, ки бидуни ба ҷо овардани ин амали муҳим ба омӯзиши оилаи муосир ва инфиродӣ имкони машғул шудан нахоҳад буд ва зиёда аз ин, наметавон фардои ин институти иҷтимоиро пешбинӣ ва пешгӯӣ кард. Ин се тан олимони оилаи муосирро аз дидгоҳи инфиродии ҳештан тасаввур менамуданд; аммо, онҳо дақиқ медонистанд, ки ин қишри ҷамъият дар ҳамқадамӣ бо ҷамъият рушд менамояд, дигаргун мешавад ва дар он миёни одамон муносибатҳои байниҳамдигарии нав ба вучуд меоянд. Ин ҳама гувоҳӣ ба он медиҳад, ки қувваҳои нави мутаҳаррик ба вучуд хоҳанд омад, ки ҷанини онҳоро омӯختану ошкор сохтан ногузир мегардад.

Омӯзиши универсалияти оила ҳамчун зухуроти умумиинсонӣ дар назарияи позитивизми О. Конт ва Г. Спенсер инъикоси худро ёфтааст.

Назарияи позитивии оила (О. Конт, Г.Спенсер) нуктаи назари инкишофи таърихи чонибдорӣ намуда, универсалӣ будани оиларо ҳамчун зухуроти умумиинсонӣ собит месозад. Оила ба ҳайси унсури асосии иҷтимоӣ эътироф карда мешавад, ки дар намунаи он тамоми ҷамъият- ин шакли муттаҳидкунандаи фардҳо бунёд карда мешавад.

Муносибати пурмаҳсули методологӣ ҷиҳати таҳқиқи оилаи муосир дар пешниҳоди позитивизм дар бораи он, ки оила ҳамчун баранда ва муҳофизи моликият, ки бидуни он озодии инфиродӣ буда наметавонад, баромад мекунад, равшан ба мушоҳида мерасад. Оила ҳамеша ба ҷониби амалӣ намудани принсипи худкифоягӣ майл зоҳир менамуд ва ин хислати оила онро ба институти асосии таъмини иҷтимоии рӯзгори инсон мубаддал месохт, ки дар он ягонагии умумии биологӣ ва иҷтимоӣ-ахлоқӣ, хангоме ки дар раванди таъсири байниҳамдигарии ин хосиятҳо ба ҷониби ҳамдигарашон гузар мекарданд, амалӣ мегардид.

Дар асарҳои намоёндагони фалсафаи руси асрҳои XIX- XX Н. Бердяев, В.Розанов, В.Соловев ҷараёнҳои аксиологии омӯзиши оила таҳия карда мешуд, дар онҳо арзишҳои оила аз мавқеи ғояи аксиологӣ, алтруизм ва асосҳои маънавӣ мавриди баррасӣ қарор дода мешуданд. Ҷараёни мазкур ба ҷониби назарияи гуманистии оила майл менамояд, ки мухтассоти он дар баррасии арзишҳои оила дар асоси меъёрҳои алтруистӣ ва дорои хислати динӣ зоҳир мешавад.

Барои таҳлили оила пешниҳоде, ки дар назарияи сохторӣ-функционалӣ П. Сорокин [123: 108], Т. О. Парсонс [98: 101] ҷой дорад, аҳамияти калон касб менамояд. Муҳаққиқони номбурда рисолати универсалии оиларо пешбарӣ намуда, баробари ин, аз ҷониби онҳо мухтассоти оила дар фарҳангҳои гуногун рад карда намешавад. Назарияи мазкур аз ғояи ибтидоӣ будани мақомҳои оилавӣ дар назди дигарон пуштибонӣ менамояд.

Шиддат ва ихтилофҳо дар ҷамъият аз ғайрисамаранокии ташкили оила ва аз қобилият надоштани оила дар бораи ба худ мутеъ сохтани

хаёти маънавии одамон доништа мешавад. Дар асоси функционализм, коста гардидани обрӯю эътибори оила ногузир ба парокандашавӣ (атомизатсия) ва бадахлоқии чамъият бурда мерасонад. Шартҳои асосии суботи чамъият бо тобеияти кӯшиши инфиродӣ ба эҳтиёҷоти оила пайванд дода мешавад. Раванди фаъолияти ҳаётии оила ин раванди амалишавии эҳтиёҷоти ашхоси алоҳида мебошад, ки тавассути вазифаҳои муайян амалӣ гардонидани мешавад, ки мақому ҷойгоҳи онҳо бо омилҳои таърихӣ ва иҷтимоӣ фарҳангӣ муқаррар шудааст.

Дар сотсиологияи рус ва мутаносибан дар сотсиология муносибати сохторӣ - функционалӣ нисбат ба оила мақоми пешбариро касб намудааст, ки дар асарҳои А. Г. Харчев, Матсковский муаррифӣ мегардад. Дар илми муосири сотсиологӣ маҳз он корҳои бартарӣ доранд, ки ба омӯзиши оила ҳамчун институти иҷтимоӣ, ҷойгоҳ ва нақши оила дар чамъият, мақоми иқтисодии он ва рафтори демографии оила нигаронида шудаанд. Аз ин ҷанба таҳқиқоти А. И. Антонов, В. В. Бодров, М. С. Матсковский, В. А. Медков, З. А. Янковаро махсус қайд менамоям, ки дар онҳо мулоҳизаҳо оид ба бӯҳрони институтсионалии оила асоснок намуда, айни замон ба ҳайси омилҳои асосии даст кашидан аз фарзанддорӣ (детоцентризм) ва костагии арзиши оилаҳои фарзанддор ба миён гузошта мешавад.

М. С. Матсковский анъанавии муносибати функционалиро инкишоф бахшида, муносибати системанокро оломи муассири худ қарор дод [76: 13] ва робитаи байни шароитҳои иқтисодии фаъолияти ҳаётии чамъиятро бо ҳислат; вазифаҳои дар ӯҳдадоштаи оила ва зинабандии онҳоро бо мисолҳои эътимодбахш собит намуд. Ба ин муҳаққиқ масъалаи муқаррар сохтани нишондиҳандаи муҳимтарин вазифаи оила нисбат ба чамъият ва ҳамчунин рисолати чамъият дар назди оила, вазифаҳои оила ва чамъият нисбат ба фард тааллуқ дорад. Мавсуф робитаи дутарафаи байни талаботи чамъият дар институти оила ва

эҳтиёҷоти шахсият нисбат ба тааллуқмандии ӯ ба гурӯҳи оилавиरो нишон дод.

Дар ин доира, муҳаққиқи шинохтаи тоҷик Н. М. Юнусова дар масъалаи оила ақида дорад, ки: “Ба омӯзиши оила ҳамчун институти тарбия тадқиқотҳои зиёде дар илми психологӣ педагогӣ дар ҷумҳурӣ ва дар хориҷа бахшида шудааст. Дар қорҳои илмӣ вазифаҳои гуногуни оила, баҳогузорӣ ба нақши волидайн дар тарбияи фарзанд, муносибатҳои байниҳамии кӯдакон ва волидайн, роҳи усулҳои тарбияи оилавӣ ва дигар муносибатҳо падидаи оила қорқард қарда шуд. Дар қараёни омӯзиши инқишофи кӯдак дар оила диққати махсус зиёдтар ба кӯдакон дода мешавад. Барои маълумоти пурраи объективӣ оид ба инқишофи оила ба даст овардан, оиларо на фақат аз тарафи кӯдак, боз аз тарафи волидон низ омӯхтан лозим”. [161: 6]

Аз таҳқиқотҳои ба масъалаи мазкур бахшидашуда, ҳулоса намудан мумкин аст, ки мафҳуми “оила” таърифи ягонае надорад.

А. Г. Харчев дар ин бора чунин менависад: “...оиларо ҳамчун системаи таърихан мушаххаси муносибатҳои байниҳамдигарии завҷаҳо, падару модарон ва фарзандон, ҳамчун гурӯҳи хурди иҷтимоӣ муқаррар метавон қард, ки аъзоёни он бо муносибатҳои никоҳӣ ва ё волидайнӣ, умумияти рӯзгор ва масъулияти байниҳамдигарии ахлоқӣ, зарурати иҷтимоӣ ба ҳамдигар пайвандӣ ёфтаанд, ки дар онҳо эҳтиёҷоти қамъият барои такрористеҳсоли қисмонӣ ва маънавии аҳолӣ ифода қардидааст”. Дар сотсиологияи солҳои 60- 90- уми садаи ХХ таърифи мазкур ба шӯҳрати қалоне соҳиб шуда буд [142: 75].

Чунонқӣ, аз қониби А. Г. Харчев моҳияти иҷтимоии никоҳ ва оила муайян намудани анъанаи эълондоштаи қлассикони сотсиология оид ба муносибати эволюсионӣ нисбати инқишофи муносибатҳои никоҳию оилавӣ идома бахшида, муносибати функционалии қадиди сотсиологӣ пешниҳод қарда шуд.

С. И. Голод бо воситаи таҳқиқоти худ муайян мекунад, ки оила ҳамчун “маҷмӯи фардҳое, ки ақаллан дар яке аз се навъи муносибатҳои пайвандии хунӣ, зодаи оилавӣ ва хислати оилавӣ қарор доранд” [29: 91] бояд баррасӣ гардад.

А. И. Антонов ба таври дигар таъриф пешниҳод менамояд: “Умумияти ба фаъолияти маҳрамонаи умумиоилавӣ асосёфтаи одамон, ки бо риштаҳои занушавҳарӣ- падару модарӣ- авлодӣ ба ҳамдигар баста шудаанд ва бо ҳамин сабаб такрористеҳсоли аҳоли ва давомоти наслҳои оилавӣ, инчунин иҷтимоигарӣ- фарзандон ва маҳфуз доштани ҳастии аъзоён ва оила ба амал бароварда мешавад”. Ба андешаи ин муҳаққиқ аломати асосии оила мавҷудияти фарзандон ба ҳисоб меравад [9: 90].

Таҳлили назариявии корҳои илмии психология, ки ба оила бахшида шудаанд, шароит фароҳам месозад, ки ду самти имконпазири ба оила наздик шудан ҳамчун ба феномени равонӣ ва механизмҳои фаъолият намудани он муқаррар карда шавад.

Дар чаҳорҷӯбаи яке аз самтҳои оила ба ҳайси гурӯҳи хурд мавриди омӯзиш қарор дода мешавад (М. Земская, Е. В. Криченко, В. П. Манипутин, В. А. Терехин ва диг.). Амалан муҳаққиқони самти мазкур ба психологияи сотсиологӣ тааллуқ доранд. Дар асарҳои олимоне, ки оиларо ба ҳайси гурӯҳи хурд баррасӣ менамоянд, ғояи васеътар сохтани мафҳуми оила ва равандҳои дар он рухдиҳанда, муқаррар намудани мухтассоти фарқкунандаи оила аз гурӯҳҳои хурд ба таври равшану дақиқ ба мушоҳида мерасад.

Дар таҳқиқоти зикршуда андешаи оиларо ҳамчун умумияти иҷтимоӣ, фарҳангии ба мавҷудияти баъзе арзишҳои бадеӣ асосёфта, инчунин шабоҳати мавқеъҳои ҳамсарон дар муносибати байниҳамдигарӣ бо олам баррасӣ намудан дақиқ ба назар мерасад.

Равия ва ё самти дигар ба мо имконият медиҳад, ки оиларо ба сифати система омӯхта тавонем. Бештари таҳқиқот ҳамчун система омӯхтани оила дар моделҳои гуногуни психотерапия қайд карда мешавад

ва таҳқиқи оила ҳамчун система дар чаҳорҷӯбаи равоншиносии иҷтимоӣ вучуд дорад.

Масалан, Е. В. Антонюк [11], Т. Е. Алешина ва Л. Я. Гозман тақлиф мекунад, ки аз ҷустуҷӯи фаъолияти пешбарандаи оила даст кашада, ба баррасии фаъолияти ҳаётии оила рӯй овардан беҳтар аст. Муҳаққиқони номбурда бо ҳамин системаи ташкилӣ (ҳарчанд ки дар таҳқиқоти мавсуф танҳо дар системаи фаъолиятҳо) будани оиларо эътироф намуда, тасаввуротро дар хусуси оила амиқтар мегардонанд [28: 10-20]. О. С. Сермягина ҳам муҳимияти методологии омӯзиши оиларо ҳамчун хориқа том қайд менамояд.

Мурочиат ба хориқаи оила ҳамчун ба арзиши иҷтимоӣ- фарҳангӣ барои таҳқиқоти нимаи дуюми солҳои 90- уми асри гузашта мусаллам гардид.

Масъалаи зикршуда дар асарҳои С. И. Голод, Т. А. Гурко, Е. Р. Смирнова ва дигарон ба таври ҷолиб баррасӣ шудааст. Аз ҷумла дар онҳо ҷанбаҳои иҷтимоӣ- фарҳангии таъсири байниҳамдигарии функционалию нақшии оила мавриди таҳқиқоти ҷиддӣ қарор дода, зиёда аз ин, ғояҳои оила ҳамчун арзиши ҷамъиятӣ таҳия намуда, дар асоси он самтҳои калидии раванди дигаргуншавии арзиши оила дар ҷамъияти муосир муайян карда шудаанд.

Дар асарҳои В. И. Добринина, Т. Н. Кухтевич, Н. Лапин, Н. Г. Морковская оила дар қаринаи таҳлили динамикаи зинабандии арзишҳо дар ҷамъияти кунунӣ амиқ омӯхта, сохтори шуури ҷамъиятӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Таҳлили оила ҳамчун арзиши универсалӣ ва ба ҳайси ангезандаи шавқу рағбат барои рафтори инфиродии шахс дар асарҳои В. В. Бодрова, В. И. Жукова, Т. И. Заславская, В. Т. Лисовский, М. С. Матковский, В. А. Сисенко ва дигарон инъикос ёфтааст. Дар таҳқиқоти О. И. Волжина, Г. Л. Воронин, А. Г. Здравомислов, О. Л. Краева бошад, ҳангоми баррасии сохтори асосҳои барангезандагии рафтори фард, ки

дар ниҳояти қор ба дигаргуниҳои иҷтимоӣ мувоҷеҳ мегардонанд, назарияи муносибати арзишӣ ба омӯзиши оила қорқард қарда шудааст.

Перомуни баъзе таҳқиқоте, ки муаллифонашон оиларо аз нуқтаи назари арзиш арзёбӣ менамоянд, муфассалтар истода мегузарем.

Н. Д. Шимин дар мақолаи худ “Оид ба арзиши оилаи муосир” моҳияти арзиши оиларо дар ду қанбаъ ошқор менамояд: оила ҳамчун арзиши қаҳони ҳаётии шахсият ва оилаи мустаҳкам ҳамчун шартӣ рушди қамъият [153: 19-23]. Мавсуф ба ин муносибат таҳти таъбири арзиш “яғонагии объективӣ ва субъективӣ, гузаштаи мутлақ ва нисбӣ, ҳозира ва оянда”- ро мефаҳмад. Ин гуна андеша имқоният медиҳад, ки арзиш ба сифати шакли берунаи яғон муносибати иҷтимоӣ: муносибати инсон ба ҳудаш, ба одамони дигар ва нисбат ба қамъият муайян қарда шавад.

Арзу тӯли дарачаҳои арзишмандӣ хеле бузург мебошад: арзишҳои олитарин- дар навбати аввал, инсон ва инсоният, арзишҳои моддӣ, иҷтимоӣ ва ҳаёти маънавиро қудо меқунанд, ки миёни онҳо оила мақоми ҳосаро қасб менамояд. Оила шартӣ эҳсосот, хоҳишҳо ва қӯшишҳои муайян ба шумор меравад. Миёни зуҳурот ва ашҳои сершумори инсонро фароғиранда маҳз оила ба мақоми ҳосае сазовор буда, танҳо ба шарофати он як қатор арзишҳои гаронбаҳои дигар арзи қастӣ меқунанд. Фаҳмиши оила ҳамчун арзиши мутлақо иҷтимоӣ ин зуҳуроти муносибати иҷтимоӣ аст. Оила арзиш ба ҳисоб рафта, як зумра арзишҳои оилавӣ ва эҳсосоти арзишиеро ба вуҷуд меоварад, ки ҳамагӣ ба муносибатҳои ишорашуда тааллуқ доранд.

Ба ақидаи Н. Д. Шимин оила барои фард аҳамияти беҳамто дошта, ба сифати институти ибтидоии иҷтимоишавӣ, нахуст асоси рушди шахсии фард ва олами ахлоқию арзишии ӯ баромад менамояд. Қамчунин, аҳамияти иҷтимоии оила беандоза мебошад: оила таҳқурсии ҳамагуна қамъият, асосҳои устувори ахлоқии он бошад, дар навбати худ, ахлоқи мустаҳками қамъиятӣ маҳсуб мешаванд; оила фардро ба ҳаёт ва фаъолият дар қамъиятӣ мутаҳаррик омода намуда, бо ҳамин роҳ идеали

ичтимоии ташаккул ва тарбияи шахсиятро амалӣ мегардонад [154: 291-292]

Ба ин муносибат Н. Д. Шимин оилаи мустаҳкамро ба ҳайси шартӣ пешрафти ҷамъият баррасӣ менамояд. Дар ҷамъият шартҳои иҷтимоие мавҷуд ҳастанд, ки ба пешравии босубот ва пайвастаю муназзами он замина фароҳам месозанд. Ба шумори ин гуна шартҳо оила дохил мешавад, ки як қатор вазифаҳои дорой аҳамияти иҷтимоиро бар дӯш гирифтаву онҳоро муваффақона ба иҷро мерасонад, ки дар байни онҳо амалӣ намудани идомаи наслҳо, пайвастагии доимии байни гузашта, имрӯза ва оянда муҳимтарин қабул шудаанд. Дар ин ҷо, яъне, дар оила гузариши фард аз ҳолати биологӣ ба ҳолати иҷтимоӣ ба вуҷуд омада, шахсият ташаккул меёбад.

Тавре маълум аст, яке аз ҷузъҳои муҳими ҷамъият оила аст, яъне оила ячейкаи асосии ҷамъиятӣ ба ҳисоб меравад. Инсон ба воситаи оиладорӣ натавонад хушбахтиро ба даст меорад, балки асосан мушкилоту душвориҳои зиндагӣ пас аз оиладорӣ сар мешаванд, зеро инсон баъд аз хонадор шудан ба тарбияи насли наврас мепардозад ва ин яке аз вазифаҳои муҳимтарини инсоният аст. Тарбия кардан ва ба воя расонидани фарзандон вазифаи падару модар дар назди ватан, дар назди халқ мебошад ва бахту саодати шахс аз ин вобаста аст, ки албатта ҳар як ҷавон барои он кӯшиш мекунад. Ин гуфтаҳо маълум мекунад, ки барои бахту саодати оила маданияти баланди умумӣ, маданияти эҳсосӣ лозим, ҳамчунин ҳисси олии вазифашиносӣ, барои ҳаёту рӯзгори одамӣ ва дар назди ҷамъият масъулият ҳис кардан аст ва ҷавонон барои никоҳ бояд натавонад аз ҷиҳати маънавӣ, балки аз ҷиҳати руҳӣ низ тайёр бошанд, чунки ақди никоҳ натавонад шодмонии муҳаббати занушавҳарӣ ва фарзанддорӣ аст, балки он мушкилоти ҳақиқии зиндагӣ, ташвишу тарадудҳои зиёдеро ҳам дорост. Суханвари бузург, Самуэл Љонсон чунин гуфтааст: “Никоҳ бисёр ғамгинӣ меорад, вале беникоҳӣ низ ягон хурсандӣ намеоварад”.

Аз ин хотир, инсон бояд ҳамачониба омодаи зиндагии комил бошад ва барои расидан ба мақсадҳои неки зиндагӣ ҳам аз ҷиҳати руҳӣ ва ҳам аз ҷиҳати иқтисодӣ ҷисмонӣ омода бошад. Вобаста ба ин масъала сарвари давлат, Эмомалӣ Раҳмон қариб дар ҳама баромаду чаласаҳои худ ба ҷавонон таъкиду ишораҳо намудааст. Аз ҷумла, Сарвари давлат соли 2015 зимни ироаи Паёми солона ба Маҷлиси Олӣ қайд намуда буданд, ки: “Ҷомеаи солим аз оилаи солим ва насли солим ташаккул меёбад. Вобаста ба ин пешниҳод менамоям, ки соли 2015 дар кишвар “Соли оила” эълон карда шавад”.

Дар ин замина, оид ба масъалаи маърифати оилаву оиладорӣ, пешгирии пошхурии оила ва ҳифзи ҳуқуқи ӯҳдадорихои аъзоёни оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои меъёрӣ- ҳуқуқии зиёд ба имзо расидаанд, ки дар танзими оиладорӣ бешак нақши назаррас доранд: Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи маориф”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи оила”, Кодекси гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи миллии тарбия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонун дар бораи масъулияти падару модар дар тарбияи фарзанд, Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак, Эълумияи умумии ҳуқуқи башар ва ғайраҳо.

Пойдорӣ ва устувории оиларо муҳаббат ташкил медиҳад, зеро танҳо муҳаббати самимӣ метавонад оиларо мустаҳкам ва ҳама мушкилоти ба сар омадаро раф созад. Муҳаббат танҳо дар оила камолоту нафосати ҳақиқии маънавӣ пайдо мекунад ва маҷбур мекунад, ки одамон якдигарро ба сифати авлод донанд. Агар дар оила муҳаббат бошад, зану шавҳар ба хотири он аз баъзе талаботҳои худ гузашт карда, ҳамдигарро ба хубӣ дарк мекунанд ва мушкилоти дар оила ба вучуд омадаро ба осонӣ ҳал менамоянд. Фарзандоне, ки дар чунин оила тарбия меёбанд, дар оянда метавонанд соҳиби обрӯ ва зиндагии шоиста гарданд.

Дар ҷараёни ҳаёти муштарак бо шавҳар дар оромӣ, рафоқат, самимият ва дӯстӣ зиндагӣ кардан зан мақоми хоса дорад. Дар баробари

ин, шавхар уҳдадор аст, ки барои осудагии оила шароити муносиб фароҳам орад. Бузурге гуфтааст: “Ҳеҷ касро ба никоҳ кардан маҷбур намекунанд, аммо ҳар касе, ки никоҳ шуд, бояд ба итоати қонуни никоҳ маҷбур карда шавад”.

Тавре қаблан қайд намуда будем, дар бораи ахлоқи оиладорӣ ва таълиму тарбияи фарзанд ниёгонамон дар осорашон бисёр суханҳои пандомӯз ва ибратнок иброз кардаанд.

Маълум аст, ки дар китоби муқаддаси “Авасто” ба таҳқиқу омӯзиши масъалаи оилаву оиладорӣ ва таълиму тарбияи фарзанд диққати махсус дода шудааст, аз ҷумла чунин омадааст: “...ай Ахурмаздо барои ман фарзанд ато намо, ки бохирад ва доно бошад, дар ҳайати ҷомеа дохил шуда, нисбат ба вазифаи худ бомасъулиятона рафто намояд. Фарзанди Рашид ва муҳтараме, ки ҳочати дигаронро бароварда тавонад, фарзанде, ки битавонад дар пешрафт ва саодати хонавода, шаҳр ва кишвари худ бикӯшад (ин концепсияи педагогикаи халқи тоҷик дар ҳақиқат боиси ифтихор аст) [103: 46].

Мувофиқи концепсияи педагогикаи халқӣ мақсади тарбия дар оила аз он иборат доништа мешуд, ки ҳар як фарди ҷомеа ё худ зардуштӣ дар рӯҳи покдомонӣ, накукорӣ, ростқавлӣ, ростгӯӣ, далерӣ - часурӣ, ватандӯстӣ ва ғайраҳо тарбия карда ба воя расонида шавад. -[103]

Аз гуфтаҳои боло чунин хулосабарорӣ кардан мумкин аст, ки мақсади таълиму тарбия дар педагогикаи этникӣ ва халқии мардуми форсизабон иборат буданд аз:

- идома додани касбӣ падару модар ва ба ин васила баланд бардоштани обрӯю эътибори онҳо;
- хизмат кардан ба аҳли хонавода;
- хизмат ба Ватан ва ҷомеа;
- таъмини беҳбудии тарзи зиндагии ҳар як фарди ҷомеа;
- аз худ боқӣ гузоштани фарзанде, ки ифтихори оила ва мардум бошад.

Ба ақидаи Ибни Сино бошад, вақте инсон хонаю манзил сохта, барои рӯзгор молро захира кард, ба каси харҷкунандаи он низ муҳтоҷ мегардад. Зани ҳақиқӣ шавҳари худро дӯст медорад ва ҳамеша дар хусуси муҳаббати ӯ фикр мекунад. Мутафаккир дар масъалаи оиладорӣ махсус занҳои бешарму ҳаёро танқид намуда, собит кардааст, ки зани беишқу вафо эътибори оиларо ба нестӣ бурда, аз боварӣ ва муҳаббати шавҳар маҳрум мегардад. Ибни Сино муносибати марду занро таҳқиқ карда, дар бораи ишқ низ сухан ронда, таъкид кардааст, ки ишқи инсонӣ беҳтарин ва асоситарин ишқи олами моддӣ буда, нисбат ба он эҳтиром варзидани ҳар як инсон комилан шарт ва зарур мебошад. Ба гуфти ӯ ошиқон бояд якдигарро ҳурмат карда, ягонагӣ ва муттаҳидии худро вайрон накунад. Ӯ инчунин қайд кардааст, ки асоси ишқро садоқат ташкил медиҳад. Ҳар қадар одамон содиқ бошанд, ҳамон қадар хушбахт хоҳанд шуд, вале агар ба ҷои садоқат хиёнатӣ бевафой ҳукмрон гардад, ишқ пойдор наместонад. Агар ишқ барҳам хурад, зиндагии инсон ғасоду касод мешавад. Аммо, мутаассифона, дар замони имрӯз муҳаббат муқаддасот ва қадру қимати худро аз даст додааст, ки ин боиси зиёд шудани оилаваёроншавӣ дар миёни ҷавонон гаштааст. -[3]

Вобаста ба ин, педагоги барҷастаи рус А. С. Макаренко навишта буд “Оила кори муҳиму масъулиятноки одам буда, ҳаётро пуру паймонтар карда, хушбахтӣ меорад. Вале ҳар як оила, хусусан дар ҳаёти ҷамъият, пеш аз ҳама масъалаи бузургест, ки аҳамияти давлатӣ дорад.”

Арзишҳои фарҳангӣ таҳти таъсири бевоситаи оила дар дастрасии шахсият қарор мегиранд ва минбаъд ба унсурҳои сохторисоз табдил меёбанд ва дар баробари ин, кӯдак маҳз тавассути оила ба олами бузурги фарҳанг роҳ меёбад. Дар оила шахсияти ташаккулёбанда ба муҳит мутобиқ мешавад, “ман”- и ҳештанро ба ҳаёт дар шароити фарҳанги ҷамъиятӣ созгор мегардонад.

Дар оила моҳияти коммуникатсионӣ ва рамзкушоии фарҳанг ҳарчӣ бештар ошкор мешавад. Табиати дувоҳидии фарҳанг дар оила амалӣ

гардида, дар он бо мурури замон аҳамияти амиқи эҳсосию ахлоқӣ ва маъноӣ хосаи арзишӣ касб менамояд.

Оила ҳамон сохтори сарҳадноки иҷтимоие маҳсуб мешавад, ки вайрон намудани марзҳои он ба вайроншавии ҷамъият ва вайрон гардидани тамаддун бурда мерасонад. Дар фаъолияти ҳаётии оилаи одамон аз нуқтаи назари мақом ва нақши оила, меҳру муҳаббат дар таърих онҳо бо хориқаҳое амсоли меҳнат, фарҳанг ва тамаддун баробарвазӣ карданашон мумкин аст. Вайрон кардани оила ин вайрон шудани инсонро ҳамчун инсон ва мутаносибан вайрон гардидани фарҳанг ва тамаддунро ифода менамояд. [154: 293-294].

М. Алиев низ қайд менамояд, ки “Оила таҳкурсиест, ки ҷомеаи бузурги инсонӣ бар он устувор аст. Аъзои оила дар икишофи равобити иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва рушду нумуи ин ҷомеа нақши бунёдӣ доранд. Аз ин рӯ, оила на фақат аз шаклҳои умумияти таърихӣ робитаи зану мард ба хотири тавлиду иддомати насл аст, балки восита ва заминаи тарбияи ҷисмӣ маънавии инсон низ мебошад. Яъне муҳити ташаккулдиҳандаи қобилияту истеъдоди инсонӣ, забон, тафаккур, ирода, шавқу ҳавас, урфу одат, ахлоқ, анъана, расму оин ва ғайраҳо ба ҳисоб меравад, ки ба каломӣ дигар, оила - низомӣ басо мураккаби биологӣю иҷтимоӣ дорони вазифа, қоида ва талаботи хосест, ки унсурҳои асосиаш - падар, модар ва фарзандон дар он нақш ва нуфузи махсус доранд”-[3].

О. И. Волжина дар мақолаи худ “Муҳимияти арзишҳои оилавӣ дар ҷамъияти муосир: ҷанбаи иҷтимоӣю фарҳангӣ” оиларо ҳамчун арзиши иҷтимоӣ- фарҳангӣ баррасӣ менамояд, ки тавассути аҳамияти иҷтимоӣ-фарҳангии дар ниҳоди худ доштааш муайян карда мешавад.

Оила, аз як тараф, ҳамчун унсури танзими иҷтимоӣю таъсироти байниҳамдигарии нақши ҷинсии авлодӣ ва байни наслҳо баромад мекарда бошад, аз тарафи дигар, ба ҳайси стандарти рафторӣ макбули ҷамъиятӣ амал менамояд.

Арзиши иҷтимоӣ- фарҳангии оила дар сатҳҳои иҷтимоӣ ва инфиродӣ зухур мекунад.

Сатҳи иҷтимоӣ намунаи институтсионалии оила, ҳолномаи иҷтимоии онро инъикос менамояд; ин ҷо оиларо аз нуқтаи назари саҳми он дар ҳамгирии иҷтимоӣ ва амнияти воҳидҳои алоҳидаи иҷтимоӣ (фардҳо, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, қишрҳо, ҷамъият дар томи) арзёбӣ метавон кард.

Сатҳи инфиродии баррасии арзишҳо муносибатҳои субъективии баҳодихандаро нисбат ба оила инъикос намуда, интиҳоби реалии фардҳо бо онҳо алоқаманд мебошад. Дар сатҳи мазури ҷамъият ҳам майдони амалишавӣ ва ҳам гуногунрангии иҷтимоӣ ва инфиродӣ баррасӣ карда мешавад. Баҳодиҳии инфиродӣ ва интиҳоби шакли муносибатҳои оилавӣ ба ҳамдигар мувофиқ омаданашон ва ё тавассути аз ҷиҳати идеологӣ муайян кардани аҳамияти оила муросо ҳосил нашуданаш мумкин аст.

Дарки оила ҳамчун арзиши иҷтимоӣ- фарҳангӣ ба сатҳҳои ташкилдиҳандаи он шабоҳат надошта, тому яклухт мебошад. Дар бораи он ҳамчун дар хусуси мутаносибии аҳамияти иҷтимоии оила чунин гуфтан мумкин аст: аз як тараф, муайянкунандаи вазифавӣ, аз тарафи дигар, ҷамъкунандаи намунаҳои аз нигоҳи фарҳангӣ камолёфта ба шумор меравад, ки дар муносибати субъективии арзишмандӣ ва интиҳоби ҳақиқии фард такроран ба кор бурда хоҳад шуд.

Оила рӯкни ибтидоии ҷамъият буда, моҳиятан коллективи оддитарини одамон, воҳиди ҷамъияти мебошад, ки ба никоҳ (яъне, заносӯӣ) ва хешии хунӣ (яъне, муносибатҳои байни зану шавҳар, волидону кӯдакон, бародарону хоҳарон ва ғайра) асос ёфтааст. Пас, оила падидаи биологӣ набуда, балки ба дараҷаи таърихию иҷтимоӣ мансуб аст. Никоҳ ва оила мафҳумҳои ҳаммаъно нестанд. Оила иттиҳоди ихтиёрии одамон аст, ки таърихан чуноне ки гуфта шуд, дар асоси никоҳ ва қаробати хунӣ ташаккул ёфтааст. Никоҳ бошад танҳо асоси ҳуқуқии оиларо (яъне, ҳуқуқи вазифа ва масъулияти ҳамаи аъзои оиларо нисбат

ба ҳамдигар ва нисбат ба ҷамъият аз ҷиҳати маънавӣ ва ҳуқуқӣ) ташкил менамояд.

Ба андешаи О. Волжина бошад, ғояи аксиологии оила ҳам барои таҳлили дигаргуншавии мавқеи арзиши оила ва ҳам барои омӯзиши имкониятҳои таъсири мақсаднок ба он истифода гардиданаш мумкин аст. Дар ғояи арзиши иҷтимоӣ- фарҳангӣ оила ҳамчун маҷмӯи унсурҳои муайяни фарҳангӣ, ки дар натиҷаи ҳаёти якҷоя ташаккул ёфта, муносибатҳои зану шавҳарро ба моделҳои таъсири байниҳамдигарии оилавии фардҳо баррасӣ карда мешавад. Ин унсурҳо вазифаи механизми ҳифзи шабоҳати иҷтимоӣ- фарҳангии оиларо дар раванди ивазшавии сохтҳои ҷамъиятӣ, ки тасаввуротро дар бораи аҳамияти иҷтимоӣ - фарҳангии оила маҳфуз медоранд, ба ҷо меоваранд.

Пайвандии байниҳамдигарӣ ва вобастагии ҷудонопазирии зуҳури арзиши оила дар сатҳҳои иҷтимоӣ ва инфиродӣ дар ҷаҳорҷӯбаи тарҳи ягона ҳамчун мустаҳкамӣ босуботӣ ва муҳаррикӣ муайян карда шуданаш мумкин аст. Ғайр аз ин, истилоҳи мазкур ба пайвандии байни мустаҳкамӣ босуботии оила ва тағйирёбии муносибати инфиродии арзишмандӣ нисбат ба оила ишора менамояд.

О. И. Волжина дар таҳқиқоти худ муносибати инфиродии арзишмандиро нисбат ба оила ҷудо мекунад. Ба андешаи ӯ, дар ин сатҳ зуҳуроте аз қабилӣ ҳифзи оила дар қатори нишонаҳои асосии баҳодихии рафторӣ шахсият; заифшавии арзиши падару модарӣ; қувват гирифтани арзиши авлодӣ; ба принципҳои этикӣ ҳамроҳ намудани таъсири байниҳамдигарии оилавии асосҳои прагматикӣ; қувват гирифтани майлони ориентатсионии оила барои амнияти иҷтимоӣ ва некӯҳолии хоҷагию иқтисодӣ ба мушоҳида мерасанд.

Мавҷудияти сатҳҳои ба ҳамдигар алоқаманд буда, дусатҳӣ будани “истеҳсоли арзишҳо”- ро муайян менамояд. Онҳо дар соҳаи рафтори инфиродӣ ҳамчун навигарӣ пайдо гардида, дер ё зуд ба ҳуқуқмандии қонунӣ ва интиқол дода шуданашон ба мақоми арзишҳои иҷтимоии оила

зарурат пайдо мекунанд, айна замон, арзишҳои иҷтимоӣ баҳодиҳии шахсӣ, интиҳоб ва худсафедкунии фардро ғайримустақим ё худ соддатар карда баён намоем, осонтар мегардонанд.

Баҳодиҳии оила дар сатҳи инфиродӣ ба дигаргуниҳои иҷтимоӣ фарҳангӣ муназзам ва чандирона таассури хештанро ифода менамояд, ҳол он ки арзиши иҷтимоӣ оила, яъне аҳамияти иҷтимоӣ он бояд асосноктар ва мустаҳкамӯ босуботтар бошад. Чунин аст, сабаби бештар ба ҳамдигар мутобиқ наомадани мақомҳои инфиродӣ ва иҷтимоӣ арзишҳои оила, ки мутаассифона, бисёр дучор меоянд.

Фарқият байни арзиши (аҳамияти) иҷтимоӣ оилавӣ ва арзиши шахсӣ (тавассути баҳодиҳӣ ва интиҳоби рафтори реалӣ) сабаби асосии дигаргуншавии оила ҳамчун арзиш махсуб мегардад, ин дигаргунӣ ба зарурати тағйир додани асосҳои меъёрии оила, ҳамчун институти ҷамъиятӣ бурда мерасонад.

Мавсуф байни феноменҳои наво, ки дар ҷамъияти кунунии мо арзиши оилавино муайян менамоянд, аз ҳама назаррастарин инҳо ба шумор мераванд: баробарҳуқуқии ҳамаи субъектҳои таъсири байниҳамдигарии оила, аз ҷумла занон ва бачагон; озодии интиҳоби шакл ва усулҳои муваққатӣ, мақомӣ, синнусолӣ ва ҳудудии муносибатҳои оилавӣ; ратсионализатсияи ҳаёти оилавӣ махсуб мешаванд.

Инчунин, масъалаи таҳлили иҷтимоӣ- фалсафии оила дар асарҳои зерин ба андозаи назаррас бой гардонида шуданд:

- файласуфони хориҷиву ватании шӯравиву муосир М. Н. Болтаев, А. М. Баҳоваддинов, М. Осимӣ, М. Д. Диноршоев, Н. М. Сайфуллоев, Ф. Сирочов, М. М. Оқилова, Б. Самиев, Р. Назариев, Ш. Бердиев, Л. П. Буева, М. С. Каган, В. А. Лекторский, О. М. Панфилов, Н. С. Розов, Г. И. Смирнова ва дигарон;

- педагогҳо И. Каримова, Ф. Шарифзода, М. Лутфуллоев, Б. Мачидова, Н. Юнусова, М. Обидова, Г. Н. Волков, Б. Т. Лихачев, Н. Д. Никандров, Г. Н. Филонов ва дигарон;

- фарҳангшиносон С. Сулаймонӣ, С. В. Бородавкин, Л. Г. Ионин, К. О. Касянова, А. П. Марков ва дигарон.

Саҳмгирии номбурдагон ба шарофати бемайлон афзоиш ёфтани ҷанбаҳои аксиологии соҳаҳо номбурдаи дониш имконпазир гардид.

Масъалаи моҳият ва ташаккули арзиши оила дар ниҳоди ҷавонон, инчунин дар як қатор корҳои диссертационӣ, корҳои оид ба ихтисосҳои мухталифи гуманитарӣ инъикос ёфт. Аз ҷумла:

- дар фалсафа асари А. Б. Федулова “Оила ва арзишҳои оилавӣ: таҳлили фалсафӣ- аксиологӣ”. Дар ин асар таҳқиқи иҷтимоӣ- фалсафии асосҳои аксиологии муносибатҳои оилавӣ - никоҳӣ дар раванди рушди сохторӣ- функционалӣ ва таърихии институти оила ва никоҳ, аз кулл ба ҷузъ (аз оила умуман ба ҷониби мухтассоти оила) хуб анҷом дода шудааст -[138];

- дар сотсиология рисолаи диссертационии Р. Н. Асадуллоев “Ҷавонон дар ҷараёни демократикунонии ҳаёти ҷамъиятӣ” (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон). Ҳадафи ин кор омӯзиш ва таҳлили арзишҳои ҷамъиятӣ дар ҳаёти ҷавонони замони ҳозира ва таҳти таъсири равандҳои тағйирёбӣ дар ҷамъияти муосир ба ҷавонон [13];

Дар қаринаи илми педагогӣ перомунӣ масъалаи зикршуда барои таҳқиқи мо корҳои диссертационии зеринро муҳим арзёбӣ метавон кард, ки онҳоро шартан ба якҷанд гурӯҳ муттаҳид намудан мумкин аст:

Ба *гурӯҳи аввал* таҳқиқотеро мансуб дониш мумкин аст, ки ба омӯзиши тарбия, сифатҳои ахлоқӣ ва ташаккули муносибати арзишӣ нисбат ба оила дар хонандагони синфи боло бахшида шудаанд.

Дар рисолаи худ Б. Мачидова дар мавзӯи “Урфу одатҳои миллии халқи тоҷик дар ташаккули хусусиятҳои ахлоқии шахсӣ” (2011) муайян менамояд, ки тарбияи кӯдакон дар замони имрӯза бо истифодаи

сарчашмаҳои маданияти халқӣ, урфу одатҳои миллӣ ва дастовардҳои педагогикаи ҷаҳонӣ ба роҳ монда мешавад -[74]. Тадқиқи масъалаи таъсири урфу одатҳои миллӣ ба ташаккули шахсият ба ҳалли мушкилотҳои муҳими ҷомеаи имрӯза таъсир мерасонад.

Шаклҳои асосии тарбияи хислатҳои таҳқиқшавандаи шахсият соатҳои дарсӣ, таҷрибаҳои психологӣ, устохонаҳои педагогӣ, сӯҳбатҳои гуруҳӣ ва инфиродӣ, мизҳои мудаввар ва усули асосӣ бошад- намунаи педагогҳо, падару модарони алоҳида, дӯстон, намунаҳо аз асарҳои адабиёти бадеӣ, синамо ва нашриёти даврӣ махсуб мешуданд.

Аслан таҳкурсии оила, бунёди он ва арзишҳои оилавӣ бояд дар синни наврасӣ заминагузори гарданд, аз ин ҷиҳат дар таҳқиқоти Н. Юнусова натиҷаҳои дар амал ҷорӣ намудани барномаи маҷмуавии иҷтимоӣ- педагогӣ дар иттиҳодияи иҷтимоӣ- фарҳангии хонандагони синфҳои болоӣ бо унвони “Шумо ва оилаи ояндаи шумо” манзури ҳамагон гардонида шудаанд; дар ҳамкорӣ бо падару модарони хонандагони синфҳои болоӣ ба таъсири байниҳамдигарии иҷтимоӣ- педагогӣ дар ҷаҳорҷӯбаи иттиҳодияҳои хонандагони тарбияшон душвор ва маҳфилҳои оилавӣ мавриди таҳлили ҳаматарафа қарор дода, ба хонандагон роҳҳои бунёд ниҳодани оилаҳои комил бо мисолҳои мушаххаси ҳаёти шарҳу тафсир дода шудаанд; инчунин, шартҳои асосии ташкилӣ- педагогии рушди образи оилаи оянда дар синнусоли наврасӣ муайян карда шудаанд -[162].

Дар натиҷаҳои таҳқиқоти Е. К. Узденова нақшаи таълимӣ ва барномаи кори машғулиятҳои факултативӣ манзур гардонида шудааст, ки онҳо ҳамаи тарафҳои мушкилоти омодагии хонандагони синфҳои болоиро ба ҳаёти оилавӣ фаро мегиранд, аз ҷумла муаммоҳои ахлоқӣ, эстетикӣ, ҳуқуқӣ ва хоҷагӣ ба ҳадди шоиста баррасӣ карда шудаанд. Дар рисола ҳамчунин шакли усулҳои кор- бозӣҳои нақшиҷроқунӣ, иншоҳои эҷодӣ, баррасӣ ва муҳокимаи вазъиятҳои педагогӣ, кор бо методикаи

пешниходҳои анҷомнаёфта, машқҳои равшаншиносӣ педагогӣ муайян карда шудаанд.-[136].

Ба *гурӯҳи дуҷум* корхоро мансуб донистем, ки дар онҳо мавқеи ҷаҳонбинӣ ва омодагии педагог барои тарбияи муваффақона ва ташаккули арзишҳои оила дар ниҳоди наврас шартҳои аввалиндараҷа ба шумор меравад.

Дар таҳқиқоти В. Тягунова модели инкишофи омодагии омӯзгор ба тарбияи муносибати арзиши наврасон нисбат ба оила мураббӣ сохта, ҳамчунин, шартҳои педагогии амалӣ намудани ин модел муайян карда шудаанд -[134].

Е. О. Карасев дар таҳқиқоти худ технологияи равшаншиносии инкишофи мавқеи ҷаҳонбинии педагог нисбат ба оилаи муосир ҳамчун арзиши иҷтимоӣ- фарҳангӣ таҳия намуд, ки дар он параметри асосӣ омодагии шахсии педагог, равшаншиносии ҷаҳонбинӣ, ки дар он таҷрибаи назариявӣ ва технологияи омӯзгор, натиҷабарандагии ҷаҳонбинӣ равшан амалӣ гардонида мешавад, ба ҳисоб меравад -[47].

Технологияи пешниҳодшуда ҷиҳати муқаррар намудани сатҳҳои инкишофи мавқеи ҷаҳонбинӣ мусоидат хоҳад кард. Натиҷаҳои таҳқиқоти таҳлили таҷрибаҳои- эксперименталӣ зарурати дар амалия ҷорӣ намудани омодагӣ ва бозомӯзии кадрҳои педагогиро тавассути семинарҳои махсуси

“Волидайншавӣ ҳамчун хирқаи иҷтимоӣ- фарҳангӣ” собит сохтанд. Ҳадафи аввалиндараҷаи семинари мазкур дар ниҳоди мураббӣ ташаккули бахшидани тафаккури нави педагогӣ дар соҳаҳои “оила” ва севоҳидии он бо ҷамъият, олами ихотакарда ва фарҳанг махсус мегардад.

Ба *гурӯҳи сеҷум* корхоро муносиб донистем, ки ба тарбия ва ташаккули арзиши оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯӣ макотиби олий нигаронида шудаанд.

Дар кори Ю. Г. Королева системаи педагогии муҳимсозии арзишҳои оилавӣ дар нақшаҳои ҳаётии донишҷӯён- мушаххасан донишҷӯёни коллеҷи тиббӣ таҳия карда шудааст -[57]. Аз ҷониби муаллиф, инчунин, бо мақсади пурзӯр намудани шавқу рағбати табибони оянда ҷихати азхуд кардани арзишҳои оилавӣ шароитҳои мусоидаткунандаи ташкилию педагогӣ фароҳам гардонидани шуд.

Дар ҷараёни таълим ба ин шартҳои эътибори махсус додан: ба масъалаҳои оила ва никоҳ дар курсҳои силсилаи гуманитарӣ; омӯзиши қаринавӣ бо таърих ба ахбороти илмӣ оид ба тарзи солимӣ ҳаёт, ҷанбаҳои гендерии муносибатҳои байнишахсиятӣ, ки аз фанҳои илмии табиӣ андӯхта ва ҷамъоварӣ шудаанд; ба ҷавонони донишҷӯ пешниҳод намудани курси “Арзишҳои оилаи муосир” ва амсоли инҳоро ифода менамояд.

Ҳангоми лаҳзаҳои фароғатӣ- истироҳатӣ ба роҳ мондани баҳсу мунозираҳо дар мавзӯҳои муҳимтарини никоҳию оилавӣ ва ахлоқӣ; бозҳои нақшиҷроқунӣ; машқҳои психологӣ; шабнишиниҳои мавзӯноқ, ташкили дастаи зарифони ҳозирҷавоб; худмуаррифиқунӣ; тамошо намудан ва дар хотима ороғани муҳоқимаи филмҳои бадеӣ ва ҳуҷҷатӣ; мулоқоту суҳбатҳо бо волидон самарабахш хоҳанд буд.

Таҳқиқоти Н. Н. Уварова ба масъалаи инқишоф бахшидани муносибати арзишӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ нисбат ба оила дар шароитҳои беруназсинфии қорҳои маҳфилий бахшида шудааст ва дар он мунтазам ташкил намудани қорҳои маҳфилий ба сифати яке аз муҳимтарин тадбирҳои тайёр кардани мутахассисони олидарача арзёбӣ қарда мешавад -[135]. Ҳадафи асосии қорҳои маҳфилий дар ниҳоди ҳар як донишҷӯ ташаккул бахшидани мавқеи бошууроғани ҳаётӣ, қидду қаҳд ба хотири ҳифз намудан ва бемайлон афзун соғтани арзишҳои ахлоқӣ, фарҳангӣ ва умумиинсонӣ ба шумор меравад.

Дар таҳқиқоти илмӣ асосҳои ташкил ва идора намудани қорҳои беруна аз таълимии маҳфилий бо донишҷӯёни мактабҳои таҳсилоти олий

муайян карда шудаанд. Равияҳои ояндадор дар рушду такомули навъи мазкури фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии баррасӣ ва муқарраргардидаанд.

С. М. Пителин қайд менамояд, ки омили пешбарандаи инкишофи омодагии шахсии ҷавонони донишҷӯ дар муҳити ҳозираи иҷтимоӣ фарҳангӣ барои бунёди оила соҳаи маърифатӣ маҳсуб мегардад -[100].

Ба андешаи ин муҳаққиқ, асоси методологии ташаккули омодагии ҷавонони донишҷӯ ба муносибатҳои никоҳӣ- оилавӣ муносибати антропосентрӣ ва хусусии ориентатсионӣ ба шумор меравад. Тибқи муносибати зикршуда, омили муқтадирӣ таълими муваффақона фаъолнокии субъективӣ иштирокдорони он хоҳад буд. Муаллиф бар он аст, ки роҳҳои педагогӣ ва воситаҳои ташаккул бахшидани омодагии ҷавонони донишҷӯ дар раванди таълими муассисаҳои таҳсилоти олии инҳоянд: роҳбаладии ташаккули шахсияти ҷавонони донишҷӯ дар таълим ба услуби инфиродӣ фаъолияти онҳо; бо роҳи дар раванди таълимӣ фароҳам гардонидани вазъиятҳои интихоб ва масъулият дар ниҳоди ҷавонон рушд бахшидани фарҳанги коммуникативӣ- ахлоқӣ; истифодабарии мақсадноки имкониятҳои инкишофёбандаи робитаҳои байнифанӣ дар раванди таълим; ҳарчӣ васеътар ба қор бурдани шакл ва усулҳои муаммодор, муоширатӣ ва ғайрианъанавӣ (бозиҳои гуногун, машварату маслиҳат, машқҳо) таълим ва тарбия; ташкили ҳамкорӣ дар намудҳои мухталифи фаъолияти гурӯҳӣ якҷояи донишҷӯён.

Бо назардошти натиҷаҳои таҳлили таҳқиқоти гуногуни дар ин бора баррасигардидаи муносибатҳо ва ғояҳои оид ба омӯзиши оила ба ҳулосае метавон расид, ки муҳаққиқон нисбат ба дарки моҳияти оила ба тарзҳои мухталиф назар мекарда бошанд ҳам, вале барои ҳамагон нуктаи асосии умумие вуҷуд дошт, ки оила ҳамеша, аввалан, ҳамчун шакли объективӣ ҳастии инсонӣ, ба ҳайси хирқаи иҷтимоӣ- арзишӣ; дуюм, ҳамчун таҳкурсии, ки бар он тартиботи ҷамъиятӣ бино ёфтааст; сеюм, эътироф гардидани оила ҳамчун маҳсули инкишофи ҷамъиятӣ, ки

дар дарозои таърихи тӯлонӣ бо чамъият таъсири байниҳамдигарӣ барқарор карда, дар ҳамқадамӣ бо он инкишоф меёбад, баррасӣ карда мешуд. Яъне, аҳли илми пешинаю муосир маҳз перомуни ҳамин се нуктаи калидӣ бо ҳам муттафиқ ва комилан ҳамзабон будаанд.

Ҳамин тавр, мураккабии объекти таҳқиқ бо бисёрфаъолиятии амиқи ҳеш муайян карда мешавад, ки бешак оила аз ҳар ҷиҳат дар асрҳои ХХ-ХХІ бозгӯкунанда ва баёнгари вазъияти иҷтимоии чамъиятӣ эътироф гардидааст.

Л. Б. Шнайдер дар асари худ “Психологияи муносибатҳои оилавӣ” кайд менамояд, ки бо сарфи назар намудани он ҳама дигаргуниҳои бунёдие, ки бо ин институти иҷтимоӣ дар тӯли тамоми асри ХХ ва даҳаи дуюми асри ҷорӣ рӯй додааст, сарфаҳм рафтани ва баҳо додани вазъият ва муқаррар сохтани ояндаи оила комилан ғайриимкон мебошад [155: 115].

Оила дар асоси доро будани ба вобастагии иҷтимоӣ- таърихӣ ташкилаи бузургии собит, яъне константа намебошад, дар раванди инкишофи чамъиятӣ ба дигаргуниҳои ҷиддӣ дучор мегардад, ки дар натиҷа шакли худро тағйир дода, рисолати оила, навъҳои оила ва ҳайати он ранги нав мегиранд, бо сохторҳои давлатӣ ва институтҳои иҷтимоӣ тарзи таъсири байниҳамдигариашонро вобаста ба шароити замони бозбинӣ менамоянд. Дигаргуниҳои мазкурро аз ҷандин нуктаи назар баҳо додан мумкин аст, вале ҳамаи онҳо дорои доминантаи умумӣ мебошанд: дар онҳо муносибии имрӯз мавҷудаи шахсият, оила ва чамъият инъикоси худро меёбанд.

Олимони замони муосир масъалаҳои ҳалталаби дигаргуншавии оиларо мавриди таҳқиқ қарор дода, пеш аз ҳама, эътибори асосиро ба тағйирёбии рағбати месозанд, ки бо институти оила дар асри ХХ ва даҳсолаҳои асри ҷорӣ рух додаанд. Дар ин вақт, дар оила дигаргуниҳои бунёдӣ ба вуҷуд омадаанд, азнавсозии “инқилобӣ” рух дода, тамоми тарафҳои ҳаёти оилавино ба гирдоби худ кашидааст. Дар ҷои аввал рағбати деструктивии вайронкунандаи ташкили оилавӣ қарор

гирифтаанд; босуръат афзоиш ёфтани ҷудошавии оилаҳо равшан ба назар мерасад; кам гардидани теъдоди фарзандон дар оила, косташавии таъсири падару модарон ба насли наврас ва монанди инҳо бештар гардидааст.

Ҳанӯз дар ибтидои асри XX сотсиологи бузурги рус П. А. Сорокин вазъияти институти оиларо аз нуқтаи назари танқидӣ таҳлил намуда, андешаеро бо таассуф баён дошта буд, ки бӯҳрони мазкур минбаъд дар тамоми ҷаҳон, аз ҷумла дар Россия ҳам қувват хоҳад гирифт [123: 21]. Мавсуф чунин меҳисобид, ки тамаддуни индустриявӣ- урбанистӣ ба институти оила таъсири номатлуб расонида, ба маҳдуд ва ниҳоят маҳвшавии вазифаҳои иҷтимоию фарҳангии он сабаби касофатбор мегардад. Ба ақидаи П. А. Сорокин муносибатҳои дар дониши муосири гуманитарӣ вобаста ба дигаргуниҳои оила мавҷудбударо дар қаринаи тағйиротҳои тамаддунӣ ва ҷамъиятии оила- ҷамъият- тамаддун ба ҳадди имкон фарохтар мавриди таҳлил қарор дода бошад.

М. Давлатов оид ба пошхӯрии оила ақида дорад, ки: “Алҳол мо бештар ба мустаҳкам намудани оила ҳарф мезанем, чунки дар ин намуди муносибатҳои ҷамъиятӣ то ҳол ҷой доштани як қатор падидаҳои манфӣ ба назар мерасанд. Махсусан беш аз пеш вайроншавии оилаҳо, ки оқибаташ зарар расонидан ба ҷомеа, таъсири манфӣ ба тарбияи кудакон, ҳолати рӯҳии марду зан ва ба фаъолияти ҷамъиятию меҳнатии онҳост, боиси ташвиш аст”.

Маълумоти омории солҳои охир дар Тоҷикистон оид ба қатъ гардидани ақди никоҳ гувоҳи ин нуктаҳост. Бо вучуди ҳама гуна чораҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва ҳуқуқие, ки барои ҳифзу таҳкими оила равона гардидаанд, қатъи никоҳ ҳанӯз ҳам афзуда истодааст. Масалан, агар дар тӯли соли 2018 дар кишвар 11013 оила пош хурда бошад, ин нишондод дар соли 2019 зиёдтар гардидааст, яъне 12482 оила мавриди қатъ гардидани ақди никоҳ гардидаанд (1469 ҳолат зиёдтар) .

Тавре маълум аст, бо сабаби паҳнгардии бемории сироятии COVID-19 дар миқёси чаҳонӣ солҳои 2019-2020 ва бо ин сабаб “хонанишин” шудани аҳолии сайёра (карантин), дар аксари кишварҳо хушунат ва ё чудошавии оилаҳо афзудааст. Хушбахтона, вобаста ба ин дар Тоҷикистон дар шаш моҳи аввали соли 2020 шумораи сабти ақди никоҳ ва чудошавии оилаҳо нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта камтар гардидааст, яъне тибқи маълумотҳои оморӣ 6 моҳи аввали соли 2020 сабти ақди никоҳ 3 310 (2019 – 33265) ва сабти бекоркунии ақди никоҳ 579 (2019 – 6 065) ҳолат поён рафтааст. Чудошавии оилаҳо бештар дар вилояти Суғд - 1922 ба назар мерасад, нишондодҳои чудошавӣ дар вилояти Хатлон - 1230, ВМКБ - 80, Душанбе – 931 ва НТҚ – 1323 буд.

Вобаста ба бемории COVID-19 дар аксари мамлакатҳои хориҷа, баръакс чудошавии оилаҳо ба масъалаи мубраму глобалӣ табдил ёфтааст, ба ақидаи мутахассисон, дар чунин вазъият ҳатто оилаҳои намунавӣ он ихтилофоте, ки дар оила ба вучуд меоянд, истодагарӣ карда натавонистанд. Хушбахтона, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин вазъ ташвишовар набуд ва кам шудани сабти ақди никоҳ ба муваққатан манъ гардидани маъракаҳои хонадоршавӣ робита дорад. Набояд фаромуш кард, ки сабаби кам шудани теъдоди чудошавии оилаҳо то андозае ба баланд гардидани маърифати оиладорӣ ҷавонон низ алоқаманд аст. Як қатор омилҳои маъмулу рузмарра, ба монанди бефарзандӣ, якдигарнофаҳмӣ, муҳочирати меҳнатӣ, беморӣ, ҳолати иқтисодии оила, ноогоҳии ҷавонон ва садҳо дигар омилҳои ҷузъиву куллӣ чун сабабҳои асосии чудошавии оилаҳо боқӣ мемонанд.

Чудошавии оила аз нигоҳи психологӣ низ сабабҳои худро дорад, ки мутаассифона то ҳол психологон роҳҳои ҳалро меҷӯянд. Аз ҷумла, яке аз сабабҳои чудошавии оилаҳои ҷавон - барвақт шавҳар кардани духтарон аст, яъне маълум аст, ки ҳам аз нигоҳи физиологӣ ва ҳам психологӣ онҳо ҳоло ба оиладорӣ омода нестанд. Ақидаи дигари афкори мо тоҷикон чунин аст, ки баъди ба хонаи шавҳар омадан дар баъзе оилаҳо арусро

хамчун “ғулом” истифода мебаранд. Ҳамаи корҳои хонавода ба дӯши арус гузошта мешавад, дар баъзе маврид хизмати хоҳаршӯву додаршӯй низ ва ё арус аз оилаи сарватманд асту баъди чанд моҳи зиндагӣ бо сабаби мутобиқ нашудан ба муҳити хонаи шавҳар, навхонадорон аз ҳам чудо мешаванд. Мутаассифона, ҷавонон пас аз чудо шудан ва гирифторӣ ба ҳолати бади рӯҳиву равонӣ ва асабоният ба психолог муроҷиат мекунанд. Кинаву нафрат ва қаҳру ғазаби хушдоман ва ё хусур нисбати келин низ сабабгори ҷудошавии оилаҳои ҷавон мегардад, тавре таҳлилҳо нишон медиҳанд, сабаби 50 дар сади пошхӯрии оилаҳои ҷавон шароити иқтисодии оилавӣ ба шумор меравад.

Пахноӣ ақида ва нуқтаи назари олимони дар хусуси хислати дигаргуниҳои оилаи кишварҳои мухталиф, аз ҷумла Тоҷикистонӣ, бисёр домандор буда, аз “комилан сиёҳ, модели пессимистона” то пешгӯиҳои то андозае муътадил ва оптимистона иборат буда, бе шакку шубҳа, ояндаи оиларо дар ҳолати комилан номуайяни мегузоранд.

Аз нуқтаи назари методологӣ оиларо ҳамчун институти иҷтимоӣ, гурӯҳи хурди иҷтимоӣ, шакли умумияти иҷтимоӣ ва ячейкаи ҷамъият баррасӣ намудан мумкин аст, инчунин муқаррар кардан зарур меояд, ки дар кадоме аз ин муҳиятҳои номбурда бӯҳрон ба мушоҳида мерасад.

Аксари олимони хориҷӣ ва ватанӣ зухуроти барои оила ташвишангезро дар қаринаи бӯҳрони умумии тамаддун пешбинӣ менамоянд. Дар таҳқиқоти омӯзишҳои худ қайд мекунанд, ки дигаргуниҳои мураккаби демографӣ, иҷтимоӣ-мақомӣ ва сохторӣ дар муносибатҳои оилавӣ-никоҳӣ барои тамоми кишварҳои саноатӣ, ки гузаришро ба навъи нави тамаддун аз сар мегузаронанд, хос мебошад.

Масалан, ба гуфтаи Г. М. Андреев арзишҳо метавонанд ҳаёти моддию маънавии мо инсонҳоро дигар намоянд. Мақсад ва маҷрои зиндагиро дигар намоянд ва ҳамчунин ҳаёти дигар шахсонро яъне шахсоне, ки ба мо вобастаанд дигаргун созанд. Ҳамчунин арзишҳо кӯмак мерасонанд, ки инсон ҳодисаҳои атрофро хис ва дарк намояд.

Маҳз ба ин хотир инсон метавонад ба ҷамъият ворид гардида, аз нокомӣ ва муваффақиятҳои ҷамъият бохабар гардад. Маҳз арзишҳо ба шахс имкон медиҳанд, ки маъноӣ зиндагӣ ва моҳияти онро дарк намояд, агар арзишҳо набошанд, онгоҳ зиндагӣ бемаънӣ ва бенур мегардад.

Дар ин робита Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти кишвар Э. Раҳмон барҳақ қайд мекунанд, ки: "Оила бояд сабақҳои Истиқлолиятро омӯзанд, аз равандҳои солиму носолими сиёсати имрӯза огоҳ бошанд. Таърихи гузаштаву ҳозираи халқи худро гаштаву баргашта ваарқ зананд ва аз Ватан, миллат, забон ва фарҳанги худ ифтихор намоянд".

А. И. Антонов ва В. М. Медков таълимоти Э. Дюркгеймро дар бобати аномия ба роҳбарӣ гирифта, чунин меҳисобанд, ки бӯҳрони ҳозираро ҳамчун натиҷаи аномия, яъне вайроншавӣ, косташавии низоми оилавӣ, барҳам хӯрдани алоқаҳои иҷтимоӣ, гум шудани ориентатсияҳои арзишӣ, аз байн рафтани иҷтимоигароии оилавии тамаддун таҳлил намудан эҳтимоли қавӣ дорад. Ба фикри ин олимон, аксари собиқ давлатҳои шӯравӣ, мамлакатҳои мусалмони Осиёи Миёна ва Россия нисбатан камтар бӯҳрони "тамаддуни оиласӯз"-ро аз сар гузаронида истодаанд [7].

Аксари муҳаққиқон чунин меҳисобанд, ки бӯҳрони институтсионалии оила, ки дар мамлакатҳои пешрафтаи олам ҳарчӣ мукамалтар дар нимаи дууми асри XX маҳз ба сабаби вазифаҳои худро ба пуррагӣ иҷро накардани оила руҳ дод.

Заиф гардидани таъсири оила ба шахсият ва ҷамъият, ба муҳимтарин институтҳои иҷтимоӣ, пеш аз ҳама, бо паст гардидани аҳамият ва обрӯю эътибори тарзи ҳаёти оилавӣ аз ҷониби афкори ҷамъиятӣ, бо дигаргуниҳои куллии авлавиятҳои арзишӣ дар фаъолияти ташкилотҳои давлатӣ, тичоратӣ, ҷамъиятӣ, динӣ, бо коҳиш ёфтани системаҳои инфиродии арзишҳои ҳаётӣ пайвастагӣ дорад [7: 8].

Ба ақидаи А. И. Антонов мақоми иҷтимоии оила ба эҳтиёҷмандии ҷамъият нисбат ба оила, самаранокии “кор”- и оила ҳамчун институти иҷтимоӣ дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ муайян карда мешавад. Мутаассифона, имрӯз вазифаи оила ба талаботи ҷамъият на ҳамеша мутобиқат мекунад, имконоти оила дар бобати таъмин намудани идомабахшии наслҳо, дар интиқол додани сармояи иҷтимоӣ- фарҳангӣ ва иқтисодӣ- касбӣ торафт заифу камсамар мегардад [9: 12-16].

Аммо, таъкид бояд кард, ки бӯҳрони оилаи анъанавӣ ба ҳеҷ ваҷҳ маъноӣ гум шудани онро дошта бошад. Масалан, Б. Мачидова ин мавқеъро ҷонибдорӣ намуда, таклиф ба миён медиҳад, ки оилаи собиқ шӯравӣ бештар дар қисмати аврупоии ин давлати замоне пахно дар давраи гузариш, бадалшавиаш ба шаклҳои нав пазируфта ба ҳақиқати ҳол наздик мебошад.

А. Г. Вишневский дар мақолаи худ “Оилаи муосир: идеология ва сиёсат” қайд менамояд, ки навшавии оила аз ҳисоби афзудани арзишҳо, озодии шахсӣ, кӯшиши мардум ба ҳарчӣ пурратар қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти шахсиашон ва ба даст омадани баробарии зану шавҳар ба вучуд омада истодааст [23: 113].

Ҳамчунин, ба дигаргуншавии оила ҳамчун шакли махсуси умумияти ҷамъиятӣ эътибор додан лозим аст, зеро баъзе олимони чунин меҳисобанд, ки оила дар ин қарина хислатҳои моҳиятии ҳештанро аз даст додааст ва сабабгори асосии ин ба равандҳои ҳозираи дигаргуншавии шуури мардум бештар майлони либералӣ ва арзишҳои ғарбиро касб кардааст.

Чунончӣ, А. И. Кравченко қайд менамояд, оила бо вучуди он ки дар иҷтимоисозии шахсият иштирок дорад, лекин ҳудаш арзишҳоро намеофарад; ин корро ба ҷои он васоити ахбори омма, идеология, масҷиду калисо иҷро карда, минбаъд ин арзишҳоро ба оила интиқол медиҳанд, гӯё ба оила анъанаҳои нав мебахшанд [58: 299].

Мавқеи А. И. Кравченко далолат ба он менамояд, ки оила дар микродараҷа як ба як меъёрҳо, арзишҳо, тарзи зиндагии ҷамъиятро тавассути институтҳои дигар (маориф, артиш, ҷомеаи иҷтимоӣ, кӯча, воситаҳои ғайридавлатии коммуникатсионӣ ва ғ.) мавриди такрористехсолкунии ҳештан қарор медиҳад.

Ҳамин тариқ, аз тарафи олимони тағйиротҳои сохтори институтҳои оила ҳамчун зухуроти бӯҳрони оила (аз се воҳид, ҳатто, “минимуми нуклеарӣ” гӯм мешавад) ва ҳамчун вазъи гузаришӣ, наздик ба навшавии оила (озодии шахсӣ, баробарии ҳамсарон, интиҳоби рафтори никоҳӣ-оилавӣ) арзёбӣ мекунад [126: 78].

Дар натиҷаи таҳлили дигаргуниҳои ҳозираи иҷтимоӣ- иқтисодӣ, ивазгардидани ориентирҳои инкишофи иҷтимоӣ- фарҳангӣ дар хусуси муҳимият касб намудани арзишҳои оила дар ҷамъияти мо, баландгардидани мақоми он дар рушди устувори умуман ҷамъият изҳори андеша кардан мумкин аст.

Муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ Х. Афзалов, Х. Раҳимов, И. С. Брагинский, И. Мирзоев, Н. Негматов, З. Юсуфбекова, Т. А. Гурко, С. В. Дармодехин, Г. И. Климантова, М. С. Матсковский, Е. Ф. Молевич ва дигарон зарурати бозбинии муносибати ҷамъиятро ба институтҳои оила ба миён мегузоранд.

Ин ҷо метавон гуфт, ки бӯҳрони оила бӯҳрони баҳодихӣ, бӯҳрони арзишҳои тарзи ҳаёти оилавӣ мебошад, ки аз байнашон инҳо равшан ба мушоҳида мерасанд: заифгардидани шавқу рағбат нисбат ба никоҳ, бо ҳар баҳона кашол додани бастанӣ ақди никоҳ, болошавии синнусоли никоҳӣ, афзоиши бемайлонии ҳамсари беникоҳ ва талоқ, кӯтоҳгардидани давраи таваллудкунии занон ва умуман давраи оиладорӣ, паҳншавии оммавӣ гирифтани коҳиши ҷисмии кӯдакон ва бемории иҷтимоӣ, ки бо бадшудани иҷтимоигарии оилавии наслҳои нав иртибот дорад. Аз ин рӯ, муҳим аст, ки оқибат мақоми оила ҳамчун

дорандаи арзиши институти тарбияи насли наврас ва на танҳо ячейкаи ибтидоии ҷамъият муайян карда шавад.

Қайд кардан зарур аст, ки сабабҳои реша рондани ин гуна ҷараёни номатлуб на фақат дар соҳаҳои иҷтимоӣ- иқтисодӣ, балки илова бар он дар соҳаҳои равонию педагогӣ, ки муқаррароти баҳодиҳӣ- вазифавии шахсияти насли наврасро дар ҷодаи бунёди оилаи шахсиаш ташаккул медиҳанд, ҷойгир шудаанд.

1.2. Тавсифи аслии мафҳуми “оила” ҳамчун дараҷаи психологию педагогӣ

Тавре болотар зикр намудем, яке аз ҷузъҳои ҷудонашавандаи институтҳои ҷамъиятӣ, институти оила, ки чун аввалин институти иҷтимоӣ ташкил ёфтааст, ба шумор меравад. Пайванди ду фарди дорои ҷинсияти гуногун - ин аст институти иҷтимоии оила, ки дар асоси пешбурди хоҷагии якҷоя аз тарафи давлат ба қайд гирифта шудааст. Лекин дарки фарохтари оила мавҷуд аст, вақте ба таркиби он ҳешовандони наздик дохил мешаванд, онҳо оила ба ҳешигарии хунӣ, умумияти манзили зист ва буҷа асос меёбад, аъзоҳои оила бо тарзи зисти умумӣ, масъулияти этникӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ алоқаманданд. Дар оила қоидаҳои умумӣ, иҷозат ва намунаҳои рафтори робитаи миёни ҳамсаро, волидону фарзандонро ба тартибдороранда, коркард мегардад. Таърихан тасдиқ шудааст, ки ягон институти иҷтимоӣ имконияти иҷрои вазифаҳои оиларо надорад, зеро бе оила ҷамъият вуҷуд надорад. Иҷрои ҳаматарафа ва босифати ўҳдадорихои дар назди оила гузошташуда, оиларо масъул месозад, ки тамоми давраҳои инкишофи худро зина ба зина гузарад.

Дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таърифи ҳуқуқи оила дода нашудааст, вале дар “Фарҳанги истилоҳоти ҳуқуқ” таърифи он чунин оварда шудааст: “Оила иттифоқи озод, ихтиёронӣ, баробарҳуқуқ ва чун қоида якумраи зану шавҳар аст, ки ба муҳаббату эҳтироми тарафайн бо мақсади ташкили хонавода барои тавлид ва тарбияи фарзандон асос ёфта, бо риояи ҳама шартҳои дар қонун зикршуда ва умумияти маънавӣ ва хоҷагӣ, инчунин ҳуқуқи ўҳдадорихоро байни аъзои оила ба вуҷуд меорад ва дар ҳимояи давлат қарор дорад”.

Дар луғати тафсирии Д. Н. Ушакова бошад, омадааст, ки: «оила – ин ҷамъияти одамон буда, ба он волидон, фарзандон, наберагон ва наздиконе, ки дар як муҳит зиндагӣ мекунанду мақсадҳои умумии ягона доранд, мансубанд.

Г. Г. Силласте се навъи муносибатро ба омӯзиши оила чудо мекунад: сотсиологӣ, педагогӣ ва иқтисодӣ (дақиқтар карда гӯем, иқтисодӣ-оморӣ) [117: 170-173]. Ба андешаи ин муҳаққиқ, муносибати сотсиологӣ, ки дар он оила ба ҳайси воҳиди иҷтимоии ченкунии хосиятҳо, вазъият ва таъсир баромад менамояд, бунёди ба шумор меравад. Хусусияти ин муносибат дар он аст, ки оила ба сифати организми ягонаи иҷтимоие баррасӣ карда мешавад, ки барқароршавӣ ва инкишофи он дар натиҷаи таъсири байниҳамдигарии соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, маънавӣ ва сиёсии фаъолияти ҳаётии ҷамъият идома ёфта, маҳз онҳо дар ниҳояти қор шароит, имконоти худамалисозии шахсият, тарзи ҳаёти оила ва умуман ҷамъиятро муайян мекунанд.

Хусусияти хоси раҳёфти сотсиологӣ дар ҷараёни омӯзиши оила ба шароитҳои маҷмӯӣ ва пайвандии ногусастании иҷтимоӣ алоқаманд буда, дар онҳо “коллективи оила” ва аъзоёни он ба камол мерасанд. Мураккабии омӯзиши сотсиологии оила бо он шарҳ дода мешавад, ки оила нисбат ба “респондент- шахсият” фарқкунанда буда, ҳамчун “респондент- гурӯҳ” ба шумор меравад, ки дорои хусусияти ба худ хос аст; дар системаи муносибатҳои иҷтимоӣ ва алоқамандии иҷтимоӣ ду нақшо иҷро менамояд: аз як тараф оила - ҳамчун гурӯҳ, аз тарафи дигар оила - ҳамчун институти иҷтимоии миллӣ.

Дар хусуси оила ҳамчун гурӯҳи хурд андеша ронда, пеш аз ҳама, суоле оид ба ҳайати миқдорӣ (сохтор) ба миён гузоштан ногузир мегардад, ки ин нукта дар асоси аксарияти куллии навъҳои гуногуни оила қарор гирифтааст [76].

Вобаста ба шарикҳои никоҳӣ оилаҳои моногамӣ (як шавҳар ва як зан) ва полигамиро аз ҳамдигар фарқ мекунанд. Оилаи навъи дуум дорои ду вариант мебошад: полиандрия (сершавҳарӣ) ва полигиния (бисёрзанӣ).

Аксарияти муҳаққиқон бар як ақида мувофиқ ҳастанд, ки шаклҳои полигамии оила бунёдгузори навъи ҳозираи он буда, гузашта аз ин,

хусусиятҳои назарраси таърихӣ- фарҳангӣ, этникӣ ва ҳуруфотӣ- динии онҳо муддатҳои дароз барқарор мондаанд. Оилаи моногамӣ сомонест, ки нисбатан ба замони мо наздиктар арзи ҳастӣ кардааст. Инкишофи он, чунонки аз ҷониби Фридрих Энгелс ба сӯи эътиборбахш нишон дода шуда буд, бо барқарор гардидани институти моликияти хусусӣ ва давлат рабти ногустиранд.

Ба муносибати афзоиши зиёди талоқ ва никоҳҳои такрорӣ дар кишварҳои аз ҷиҳати саноати рушдёрта харҷӣ бештар дар хусуси моногамияи муттасил сухан меронанд. Ин чунин маънӣ дорад, ки дар вақти муайян мард (зан) бо як нафар шарик никоҳ доштааст, аммо дар давоми умр бошад, ин гуна никоҳ дар мард (зан) бештар аз як маротиба рух дода будааст.

Аз рӯи шумораи наслҳои муаррифӣкарда оиларо чунин тақсим кардан маъмул мебошад:

а) оилаи мураккаб (калон, серодам), ки дар он намоёндогони якҷанд (ҳадди камтарин се то) наслҳо- бобою бибиҳо, падару модарон ва бачагон умр ба сар бурда, якҷоя хоҷагидорӣ мекунанд. Дар аксарияти ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ин гуна оилаҳо имрӯз ҳам бисёр дучор омадан мумкин аст; дар шаҳрҳои калон ва шаҳраку деҳоти саноатию аграрӣ бо сабабҳои субъективӣ, дар навбати аввал, имконоти нисбатан маҳдуди ҳуҷраҳои биноҳои серошёна ва бидуни шубҳа, бемайлон боло рафтани некӯҳолии мардум оилаҳои мураккаб нисбатан камтар вохӯранд. Мусаллам аст, ки ба мураккабии оилаҳои мардуми тоҷик баробари шароити номусоиди деҳот ва зарурати иқтисодӣ, ба андозаи хеле назаррас таълимоти дини мубини Исломи низ сабаб гардидааст. Эҳтироми солхӯрдагон- бобою бибиҳо, қарзи фарзандӣ маҳсуб ёфтани дастгирӣ ва парастории падару модар дар рағҳои фарзандони тоҷик бо шири модар парварида мешавад ва хушбахтона, дар оилаҳои бисёре дар рӯзҳои мо низ барқарор мондааст;

б) оилаи содда (нуклеарӣ), ки аъзоёни он намояндагони танҳо ду насл (падару модар ва фарзандон) мебошанд. Ин навъи оила айни замон дар давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон, аз ҷумла аксарияти ҷумҳуриҳои собиқи шӯравӣ (дар Қазоқистон ва шаҳрҳои бузурги саноатии Узбекистон бештар ва дар Туркменистону Қирғизистон камтар) ҷой дорад. Дар кишвари мо бошад, ҷунонки дар боло ҷузъан шарҳаш гузашт, оилаҳои содда дар шаҳрҳо ва ба миқдори кам дар деҳот вомехӯранд ва иқрор шудан лозим меояд, ки теъдоди онҳо рӯ ба афзоиш ниҳодааст. Шояд дар мисоли тарзи зиндагии мо- тоҷикон бошад, ки бархе муаллифон дар хусуси ба мушоҳида расидани “эхё”- и оилаҳои нуклеарӣ, яъне, тадричан мураккаб гардидани он шаҳодат медиҳанд.

Ин даъво то ҷӣ андоза дуруст аст, вақт нишон медиҳад. Вале нуктае мусаллам аст, ки ба шарофати инкишоф ёфтани васоити нав ба нави коммуникатсионӣ тариқи овозӣ ва наворӣ (видеоӣ) ҳарҷӣ бештар бо ҳамдигар муошират кардан ва аз ҳоли ҳамдигар огаҳӣ ёфтани ҳамаи наслҳои оила ба анъанаи нек табдил ёфта истодааст. Ба назари мо, ин тарзи ҳамзистии фосолавии аъзои як хонадонро аз навъҳои вижаи оилаҳои мураккаб баҳо додан мумкин аст: ҳарчанд наслҳо бахусус аз шоҳаи сеюм ва ҳатто ҷаҳорум- бобою бобокалонҳо ва бибию бибикалонҳо дар алоҳидагӣ мезиста бошанд ҳам, пайваста аз буду боши ҳамдигар огоҳии комил дошта метавонанд, ки, бешубҳа, минбаъд барои бештар гардидани қадру қимати наслҳои як оилаи воқеан мураккаб таҳкурсии боэътимоде хоҳад шуд.

Одатан дар хусуси оилаи нуклеарӣ суҳан ронда, оилаи нуклеарии пурраро дар назар медоранд, яъне ҷое, ки ҳар ду волидон ҳастанд. Аммо оилаҳои нопурра, дар онҳое, ки яке аз волидон, аксаран падар нест, ҳам нуклеарӣ пазируфта шудааст (воқеан, пӯшида мемонад, ки оилаи бефарзандро низ нуклеарӣ номидан мумкин аст ё на?). Дар навбати худ, оиларо ба нопурра (дар натиҷаи талоқ ва ё бевагӣ ба вучуд омада бошад)

ва модарӣ ҷудо мекунад, ки ба дуҷумӣ он оилаҳое тааллуқ доранд, ки бидуни никоҳ таваллуд карда, танҳо ба тарбияи фарзанд машғуланд [30].

Вобаста ба мавзӯ дар хусуси навъи хосаи оилае ҳам хотиррасон бояд кард, ки унвони бинуклиарӣ гирифтааст. Ин оилаест, ки пас аз ҷудошавӣ ҳамсарон оилаҳои дигар барпо мекунад ва дар натиҷа, гӯё фарзанди завҷаҳои нахустинбуда якбора ҷаҳор волид пайдо мешавад (бо дунафарӣ ҳамхун ва дунафари дигари ӯгаӣ), ки байни ҳамагон муносибат барқарор менамояд ва фарзанд давра ба давра бо ин ё он волидон зиндагӣ мекунад. Ба андешаи баъзе муҳаққиқон, зиёд гардидани доираи хешовандони наздики кӯдак, аз ҷумла сиблингҳо (додар ва хоҳарони ӯгаӣ) ба иҷтимоигароии шахсият таъсири мусбат расониданаш аз эҳтимол дур нахоҳад буд.

Дар таҳқиқоти сершумори оила, вобаста ба дараҷаи қаноатмандии ҳамсарон аз никоҳ континуум ҳосил мешавад, ки дар қутбҳои он оилаҳо вуҷуд доштанд ва дар онҳо зану шавҳар ба андозаи муайян аз никоҳи худ қаноатмандӣ доранду дар оилаҳои дигар қаноатмандӣ набуд, аммо оиларо нигоҳ медоранд ва ё дар арафаи вайрон кардани ақди никоҳ қарор доранд. Шаклҳои бисёри ин навъи оила арзи ҳастӣ менамояд.

Типологияи педагогии оила ба аломатҳои некуҳолӣ асос ёфтааст ва рисолати калидии он ба ҷо овардани вазифаи тарбия ба шумор меравад.

Аз нуқтаи назари мутобиқати муносибатҳои никоҳӣ- оилавӣ ба меъёрҳои ҷамъиятӣ оилаҳо ба гунаи зерин мешаванд:

- оилаҳои патриархалӣ (анъанавӣ), муносибат дар онҳо ба намунаҳои мутобиқ мебошад, ки дар замони пешина ҳукмронӣ дошт: шавҳар (падар- “саробон, нондиханда”) оиларо аз ҷиҳати моддӣ таъмин менамояд, дар ҷамъият муаррифӣ мекунад, қарорҳои ҳалқунандаи ба аъзоёни оила дахлдорро қабул мекунад; зан кор намекунад (ва ё эътибори кори ӯ, маошаш нисбат ба шавҳар хеле паст аст), бо тарбияи фарзандон машғул аст, қорҳои хоҷагиро пеш мебарад. Фикру мулоҳизаи бачагон кам ба инобат гирифта мешавад ва ё ҳислати тобеият дорад;

- оилаҳои ҳозиразмон (эгалитарӣ), дар онҳо меъёрҳои меҳру муҳаббат, қаринии эҳсосӣ, эҳтироми тарафайн ба тамоми аъзоёни оила паҳн мешавад. Ба ҳайси зернавъи оилаҳои ҳозиразмон гунаҳои зеринро ҷудо мекунанд:

а) оилаи коллективистӣ (ё дар истилоҳи муаллифони ғарбӣ “дувазифагӣ”), ки дар онҳо фаъолияти касбӣ ва ҷамъиятии ҳар ду ҳамсар баробар муҳим маҳсуб мешавад. Ҳамсарон одилона (ё бо иштироки фаъолони шавҳар) уҳдадорҳои рӯзгорро баробар тақсим намуда, соатҳои холигиашонро якҷоя сипарӣ мекунанд, қарорро коллективона қабул мекунанд ва ғ.;

б) оилаҳои инфиродӣ, ки дар онҳо фаъолияти беруназоилавӣ барои ҳамсарон нисбат ба корҳои оилавию хонагӣ авлотар ба ҳисоб рафта, ҳангоми муҳокимаи қарорҳои муҳимтарин, агар манфиатҳои инфиродии завҷае ҳалал ёфта бошад, ихтилофу зиддиятҳои ҷиддӣ рух медиҳанд.

Аз нуқтаи назари ҳуқуқӣ оилаҳоро ба ду гурӯҳи калон ҷудо кардан мумкин аст: дар гурӯҳи *якум* муносибатҳои байни ҳамсарон аз ҷониби ҷамъият эътироф шудааст (яъне, байни онҳо ақди никоҳ баста шудааст), дар гурӯҳи *дуюм* бошад, никоҳ вучуд надорад (муоширати таниқоҳии ҷавонписарону ҷавондухтарон).

Ва ниҳоят, баррасии типологияи оиларо ба хотима расонида, дар боби ба ном тарзҳои алтернативии ҳаёти оилавӣ дахл накардан имконнопазир хоҳад буд, ки ба онҳо оилаҳои зеринро ворид метавон кард:

- оилаҳои гомосексуалӣ (ҳам мардона ва ҳам занона). Таҷрибаи оилаҳои ғарбӣ гувоҳӣ медиҳад, ки бо вучуди ҳамчинсгарой имконияти ба роҳ мондани тарбияи фарзанд (тариқи фарзандхондӣ) ва ҳатто, таваллуди (дар оилаҳои занона тариқи ҷалб намудани мардон-донорҳо) кӯдак аз эҳтимол берун нахоҳад буд;

- никоҳи кушод, муносибат дар ин гуна оилаҳо дар асоси принципҳои гуманистӣ ташкил карда мешавад, ки тибқи принципи

мазкур одам дар давоми умр тағйир меёбад, камолоти ботинӣ эҳсос мекунад. Кӯшиш барои худмуҳимсозии ҳар кадоми ҳамсарон ба чуз ҳар чизи дигар, инчунин ҳаёти шахсии ҳар кадоми онҳо, аз ҷумла муносибатҳои амиқ ва пураҳамиятро бо ашхоси дигар (аз ҷумла муносибатҳои маҳрамона) дар назар медорад ва имконпазир меҳисобад;

- свининг- никоҳи калаванда, хангоме ки ҷуфти ҳамсароне, ки дар муносибатҳои дигар ба андозаи зарурӣ урфӣ ҳастанд, муваққатан шарикони ҳамхобогии хешро иваз менамоянд;

- никоҳи гурӯҳӣ- муносибатҳои занушавҳарии се ва аз он бештар нафароне, ки байнашон ҷуфтҳо (аз ҷумла гомосексуалӣ) ва ё алоқаҳои бетартиби сексуалӣ буданаш мумкин аст;

- никоҳи дугома (дуқадама), ки байни ҳамсарон бастанӣ акди никоҳи махсус- шартномавиро дар назар медорад, ки дар он санад, ҳуқуқҳо ва вазифаҳо дар давраҳои гуногуни ҳаёти оилавӣ сабт карда шудааст. Муҳимтарин хислати давраи аввалини он (“қадами нахустин”) вучуд надоштани фарзанд ва имконияти дар вақти муқарраршуда қатъ намудани муносибатҳо бидуни заруроти талоқ ба шумор меравад.

Боз баъзе дигар навъи тафсиру баёни оилаҳои моногамӣ низ вучуд доранд, ки рангҳои мухталифи динӣ гирифтаанду дар доираи шаклҳои гуногуни муносибатҳои дохилиоилавӣ ва танзими ҳуқуқии онҳо боқӣ мондаанд, ки барои шарҳи онҳо фурсат кифоягӣ намекунад [125: 146-150].

Оила дар шароити ҳама гуна бӯҳронҳои ишқӣ ва садамаҳои иҷтимоӣ дар қаринаи институтҳои иҷтимоӣ бештар устувор боқӣ монда, нақши як навъ “ташкilotчӣ”- и ба ифоқа оварандаи шаклҳои сершумори таъсири байниҳамдигарии шахсият ва ҷамъият, танзимгари муносибатҳои байнишахсиятиро дар ҷамъият иҷро менамояд.

Оила созмони одамоне ба ҳисоб меравад, ки дар асоси никоҳ ва ҳешовандии хунӣ бо ягонагии рӯзгор ва масъулияти дутарафа ба ҳамдигар робита барпо кардаанд. Оила ҳамчун институти иҷтимоӣ

барандаи маҷмӯи меъёрҳои иҷтимоӣ, таҳримҳо, намунаи рафтор мебошад, ки тавассути онҳо муносибати байниҳамдигарии аъзоёнашро, ки берун аз ҳудуди оила нақшҳои гуногуни иҷтимоиро иҷро мекунанд, танзим месозад. Аксарияти муҳаққиқон (А. И. Антонов, Э. К. Василева, С. И. Голод, М. С. Матковский, А. Г. Харчев ва диг.) нақшҳои оилавино дар асоси хостагирии вазифаҳои оила ҳамчун гурӯҳи хурд ҷудо намудаанд. Онҳо муносибатҳои байни аъзоёни оиларо ба сабаби тақсими нақшҳо ва сохтори вазифавӣ- нақшии оила алоҳида таъкид месозанд. Агар вазифаҳои оиларо, пеш аз ҳама, мундариҷаи нақшҳои оилавӣ муайян мекарда бошад, пас сохтори нақшӣ, дар навбати аввал, тавассути тақсими нақшҳо, яъне, ҳар кадом узви оила кадом масъулияро ба дӯш дорад ва муносибатҳои нақшӣ аз рӯи ҷӣ гуна принцип бунёд карда шудааст (кооператсия ё тақсими вазифаҳо ва ғ.) тавсиф карда мешавад.

Ҳангоми тавсиф намудани сохтори нақшии оила, тақсим намудани нақшҳо масъалаи муҳимтарин ба шумор меравад. Таваҷҷуҳи асосии муҳаққиқон ба омӯзиши нақшҳои ба вазифаҳои хоҷагию маишӣ ва тарбиявӣ мутобиқгардида равона карда шудааст.

Аммо, оила шакли хосаи созмони иҷтимоӣ мебошад, ки фаъолияти ҳаётии он на фақат бо захираҳои моддӣ (маош, дараҷаи даромад, неъматҳои гуногун), балки ба андозаи бештар бо эҳтиёҷоти ахлоқӣ, меъёрҳои одоби ҷамъиятӣ ва оилавӣ, этикаи муносибатҳои инсонӣ, сатҳи фарҳанги маишӣ ва фарҳанги ҳуди шахсият- аъзои оила таъмин карда мешавад. Инро дар қаринаи таҳқиқоти сотсиологӣ- педагогӣ қайд кардан муҳим аст.

Айни замон, маҳз оила меҳвари системаи иҷтимоӣ боқӣ мемонад, ки фаъолиятнокии он бо давлат, ки фароҳам овардани шароитҳои зарурии иҷтимоиро ба хоҳири рушди оила ва шахсият бар дӯш гирифтааст, пайвандии ногусастанӣ дорад.

Ҳамин тавр, ба ақидаи мо, оила ҳамчун институти иҷтимоӣ, гурӯҳи хурд, созмони иҷтимоӣ баррасӣ гардида, тавачҷухро ба хислатҳои моҳиятии он, аз қабилӣ типологияи оила, ҳайати миқдорӣ, сохтори нақшӣ ва ғ., ки вазифаҳои онро муайян мекунад, ҷалб месозем.

Оила ва арзишҳои он заруранд, зеро маҳз оила он гуна талаботи инсониро ба иҷро мерасонад, ки бо ягон гунаи дигари шаклҳои ҳамзистии одамон онро қонеъ намудан имконнопазир аст.

Аз нигоҳи Муҳаммад Ғаззоли яке аз матлабҳои издивоҷ ва ё барпо намудани оила ниёзи табиӣ инсон ба дӯстӣ, улфат, роҳат додану шод кардани нафс ва осоишу оромии дил маҳсуб меёбад. Яккаву танҳо зистану аз ин хушиҳои зиндагӣ баҳрвар набудан бисёр мушкил аст. Ба ин маънӣ, ҳар як инсон дар роҳи пурпечутоб ва пасту баланди зиндагӣ ба ҳамсафаре эҳтиёҷ дорад, ки ҳар лаҳза тайёр бошад худро нисори ӯ кунад ва ӯ низ худро аз вай дарег надорад [3: 80].

Дар моддаи 33-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъкид гардидааст, ки давлат оиларо ҳамчун асоси ҷамъият ҳимоя мекунад. Ҳар кас ҳуқуқи ташкил намудани оиларо дошта, дар оиладорӣ ва бекор кардани ақди никоҳ зану шавҳар баробарҳуқуқанд.

Таъкид бояд кард, ки солимии оила ва ҷузъи маънавии он бояд дар мадди аввали барпо намудан ва нигоҳдории устуворӣ оила бояд қарор дошта бошад. Вобаста ба ин, Консепсияи рушди оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 декабри соли 2015, № 801 тасдиқ шуда, қисмати 8-и он ба “Танзими оила ва солимии репродуктивӣ” бахшида шудааст ва барои паст намудани нишондоди фавти модарон ва кӯдакон, нишондоди баланди таваллуд, пешгирии намудани никоҳҳои хешутаборӣ, маъюбии кӯдакон, паст намудани камхунӣ дар байни занони қобили таваллуд ва паст намудани нишондоди бемориҳои занона равона шудааст.

Дар ин раванд, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 августи соли 2016, № 374 “Қоидаҳои гузаронидани муоинаи тиббии

хатмии шахсони никоҳшаванда” тасдиқ карда шуд, ки мақсади асосии он ин таъмини ҳуқуқи конститутсионии никоҳшавандагон, махсусан ҷавонон ба ҳаёт ва саломатӣ, фароҳам овардани шароит барои ташаккули оилаи солим, пешгирии таваллуди кӯдаки маъюби гирифтори нуқсонҳои модарзодии инкишоф ва бемориҳои ирсӣ ҳисоб меёбад.

Оила манзили муқаддасест, ки кӯдак дар он ба воя мерасад, одобу ахлоқ, ва маҳз дар оила муоширати иҷтимоӣ манша гирифта, рушд меёбад. Дар ин замина, педагоги барҷастаи рус В. Н. Сухомлинский таъкид сохта буд, ки: “Кӯдак дарки олами инсониро аз модар ва аз рафтори модар ба кӯдак, аз муносибати падар ба модари кӯдак сар мекунад”.

Оила *бисёр вазифахоро* иҷро менамояд. Дар он эҳтиёҷоти моддию маънавӣ, ҷамъиятию хусусӣ, коллективии инфиродӣ, ахлоқию ҳуқуқӣ, биологияю равонӣ, умумию маҳрамона ба ҳамдигар печидаанд [136: 38].

Мо таҳти таъбири вазифаҳо соҳаи фаъолияти ҳаётии оиларо мефаҳмем, ки бо қонеъ гардонидани талаботи муайяни аъзоёни он алоқаманд мебошанд. Вазифаҳои оиларо баррасӣ намуда, моддаи 5- уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар тарбияи фарзанд”- ро, ки маҳз вазифаи умумии падару модар будани таълиму тарбияи фарзандро таъкид менамояд, мисол овардан бамаврид аст: “падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд ҳуқуқ ва уҳдадорҳои баробар доранд” [64: 40].

Т. Парсонс чунин меҳисобид, ки ҳамаи системаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла оила, аз маҷмӯи ҷаҳор вазифаи асосӣ иборатанд: [98].

Якум, одатқунонанда. Ҳамагуна системаи иҷтимоӣ ба дигаргуниҳои ҷи ботинӣ ва ҷи тартиботи беруна мутобиқ мешавад ва ё одат мекунад.

Дуюм, универсалӣ. Ин вазифа бо бамақсадрасии инсон вобаста мебошад. Маҷмӯи ҳадафхоро муқаррар менамояд ва ба онҳо ноил шуданд, ин вазифа худинкишофи система ва имконият қобилиятмандии онро таъмин менамояд.

Сеюм, вазифаи интегратсионӣ. Он ҳамаи ҷузъҳо ва вазифаҳои байни худ ва системаро ба ҳамдигарашон мепайвандад.

Вазифаи *охирин*- маҳфуз доштани намуна. Бо вучуди тағйирёбандагии зухуроти иҷтимоӣ барои худмуҳофизати он ва суботнокиаш қобилияти маҳфуз доштан ва интиқоли намунаҳои рафтор, принципҳои фарҳангӣ ва арзишҳо ногузир хоҳад буд. Ин вазифа оиларо ба ваколатдори интиқол бахшидани анъанаҳои фарҳангӣ, расму одатҳо аз насл ба насл ва таъмингари давомнокии онҳо мегардонад. Оила ҳамчун системаи иҷтимоӣ бояд чунон ташкил карда шавад, ки бо дигар системаҳо мутобиқ шуда метавониста бошад. Дар тарҳи таснифи Т. Парсонс ҷойи асосиро системаи авлод, назорати муносибатҳои шахвонӣ ва иҷтимоигароӣ гирифтаанд [97: 14].

Муаллифони гуногун вазифаҳои оиларо баршумурда, теъдоди онҳоро гуногун нишон медиҳанд, аммо маҷмӯи вазифаҳои муайянкардаи онҳо ба ҳамдигар монанданд (ниг. Ҷадвали 1).

Ҷадвали 1.

Тавсифи вазифаҳои оила

№	Вазифаҳои оила	Тавсифи умумӣ
1.	Эротикӣ ё вазифаи ишқӣ	Ҷавҳари ҳама гуна муносибатҳои мебошад, ки дар оила ҳукмронанд. Дар бобати ба роҳ мондани муносибатҳои солими оилавӣ меҳру муҳаббат мебошад, ки аввал волидон ва баъд фарзандони онҳоро ба ҳам мепайвандад
<i>Муаллифон</i>		<i>Н.Е. Шуркова, Э.Г.Эйдемиллер, В.В. Юсуповскис</i>
2.	Наслофаринӣ	Ба шарофати падару модар ба такрористеҳсоли ҳаёти нав машғул шудан, яъне бо таваллуди фарзанд идома бахшидани насли инсонӣ
<i>Муаллифон</i>		<i>Б.Маҷидова, Н.Юнусова, Х.Раҳимзода, А.Нуров, Н.Е. Шуркова, Л.Б. Шнайдер, И.В. Гребенников, А.Г. Харчев</i>
3.	Ҳоҷагию	Оила дар истеҳсоли ҷамъиятии воситаҳои

	иқтисодӣ	хаётан муҳим ширкат меварзад, дар оила қувваи дар истехсолот сарфшуда барқарор гардида, хоҷагии худро пеш мебарад, бучети худро дорад, фаъолияти истеъмолиро ба роҳ мемонад, худро бо воситаҳои моддӣ таъмин месозад
Муаллифон		<i>И.В.Гребенников, Э.Г. Эйдемиллер</i>
4.	Таълимию тарбиявӣ (иҷтимоигароӣ)	Ташаккул бахшидани шахсияти кӯдак, инкишоф додани қобилият ва манфиатҳои ӯ, азхудкунии таҷрибаи ғуншуда, коркарди ҷаҳонбинӣ. Оила ба худ ибтидои ҷамъиятӣ ва инфиродии мусоидат ба иҷтимоигароии кӯдакро гирифтааст. Ибтидои сифатҳои инфиродӣ: уҳдабароӣ, таъмин намудани талабот нисбат ба волидияти, худамалисозӣ дар фарзандон ва худи фарзандон
Муаллифон		<i>Н. Е. Шуркова, Л. Б. Шнейдер, М. М.Плоткин, И. Гребенников, Э. Эйдемиллер, В.В. Юстискис, А.Г. Харчев, А.И. Антонов</i>
5.	Коммуникативӣ ва ё муошират	Рушди шахсиятии аъзоёни оила, малақаҳои нутқро кӯдак маҳз дар оила азхуд мекунад. Танҳо дар оила кӯдак бо волидон муошират намуда, дар хусуси муаммоҳояш маслиҳат мегирад, фаҳмиши зарурӣ, дастгирӣ аз онҳо мегирад. Муоширати волидон бо фарзандон барои инкишофи зеҳнӣ, эҳсосӣ ва иродавии онҳо аҳамияти калон дорад
Муаллифон		<i>М.М. Плоткин, Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстискис</i>
6.	Муносибати маънавӣ	Рушди шахсиятии аъзоёни оила, рушди дунёи ботинӣ. Муносибати маънавӣ мабдаъи эҷодӣ, вичдон, шуурро амалӣ мегардонад. Дарки ин вазифаи педагогии оила фавқуллода муҳим ва дар шароити ҳозира зарур аст
Муаллифон		<i>М.М. Плоткин, Э.Г.Эйдемиллер, В.В. Юстискис</i>
7.	Рекреативӣ ва ё таъмин кардани	Ташкили фароғату истироҳати оқилона, назорати аз ҷиҳати педагогӣ асоснок дар соҳаи

	фароғату истироҳат	фароғат, истироҳат
<i>Муаллифон</i>		<i>Н.Е.Шуркова, Л.Б.Шнейдер, М.М.Плоткин, И.В.Гребенников, А.Г.Харчев, А.И.Антонов</i>
8.	Рушди эҷодӣ	Оила барои рушди қувваҳои эҷодӣ ва қобилиятҳои инфиродӣ муҳити созгор мебошад, зеро дар оила инсон аз ҳама бештар озод аст ва бо меҳру муҳаббат ва дастгирӣ фаро гирифта шудааст
<i>Муаллифон</i>		<i>Н.Е.Шуркова</i>
9.	Регенеративӣ	Он бо бамеросгирии мақом, насаб, моликият, вазъияти иҷтимоӣ пайваст мебошад
<i>Муаллифон</i>		<i>Л.Б.Шнайдер</i>
10.	1 Эҳсосотӣ	Босуботии муҳити эҳсосӣ- ахлоқӣ дар оила, эмпатия, аз тарафи кӯдак гирифтани дастгирии равонию педагогӣ ва муҳофизат дар оила
<i>Муаллифон</i>		<i>М.М. Плоткин, Э.Г.Эйдемиллер, В.В. Юстискис</i>
11.	Психотерапевтӣ	Никоҳ бобарор аст ё не, вобаста ба фаъолнокии ин вазифа маълум мегардад, яъне, аини замон мавҷудияти оила аз бисёр ҷиҳат ба суботи муносибатҳои эҳсосӣ иртибот дорад
<i>Муаллифон</i>		<i>Л.Б. Шнайдер</i>

Аз таҳлили мантиқии ҷадвали мазкур хулоса кардан мумкин аст, ки рӯйхати ягонаи вазифаҳои асосии оила вучуд надорад, яъне муаллифони гуногун ин ё он маҷмӯи вазифаҳо ва истилоҳоро дар асоси моделҳои ғоявии ҳудашон пешниҳод мекунанд. Шояд, мавҷудияти рӯйхатҳо чандон муҳим набошад, лекин ба он эътибор додан зарур аст - сухан дар хусуси гурӯҳҳои асосии талаботе меравад, ки онҳоро маҳз оила амалӣ карданиш вочиб мебошад. Аксарияти муҳаққиқон ба ин муносибат рӯйхатҳои иборат аз 6- 7 вазифаи оила, аз қабели вазифаи таваллуд ва тарбияи фарзанд, вазифаи тақомули маънавии волидон, вазифаи дастгирии ҳиссиётӣ ва муҳофизати психологиро пешниҳод кардаанд, ки

бояд волидон ҳатман ба кор баранд. Аммо ҳар кадоми онҳо дорои имконоти аксиологӣ мебошанд ва талаботи ҳаётан зарурии ҷавонони имрӯза шуданашон аз эҳтимол дур нест

А. В. Мудрик аз мавқеи таҳлили педагогӣ қайд менамояд, ки оила муҳимтарин омили иҷтимоигароии инсон буда, якчанд вазифаҳои асосии иҷтимоикунандаи оиларо муайян хоҳад кард; муҳаққиқ вобаста ба ин нақши онҳоро, бо вучуди дар раванди давраҳои алоҳидаи иҷтимоишавӣ гуногун буданашон, дар тамоми чараҳои роҳи ҳаётии инсон ба се назаррас боқӣ мемонад. Мақсади ӯ инҳоянд:

- таъминоти инкишофи ҷисмонӣ ва эҳсосотии инсон;
- ташаккули заминаи равонии инсон ва иҷтимоигароии нақши ҷинсии ӯ;
- рушди ақлонии кӯдак;
- ташаккули арзишҳои бунёдии самтгириҳо дар соҳаҳои муносибатҳои байнишахсиятӣ ва байни этникӣ;
- ноил гардидани инсон ба меъёрҳо ва услуби иҷрои нақшҳои оилавӣ;
- дастгирии иҷтимоию педагогии инсон [82: 153-161].

Ин вазифаҳои иҷтимоикунонии оила ба мисоли системаи мураккаби иҷтимоӣ, ҳамчун институти иҷтимоӣ ва гурӯҳи хурди иҷтимоӣ бо вазифаҳои умумипедагогии он мувофиқат хоҳанд кард.

Ба мазмуни таҳқиқи мо, таснифи вазифаҳои оила аз нуқтаи назари ҷамъият ва фард, ки аз ҷониби М. С. Матковский [82: 153-161] таҳия гардидааст (ниг. Ҷадвали 2) мувофиқ аст.

Ҷадвали 2

Таснифи вазифаҳои оила

Соҳаҳои фаъолияти оилавӣ	Вазифаҳои ҷамъиятӣ	Вазифаҳои инфиродӣ
Наслофаринӣ	Такрористеҳсоли биологии ҷамъият	Таъмин намудани эҳтиёҷ нисбат ба кӯдакон.

Тарбиявӣ	Иҷтимоигароии насли наврас ва ҷавон. Нигоҳ доштани муттасилии фарҳангии ҷамъият	Таъмин намудани эҳтиёҷот ба волидиат, муносибат бо фарзандон, тарбияи онҳо, худамалисозӣ дар фарзандон
Фаъолияти хоҷагӣ- маишӣ	Маҳфуз доштани солимии ҷисмонии аъзоёни ҷамъият, парастории фарзандон	Гирифтани хизматрасониҳои хоҷагӣ- маишии аъзоёни оила аз аъзоёни дигар.
Иқтисодӣ	Дастгирии иқтисодии аъзоёни ноболиғ ва барои корношоёми ҷамъият	Гирифтани воситаҳои моддӣ аз ҷониби ягон аъзоёни оила аз дигарон (дар мавриди корношоёмӣ ва ё бар ивази ягон хизмат)
Соҳаи назорати ибтидоии иҷтимоӣ	Танзими ахлоқии рафтори аъзоёни оила дар соҳаҳои гуногуни фаъолияти ҳаёгӣ, инчунин, масъулият ва ўҳдадорӣ нисбат ба муносибатҳои байни ҳамсарон, волидон ва фарзандон, намояндагони наслҳои калон ва миёнасол	Ташаккул додан ва маҳфуз доштани таҳримоти ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ барои рафтори номатлуб ва вайрон намудани меъёрҳои муносибати байниҳамдигарии одобу ахлоқ байни аъзоёни оила
Соҳаи муоширати маънавӣ	Рушд бахшидани шахсияти аъзоёни оила	Ҳамдигарбойкунии маънавии аъзоёни оила. Таҳким бахшидани асосҳои дӯстии ақди никоҳ
Фаъолияти иҷтимоӣ- мақомӣ	Ба аъзоёни оила бахшидани мақоми муайяни иҷтимоӣ. Такрористеҳсоли сохтори иҷтимоӣ	Таъмин намудани эҳтиёҷот ба пешрабии иҷтимоӣ
Фароғатию истироҳатӣ	Ташкили фароғату истироҳати оқилона. Назорати иҷтимоӣ аз	Таъмин намудани эҳтиёҷот ҷиҳати яққоя гузаронидани фароғату

	болои фароғату истироҳат	истироҳат, хамдигарбойкунии манфиатҳои истироҳатӣ
Эҳсосотӣ	Суботи эҳсосотии фардҳо ва психотерапияи онҳо	Аз ҷониби фардҳо гирифтани амнияти равонӣ, дастгирии эҳсосотӣ дар оила. Қонеъ гардонидани эҳтиёҷот нисбат ба саодати шахсӣ ва муҳаббат
Шаҳвонӣ	Назорати шаҳвонӣ	Қонеъ гардонидани талаботи шаҳвонӣ.

Таҳлили навъ ва вазифаҳои оила имконият медиҳад, ки дар хусуси он ҳамчун зухуроти иҷтимоӣ- педагогӣ андеша намоем.

Маълум аст, ки имрӯз ҷустуҷӯи муносибатҳои нав дар соҳаи илмҳои ҷомеашиносӣ оид ба ошкор намудани муаммоҳои оилавӣ ногузир мегардад. Ба яке аз ин гуна муносибатҳо - *муносибати баҳснок* махсуб мешавад. Моҳияти ин гуна муносибат аз он иборат аст, ки оиларо ҳамчун арзиш, ки инсоният ба вучуд овардааст баррасӣ намуда, амалан дар дастрасии ҳар нафар қарор доштани ин сарчашмаи асосиро аллакай имрӯз дарк бояд кард ва пешбинӣ карда тавоништан лозим аст, ки он минбаъд ба сифати меҳвар ва таъминкунандаи рушди ҷамагонӣ хизмат карда метавонад.

Ба фикри Ю. Г. Королева тафсири педагогии оила ҳамчун арзиш, аз як тараф, ошкор сохтани имконияҳои тарбиявӣ ва рушдбахшандаи тарзи зиндагии оилавӣ, анъанаҳои оилавӣ, шаклҳои фаъолияти ҳаётии ҳозиразамонро пешбинӣ мекарда бошад, аз тарафи дигар он ҷустуҷӯи роҳҳои самараноки ба арзишҳои занушавҳарӣ, волидиат ва авлодӣ ҳарчӣ бештар ҷалб намудани ҷавонон мебошад. [57: 10] Муносибати баҳснок дар педагогика имконият фароҳам месозад, ки оила ҳамчун зухуроти дорой аҳамияти иҷтимоӣ, ки инсоният кашф кардааст, баррасӣ намуда, онро дар сотсиуми инкишофёбанда тасаввур карда, айнаи замон ба оила ҳамчун арзиши субъектӣ (шахсиятӣ) муносибат кардан лозим аст. Дар

иртибот ба ин нукта, ба андешаи мо, таснифи оила, ки Ю. В. Тягунова пешниҳод намудааст, барои таҳқиқи пешгирифтаи мо хеле судманд хоҳад буд. [135: 20-21].

Оила дар ҷамъият якчанд вазифаро ба иҷро мерасонад: такрористехсоли биологии аъзоёни ҷамъият, иҷтимоигароии насли ҷавон, нигоҳ доштани саломатии ҷисмонии аъзоёни ҷамъият, дастгирии иқтисодии аъзоёни корношоями ҷамъият, ташкили фароғату истироҳати оқилона, назорати иҷтимоӣ дар соҳаи истироҳату фароғат, назорати сексуалӣ, танзими ахлоқии рафтори аъзоёни оила дар соҳаҳои гуногун, масъулият ва ӯҳдадорихои падару модарон назди фарзандон.

Оила ба ҷуз манфиат расонидан ба ҷамъият ва иҷрои вазифаҳои иҷтимоӣ боз вазифаи қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти инфиродии инсонро ба ӯҳда дорад: қонеъгардонӣ ба эҳтиёҷ нисбат ба фарзанд; қонеъ намудани талабот оид ба волидайнӣ; гирифтани хизматрасониҳои хоҷагӣ - маишӣ аз тарафи аъзоёни дигар; гирифтани воситаҳои моддӣ аз ҷониби зумрае аъзоён аз дигарон; ташаккул бахшидан ва нигоҳ доштани таҳримоти ҳуқуқӣ ва ахлоқӣ барои вайрон намудани меъёрҳои иҷтимоӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва муносибатҳои оилавӣ; ғанигардонии маънавиёти аъзоёни оила; қонеъ гардонидани талабот ба пешравии иҷтимоӣ; қонеъ сохтани талабот ҷиҳати якҷоя гузаронидани фароғату истироҳат; дастгирии эҳсосотӣ дар оила; қонеъ гардонидани талаботи сексуалӣ.

Оила дорои аломатҳои махсуси зерин мебошад [73: 443].

- самти мусбати эҳсосотии муносибатҳои байнишахсиятии ҳамаи аъзоёни оила;
- ҳамбастагию якдилии умумияти оилавӣ, ягонагии ҳадаф ва вазифаҳои он;
- гуногунии ҷамъияти оила аз рӯи ҷинс, синну сол, хусусиятҳои инфиродӣ, шавқу рағбати касбӣ, мақоми иҷтимоӣ;
- робитаҳои доимии саривақтӣ ва бевоситаи дохилиоилавии «рӯ ба рӯ»- и ҳамсарон, волидон ва фарзандон;

- қобилияти инкишоф бахшидани фардияти шахсии кӯдак ва ба ин восита дар ниҳоди ӯ тарбия намудани маҳорати хеш ва дигарон, дуруст дарк кардан ва пазируфттан, қобилияти худисботкунӣ ҳамчун шахсият, зоҳир намудани махсусият, қобилият, завқу рағбат ва талаботи инфиродии худ; маҳорати таъсири байниҳамдигарӣ бо одамони дигар дар вазъитҳои реалӣ; қобилияти ғамхорӣ намудан, ғамшарикӣ бо дигарон, мададгорӣ ба атрофиён; талаботи дӯст доштани одамони наздик ва бовар кардан ба онҳо; эътимод ба зарурияти хеш, боварӣ ба он ки дигарон дӯсташ медоранд.

Оила ҳамчун ҷомеаи тарбиявӣ барномаи зерини арзиширо амалӣ мегардонад [48: 70]:

- тарбия намудани шахрванд дар асоси анъанаҳои оилавӣ, таҷрибаи наслҳои калонсол, муҳаббат ба табиат ва ватан ҳамчун ибтидои тарбияи арзишмандии шахрвандӣ;

- тарбияи шахси меҳнатдӯст дар асоси корҳои наҷиби якҷоя, ӯҳдадорӣҳои оилавӣ, ҳамкорӣ, шарикҷодӣ. Маҳз оила нахустин маҳорату малакаҳои меҳнатиро ташаккул бахшида, дар ниҳоди бачагон руҳияи эҳтиёткорӣ, азхудкунии фарҳанги меҳнатиро ба вучуд меоварад, поквичдонӣ, меҳнатдӯстӣ ва масъулиятшиносиро меомӯзонад. Оила дар тӯли ҳаёт, хангоми дурусту оқилона ташкил гардиданаш, ҳамчун ташкилотчии тарбияи самарабахши меҳнатӣ хоҳад буд;

- тарбия намудани оиладори ҳақиқӣ, волидайнӣ оянда;

- таъмин намудани саломатӣ ва кӯдакии мукаммалии ҳақиқӣ, ки бидуни онҳо инкишофи муътадили равонии кӯдак, ояндаи қобилияти меҳнатии ӯ ва саодати оилавӣ буда наметавонад.

Хулоса, ба фикри мо «арзиши оилавӣ» ба ҳайси мафҳуми сермаъно то ба қадри имкон баррасӣ карда шуд, ки он принципи умумии моделҳоро фаро мегирад: рафтори инсон дар ҷаҳорҷӯбаи фарҳанг ва ё ҷамъияти муайян тавассути раванди иҷтимоигароӣ, ки ба эътиқоди фард

така менамояд, аз ҷумла нисбати он, ки оила арзиши гаронбаҳо буда, барои инсон маъно ва намунаи дилпазири ҳаёт маҳсуб мешавад.

Оила ба муносибати дороияш ба аломатҳои арзиш ба арзишҳои ҳам хусусӣ ва ҳам иҷтимоӣ нисбат дода шуданаш мумкин аст ва дар соҳаи муносибатҳои байниҳамдигарии инсонӣ ва яке аз ҷонибҳои ҳақиқати объективӣ қарор мегирад. Бешубҳа, оила объекти арзишманд мебошад, ки дар шуури хусусӣ ва ҷамъиятӣ бо аҳамияти хоса орошта шудааст. Аз ҷониби ҷавонон ба ҳайси арзиш қабул гардидани оила аз амалӣ гардидани талаботи онҳо ба аъзоёни оила, эътимоднокиашон, ҳамчун узви оила эҳсос кардани худашон, омодагии иродавии ҷавонон дар бобати муносиби арзишҳои оилавӣ рафтор кардан, хоҳиши қаноатмандӣ аз вақти якҷоя сипаригардида, рафтори устуворонаи муносиб ба муътақидӣ ба арзишҳои оилавӣ мушоҳида мегардад.

Оилаҳои замонавӣ бо муҳити шахсии ташаккул ва инкишоф фарқ карда мешаванд. Бояд таъкид намоем, ки инкишофи ҷисмонӣ, маънавӣ, эмотсионалӣ ва иҷтимоии шахсият аз ҳар ҷиҳат аз оила вобаста аст. Дар ҷараёни ташаккули ҷаҳонбинӣ афзалиятҳои шахсӣ заминагузори мешаванд, зеро танҳо оила тасдиқ ва ё қабул мекунад, дастгирӣ менамояд, муҳокима ва ё бефарқи зоҳир менамояд. Ҳамин тавр, бартарият ба ҳамон арзишҳое дода мешаванд, ки барои оила муҳиму зарур ва арзишманданд. Арзишҳои мазкур дар талаботҳои ҷамъиятии ҷавонон таҷассум мегарданд, дар раҳёфти масъалаҳои ғайримуқаррарӣ ва дар мутобиқшавӣ ба шароити тағйирёбанда кӯмак мерасонанд ва ё баръакс.

Ҷамъияти муосир бояд дарк намояд, ки институти оила – тақияҳои асосӣ ва бунёдии давлат дар ҳалли масъалаҳои динӣ, ахлоқӣ ва демографии ҷамъият аст, аз ин рӯ бояд аз тарафи ҳукумат ба ин қишри ҷомеа тавачҷӯҳи бештар ва маҳсус зоҳир гардад.

1.3.Тавсифи ҷавонон ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ

Имрӯзҳо дар ҷамъияти муосири тоҷикистонӣ вазъияте ба вуҷуд омадааст, ки онро ҳамчун ҳолати холигии ғоявӣ- ҷаҳонбинӣ арзёбӣ кардан мумкин аст - вақте навъе арзишҳои иҷтимоӣ ва идеалҳо ба гузашта тааллуқмандӣ пайдо кардаанду арзишу идеалҳои дигаре ҳанӯз ташаккул наёфтаанд. Дар вазъияти бавуҷудомада омӯзиши дигаргуниҳои дар шуури ҷавонони имруза руҳдиҳанда муҳимият ва зарурати хосаеро талаб мекунад.

Мафҳуми “ҷавонон” ба гардиши ҳаётӣ дар радифи категорияҳои, аз қабили “тамаддун”, “демократия”, фарҳанг” бидуни ихтиёр ворид гардид ва ҳамон ба таври абадӣ рамз ва сарчашмаи ҳаёт, дигаргуниҳои тамаддунӣ ва некбинии иҷтимоӣ табдил ёфт [150: 117].

Таҳқиқи мафҳуми мазкур мушаххасонидани ҳуди истилоҳ- “ҷавонон”, инчунин, вазъиятеро, ки дар он насли наврас зиндагӣ дорад, тақозо менамояд.

Қайд кардан мумкин аст, ки ба тафсиру шарҳи таъбири мазкур, муайян намудани меъёрҳои ба гурӯҳи мустақил ҷудо кардани он, инчунин, сарҳадҳои синнусолии он аз мавқеи педагогика, сотсиология, равоншиносӣ, физиология, фалсафа, демография ва дигар илмҳои гуманитарӣ муҳаққиқон ба таври гуногун иқдом кардаанд.

Ҷавонони Тоҷикистон ҷузъи насли Ҷ ҳисобида мешаванд, яъне касоне, ки солҳои 1981-1999 таваллуд шудаанд ва дар муҳити тағйирёбандаи доимии ҷамъиятӣ, иқтисодӣ, геосиёсӣ ва технологӣ ба воя мерасанд. Ғайр аз ин, ҷавонони тоҷик – ин насли давраи пошхӯрии собиқ Иттиҳоди Шӯравиянд, насли давраи ҷангӣ ва баъдиҷангӣ, ки ҷангро дидаасту ҳамроҳ бо волидайнӣ худ хоҷагӣ барпо намудааст ва дар бунёди давлати соҳибистиклол саҳм гузоштааст.

Коркарди илмии масъалаи ҷавонон аз асарҳои муҳаққиқони хориҷӣ: К. Маннгейм, У. Миллер, В. Райх, С. Холл, С. Эйзенштадт, Э. Эриксон ва дигарон ибтидо мегирад.

Асоси сотсиологияи ҷавонон ҳамчун соҳаи илми сотсиологии шӯравӣ ва минбаъд русиягӣ бо кӯшишҳои Л. Я. Рубинина, М. Н. Руткевич, Ф. Р. Филиппов, В. Н. Шубкин ва дигарон бунёд карда шуда буд.

Омӯзиши муаммои ҷавонон дар асарҳои муҳаққиқони рус Ю. А. Зубок, В. И. Чупров инкишоф ёфт, ки онҳо ба мавзӯи рушди иҷтимоии ҷавонон дар ҷамъияти хатарнок бахшида шудаанд.

Бо масъалаи таъсири байниҳамдигарии ҷавонон ва маориф Д.Л. Константиновский машғул мебошад [55].

Ба маънои фароҳ таърифи зерини гуногуни ҷавонон бартарӣ доранд, ки баъзе аз онҳоро мо мавриди омӯзишу таҳлил қарор додем.

Аз ҷониби олими шӯравӣ В. Т. Лисовский соли 1968 яке аз нахустин тавсифоти мафҳуми мазкур ба таври зерин пешниҳод гардида буд: “Ҷавонон он насли одамоне маҳсуб мешаванд, ки давраи иҷтимоишавии муқарраршударо аз сар гузаронида, дар синну соли нисбатан баркамол аллакай вазифаҳои маълумотнокӣ, касбӣ, фарҳангӣ ва заруроти дигари иҷтимоиро аз худ кардаанд; вобаста аз шароитҳои мушаххаси таърихӣ меъёрҳои синнусолии ҷавонон аз 16 то 30 сол аст” [69: 32].

Дар тавсифи нисбатан пурратари ин мафҳумро мо дар таҳқиқоти дигар олими шӯравӣ И. С. Кон дучор мешавем, ки ба ин тариқа аст: “Ҷавонон гурӯҳи иҷтимоӣ- демографӣ мебошанд, ки дар асоси пайвастагии ҳислатҳои синнусоли ва хусусияҳои вазъияти иҷтимоӣ фарқ мекунанд. Ҷавонӣ ҳамчун фосола- айёми муайяни давраи ҳаёти аз ҷиҳати биологӣ универсалӣ аст, аммо ҷаҳорҷӯбаҳои мушаххаси синнусолии он, мақоми иҷтимоии бо он алоқаманд ва махсусияти иҷтимоӣ психологӣ табиати иҷтимоӣ- таърихӣ дорад ва аз сохти ҷамъиятӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоишавии ба ҷамъияти мазкур хосбуда вобаста мебошад” [52].

Дар китоби “Ҷавонон ва сиёсати ҷавонон”, ки ба қалами доктори илмҳои фалсафа И. М. Илинский тааллуқ дорад, хеле масъалаҳои муҳим

хаматарафа матраҳ карда шудаанд. Мавсуф таъкид менамояд, фурсат расидааст, ки дар бобати кашфи комилан нави ҷавонон ошкоро сухан ронда, ба онҳо “чун ба давраи муҳимтарин ва қимматтарини ҳаёти инсонӣ” назар намоем, ки “дар он насли ҷавон бештар аз ҳамаи давраҳои пешина барои олами нав боз аст, пойбанди кӯҳна нест, барои худсобиткунӣ ва худамалисозӣ фаъолона ҷидду ҷаҳд менамояд. Ин сифатҳоро ба таври ғавқулӯда кадр кардан зарур аст, ин чунин маънӣ дорад, ки ҷавонон боигарианд ва ин боигарии иҷтимоии ба худ ҳосе аст” [42: 75].

Таҳти истилоҳи “ҷавонон” инчунин, мақоми иҷтимоие фаҳмида мешавад, ки тавассути синну сол муайян карда мешавад, чунки он бевосита бо намудҳои асосии фаъолияти насли ҷавон (таҳсил, кор, машғулияти дуюм), бо сохторҳои нақшии шахсият, ҳамчунин, бо тасаввурот ва тақлиду пайравӣ, ки дар ҷамъият нисбат ба намояндагони насли наврас ба вуҷуд омадааст, пайвандии ногусастанӣ касб кардааст.

Ҷанбаи фарҳангии мафҳуми “ҷавонон” ба аҳамияти зерфарҳанги ҷавонӣ таъкид менамояд ва баробари ин, шакли махсуси созмони насли ҷавон қайд карда мешавад, ки он услуби ҳаёт ва тафаккури ҷавонро муайян месозад, ки бо арзишҳои хоса ва намунаҳои рафтор аз дигарон фарқ мекунанд [144: 274].

Дар таҳқиқоти олими рус Ю. А. Зубок моҳияти иҷтимоии ҷавонон аз нуқтаи назари нақш ва мақоми он дар такрористехсоли ҷамъияти ошкор карда мешавад [40].

Мафҳуми “ҷавонон” одатан дар афкори мо бо мафҳуми “тарбия” тавҷам аст. Илова ба ин, ҷавонон – ин на танҳо объекти тарбия, балки гуруҳи иҷтимоӣ-демографӣ, фарҳангӣ ва психологӣ дорои бисёр масъалаҳои махсуси худ низ ҳаст. Инчунин, зери мафҳумҳои “иҷтимоӣёт” ва “тарбия” муносибатҳои тарбиятгар ва тарбиягиранда: тарбиятгар ҳамчун субъект ва ё ҳосус, тарбиягиранда чун объект ва донори мутобиқ ба таъсир, ахборот ва ғайра фаҳмида мешавад.

Мафҳуми ҷавононро дар маънои нисбатан маҳдудтар ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ- демографӣ, ки дар асоси хусусиятҳои иҷтимоӣ вазъияти наслҳои ҷавон, ҷой ва вазифаҳои онҳо дар сохтори иҷтимоии ҷамъият, манфиатҳо ва арзишҳои хосае шарҳ додан мумкин аст, ки ҳамагӣ бо талабот ва шартҳои синнусолӣ имконпазир хоҳанд буд. Бархе олимон ба он назар ҳастанд, ки чаҳорҷӯбаҳои синнусолии давраҳои ҷавонӣ шартӣ мебошанд ва онҳоро дар фосилаи аз 13- 14- солагӣ то 29- 30- солагӣ муқаррар кардан ҷоиш аст.

Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон”, ҷавонон гурӯҳҳои синнусолии 14-30-ро дар бар мегиранд. Дар асоси маълумотҳои омӯрӣ синни миёнаи ҷавонони Тоҷикистон 24,7-солагиро ташкил медиҳад. “Ҷавонон 70%-и аҳолии ҷумҳуриро ташкил медиҳанд – ин қувваи бузургест, ки хангоми дуруст истифодабарии он метавонад воситаи асосии рушди ҷамъият гардад ва ё баръакс қувваи ҷавононро ба маҷрои вайронкорӣ равона намуд.

Дар давраи соҳибистиклолӣ ҳаёти демографияи кишвар ҳарсола «ба 2,5%- 1,6 маротиба зиёд мегардад, яъне аз 5,5 млн. ба 9 млн.700 ҳазор расидааст, ки аз он 6 млн. (70%-и аҳолии)-ро синни то 30-сола ташкил медиҳанд. Шаҳрванди миёнаомӯрӣ дар ҷамъияти тоҷикистонӣ дар синни 24-сола қарор дорад, тақрибан 2,8 млн. (35,5% аҳолии) синни то 15-сола ва 3,1 млн. (38% аҳолии) синни аз 14 то 30-солаанд.

Имрӯз дар кишвар зиёда аз 400 муассисаҳои таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ амал мекунанд, аз ҷумла: 62 муассисаи таҳсилоти ибтидоии касбӣ, 84 муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ ва 46 муассисаи таҳсилоти олии касбӣ. Дар муассисаҳои мазкур 361149 нафар донишҷӯён таҳсил мегиранд, ки аз он 208786 писарон ва 152363 нафарро духтарон ташкил медиҳанд. Ҷавонон ҳамчун гурӯҳи махсуси иҷтимоӣ демографӣ ҳамеша дар раванди рушду камолот қарор доранд; ба онҳо бемайлон ташаккул бахшидани арзишҳои нав ва ориентирҳои ҷадиди арзишӣ хос буда, таъкид кардан зарур меояд, ки ин гуна табиати шӯрангез дар

давраи муайяни мушаххаси таърихии инкишофи чамбият идома меёбаду халос, ки онро айёми чавонӣ- даврони гулшукуфти умри инсон арзёбӣ мекунанд [110: 31-40].

Ба андешаи Романенко Н. М. чавонон ин гурӯҳи иҷтимоӣ-синнусолӣ мебошад, ки дар раванди камолоти касбию иҷтимоӣ қарор гирифтаанд. Вобаста ба шароитҳои касбӣ, иҷтимоӣ, минтақавӣ ва миллӣ сарҳадҳои шартии синнусолии чавонон ба андозаи назаррас аз ҳамдигар фарқ карданад мумкин аст. Шартан ба ҳайси сарҳади поёнӣ 15- 18- солагӣ, давраи ба итмом расидани тахсили мактабҳои миёна ва ба сифати сарҳади болоӣ 30- солагӣ- давраи сохтори иҷтимоӣю касбии чамбият ба пуррагӣ пайваст шудани насли чавонро пазируфтани қобили қабул мебошад. [110: 164].

Чавонон феномен - муъҷизаи гаронбаҳои иҷтимоӣ, таркиби ҳаққонӣ зарурии сохтори босуботи чамбиятӣ маҳсуб мешаванд. Насли чавон рӯй ба фардо, ояндаи дурахшон ниҳодааст ва дар айни замон, ба дӯши худ мероси наслҳои калонро гирифтааст, имрӯз бо тақозои сарнавишт дар шароитҳои барқароршавии чамбияти шаҳрвандӣ ва иқтисодиёти бозорӣ ташаккул ва камол ёфтаниаш рост омадааст. Чавонон дорой имконоти пурқувват ва навоарона мебошанд, ки онҳо дар шароитҳои муайяне ва бо таъсири нерӯҳои сиёсӣ ҳам бо шоҳроҳи созандагӣю бунёдкорӣ ва ҳам ҷодаҳои номатлуб қадам заданашон имконпазир хоҳад буд.

Дарки қонуниятҳои рушди чавонон ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ бевосита бо муайян намудани шоистаи нақш ва мақоми онҳо дар такрористеҳсоли чамбиятӣ иртиботи қавӣ дорад, зеро насли чавон худ субъекти ҳамин раванди такрористеҳсол ба шумор меравад. Дар натиҷаи иваз гардидани наслҳо такрористеҳсоли содда ва ё фароҳу доманадори сохтори иҷтимоӣ ба амал оварда мешавад, ки дар раванди он моҳияти иҷтимоӣю худӣ чавонон ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ ошкор гардида, вазифаҳои асосии иҷтимоӣю онҳо муқаррар карда мешаванд.

Дар сохтор ва паҳнои синнусолии ин гурӯҳ тибқи меъёрҳои сотсиологӣ якчанд зергурӯҳи иҷтимоӣ- демографие чудо карда мешаванд, ки онҳо бо дараҷаи фаъолнокии иҷтимоӣ, талаботу супоришоти иҷтимоӣ, нақшаҳои ҳаёти ва имконоти амалишавии онҳо муайян карда мешаванд [124].

Қавонони муосири тоҷикистонӣ ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ аз ҷиҳати ҳайати хештан якранг нестанд. Дар сохтори қавонон мақоми алоҳидаеро донишҷӯён ишғол менамоянд, ки фаъолияти онҳо дар фазои таҳсилоти сипарӣ мешавад.

Фарқияти муассисаи таҳсилоти олии касбӣ (аввалан донишгоҳ) аз муассисаи таҳсилоти миёнаи умумӣ натавонанд дар муҳлати таҳсил аст, инчунин ҳалли масъалаҳои муҳим: имкониятҳои ташаккули ҷаҳонбинӣ ва тарбияи сифатҳои зарурии мушаххаси шахсият, аз ҷумла қобилияти тасаввурот, маҳорати оламро зебо دیدан ва шунидан, ташаккули маҷмӯаи гуногунҷабҳаи сифатҳои ахлоқиро низ таъмин менамояд.

Ба ақидаи яке аз олимони Тоҷикистон, бахусус дар соҳаи педагогика ва психология оид ба омӯзиши донишҷӯён корҳои махсус куллан анҷом дода нашудаанд. «Донишҷӯён дар зинаи рушди мазкури кишвари мо аз ҳама камтар омехташудагон ба шумор мераванд, доир ба масъалаи мазкур татқиқотҳои илмӣ қариб, ки нестанд».

Донишҷӯӣ – гурӯҳи мушаххаси ҷамъиятии қавонон аст, ки тағйироти гуногун дар ахлоқ, образ ва дастурҳои қавононро нишон медиҳад. Инчунин, ногузирии табодул ва таҳаввулоти аслии одатҳои шуури қавонон ва рафтор дар раванди тағйироти ҷамъияти муосири тоҷикистонӣ.

Дар аслияти муосири тоҷикӣ насли қавон маълумот ба даст оварда ва дар муассисаҳои таълимии мухталиф таҳсил намуда, соҳиби шаҳодатнома (диплом)-и дараҷаҳои гуногун мегардад. Вобаста ба ин, Д. Константиновский қайд менамояд, ки «дар ин ҷо тафрикаи калони дар

чамбият пайдошуда инъикос мегардад», яъне «шаҳодатномаҳои гуногун (диплом) - сарнавиштҳои гуногунанд».

Имкониятҳои ба мактаби олии дохил шудани ҷавонон вобаста аз дараҷаи таҳсил дар мактаби миёна, вазъи моддӣ, ҷойи истиқомат, ҳолати саломатӣ, вазъияти иҷтимоӣ ва маълумотнокии волидайн тақсим карда мешаванд. Вале ҷанбаи муҳими дохилшавии ҷавонон ба мактаби олии дар Тоҷикистон ба масъалаҳои гендерӣ низ алоқаманд аст, яъне дар ҳайати донишҷӯён кам ба назар расидани теъдоди ҷавондухтарон. Бо мақсади ҳалли масъалаи мазкур тибқи фармоиши Президенти кишвар оғоз аз соли 2001 лоиҳаи «Квотаи президентӣ» барои духатрон аз минтақаҳои дурдасти ҷумҳурӣ ба амал шуруъ намудааст, ки дар дохил шудани духтарон аз ҳисоби давлат ба муассисаҳои таҳсилоти миёнаи касбӣ ва олии кӯмак мерасонад.

Ҳолати таҳассусиву касбӣ ва меҳнатиро ҷавонон аз 16 то 29 солагӣ ба даст меоранд. Тамоми ҳодисаҳои ҳаётии ҷавонон ҳангоми ба охир расонидани маълумотгирӣ, интихоби касб, оғози фаъолияти меҳнатӣ, оиладоршавӣ, таваллуди фарзанд ба амал меоянд. Ба фаъолияти меҳнатӣ ҷавонони то 18-сола ҷалб намешаванд.

Донишҷӯёни тоҷикистонӣ захираи бузурги маънавӣ ва зеҳнии чамбияти Тоҷикистони соҳибистиклол ба шумор меравад. Ба шарофати маълумоти академикӣ, ки сарчашмаи донишҳои бунёдии фишанги тавоноии фарҳангӣ мебошад, тамоми хотираи фарҳангии мардуми кишвар абадӣ маҳфуз дошта мешавад. Дар раванди иҷтимоишавии насли ҷавони мамлакат солҳои донишҷӯӣ давраи муҳим хоҳад буд, ки бо бемайлон ва пайгирона афзун гардидани фаъолнокии иҷтимоӣ, тариқи танқидӣ азхудкунӣ ва ҳазм намудани таҷрибаи наслҳои пешина ва бознигарии баҳои арзишҳо идома меёбад.

Дар ҷаҳорҷӯбаи таҳқиқоти мо диққати бевоситаро асарҳои арзанда мебошанд, ки ба омӯзиши ҷавонони донишҷӯ бахшида шудаанд, аз

чумлаи Д. Константиновский, Д. С. Батарчук, В. Т. Лисовский, М. Х. Титма ва дигарон.

Кӯшиши дарк намудани назариявии донишҷӯён ҳамчун гурӯҳи мустақил дар як қатор навиштаҳои сотсиологҳо, аз қабили Б. Насурова, Ш. Шоисматуллоев Ш., Е. Б. Палховская, А. И. Запесотский, А. А. Козлов, Ю.С. Колесников, И. С. Кон, Т. Э. Петрова, Б. Г. Рубин, А. Н. Семашко, Е. Г. Слутский ва дигарон зохир карда шудааст.

Чавонони донишҷӯ зина ва ё гуруҳи махсуси аҳоли буда, бо сохтори муайяни чинсию синнусолӣ, вазъияти махсуси ҷамъиятӣ, нақш ва мақоми алоҳида тавсиф карда мешаванд; онҳо вазифаҳои махсуси ҳешро дар ҷамъият дороанд, бо ягон гурӯҳи дигари иҷтимоӣ- демографӣ иваз карда намешаванд ва ҷои онҳоро пур кардан мутлақо ғайриимкон аст. Маҳз ин давраи синнусолӣ бо худмуайякунии иҷтимоӣ ва шахсиятӣ пайвастагии қавӣ дорад.

Вазъияти бесуботӣ ва нооромии даҳшатборе, ки мутаассифона, солҳои 90- уми асри гузашта ҷамъияти тоҷикистониро фаро гирифта буд, бе шакку шубҳа, ба вазъ ва рӯҳияи донишҷӯёни кишвар таъсири амиқи манфӣ гузошт. Ба шарофати хотима бахшидани ҷанги шахрвандӣ ва фароҳам гардидани сулҳи пойдор ҷароҳатҳои хунафшони ҷавонони моро, ки баробари тамоми мардуми мамлакат дар рафти ҷангҳои бемаънӣ бардошта буданд, тадриҷан сӯхат ёфтанд ва пас аз солҳои 2000- ум ҳаракати донишҷӯёни тоҷикистонӣ бо суръати беназир ва гӯшношуниде суръат гирифт. Бо вучуди ин, иқдор шудан лозим меояд, ки вазъияти феълии ҷавонони имрӯзаи мо, аз ҷумла донишҷӯён, яқранг ва ифтихорангез нест. Аз як тараф, шароитҳои сиёсӣ ва иҷтимоии ҳақиқати кишвар, то андозае имконоти ҳаётии насли ҷавонро ба дараҷаи назаррас фароҳам донад карда бошад, аз тарафи дигар, камолоти бармаҳали насли наврас ба сабаби бӯҳронҳои паёпайи меъёрҳо ва арзишҳои муқаррарӣ ба мушоҳида мерасад, ки аз мавҷуд набудани меъёрҳои рафтор, моделҳои дақиқ андешидашуда сар задаанд.

Дар кишвари мо, муҳочирати иҷбории меҳнатӣ, ки пас аз аланга гирифтани ҷанги бародаркуш ва комилан хароб гардидани корхонаҳои давлатӣ ва хоҷагиҳои давлатию хусусӣ дар аксари навоҳии вилояти Хатлон ва навоҳии тобеи ҷумҳурӣ асосан ҷавононро фаро гирифта буд. Ҳарчанд ки бо ҷаҳту талошҳои Ҳукумати мамлакат ҳаҷми муҳочирати меҳнатӣ торафт кам мешавад, набудани ҷойҳои муносиб ва дилхоҳи корӣ қисми назарраси шаҳрвандони ҷавони кишварамон маҷбур ҳастанд, ки дар суроғи кор на фақат ба Федеретсияи Русия, балки ба тамоми давлатҳои ҷаҳон ранҷи мусофират ва беватанӣ кашида бошанд.

Ночӯриҳои вазъияти ҷавонон дар бад будани ҳолати моддии онҳо, паст будани сатҳи таълиму тарбия зоҳир мешавад: аксарияти кулиии донишҷӯён

(ба истисноии стипендиатҳои сатҳҳои олии, вилоятӣ ва шаҳриву ноҳиявӣ ҳамагӣ як маротиба маблағи ночизе мегиранд) идрорпулӣ намегиранд, кӯмакпулиҳои ба ятимону маъҷубон дода мешудагӣ кам буда, ҳаҷми ҳадди ақалли рӯзгори донишҷӯиро ҷуброн карда наметавонад; шумораи ҷой дар хобгоҳҳои донишҷӯӣ ниҳоят кам аст, шароити маишӣ дар хобгоҳҳои мавҷуда ба талаботи замони ҷавобгӯ нест; Хизматрасониҳо дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олии, ҳатто барои он донишҷӯёне, ки дар асоси буҷетӣ таҳсил мегиранд, пулакӣ мешаванд;

- дар рӯзгори донишҷӯён ҷиҳати машғулияти муваққатии беруназтаълимӣ муаммоҳои бузург ба миён меоянд (мисли даврони шӯравӣ отрядҳои бинокори донишҷӯӣ, корҳои мавсимӣ дар колхозу совхозҳо, корхонаҳои консервабарорӣ ва ташкилотҳои сершумори дигар, ки садҳо ҳазор ҷавонони донишҷӯ ва хонандагони синфҳои болоии мактабҳои таҳсилоти умумиро фаро мегирифта бошанд, айни замони вучуд надоранд), системаи таъмини кортаъминкунии иловагии ҷавонони донишҷӯ то ҳол барқарор карда намешавад;

- фарҳанги истироҳату таътилгузаронии донишҷӯён хеле паст аст; барои аз ҷиҳати зехнӣ ва умуман эҷодӣ худамалисозии ҷавонон

тадбирҳои муассире андешида нашудаанд, ки ин сабаби бироҳа гардидани як зумра донишҷӯён, бахусус ба дину хурофот бештар рӯй овардани теъдоди назарраси онҳо мешавад. Тамокукашӣ, нӯшидани нӯшокиҳои спиртӣ, доман паҳн кардани нашъамандӣ байни насли ҷавон, аз ҷумла донишҷӯён, бештар ба назар мерасад.

Байни донишҷӯён масъалаи ташаккули оилаи солими ҷавон ва дар робита ба ин, ба дунё овардани кӯдакони тандуруст хеле муҳим мебошад. Байни оилаҳои ҷавони тоҷикистонӣ дар пайравӣ ба рӯзгори фарбиён, ба таъхир андохтани тавлиди кӯдак торафт афзун мешавад. Иқрор шудан лозим меояд, ки ба қувват гирифтани чунин хислати номақбул то андозае мушкилоти иқтисодии донишҷӯён, дар навбати аввал, набудани шароити зисти оилаҳои ҷавон таъсир менамояд. Муҳаққиқон бонги хатар мезананд, ки айнаи замон тақрибан нисфи оилаҳои ҷавон тавлиди кӯдакро бошуурона ба таъхир мегузоранд. Тибқи маълумоти омӯрӣ, ҳиссаи камтаъминбудагон дар байни оилаҳои ҷавон нисбат ба теъдоди умумии оилаҳо ду баробар зиёд мебошад. Тадричан кам шуда истодани шумораи никоҳи ҷавонон зарурати қабул намудани тадбирҳои таъчилиро дучанд мегардонад.

Тағйироти иҷтимоӣ ва дигаргуниҳо дар ҷамъияти баъдииттиҳодишӯравии мо чиддан ба оилаҳои ҷавон таъсир мерасонанд. Масалан, оилае, ки дар он зану шавҳар донишҷӯянд, оилаи дорои статуси махсус ва шакли ҳаёти оилавии ба якҷанд давра тӯлкашида ҳисобида мешаванд. Меъёри ҳаёти оилавӣ бештар будани собиқаи зиндагии якҷоя ба шумор меравад ва ба ин меъёр шакли дуҷоми ҳаёти оилавӣ, ки аллакай ҷавонон навхонадорон ҳисобида намешаванд, мансуб аст. Меъёри «оилаи ҷавон» бо шумораи никоҳ, собиқаи зиндагии оилавии то се сола, синнусоли ҷуфтҳои оилавӣ (аз 18 то 30-сола) муайян мегардад. Дар баробари инкишофи муносибатҳои иҷтимоӣ дар ҷамъияти муосир никоҳҳои анъанавӣ мегарданд, ки ҷуфти оилавӣ ба

миллату гуруҳ, гуруҳҳои иҷтимоӣ ва дараҷаи маълумоти гуногун мансубанд.

Барои оилаи ҷавон рӯ ба рӯ шудан бо душвориҳои моддӣ, набудани манзили зист, гирифтории иҷтимоӣ аз волидайн мусаллам аст. Дар асоси рушди қарзи ипотекаӣ (дарозмуддат) фоизи муайяни оилаҳои ҷавон имконият пайдо намудаанд ба ин восита соҳиби манзили шахсӣ гарданд. Дар умум шароитҳои манзилии оилаҳои ҷавонро тибқи се меъёр чунин гуруҳбандӣ намудан мумкин аст: зиндагӣ дар манзили иҷоравӣ, хобгоҳ ва хонаи волидайн. Манзили иҷоравӣ якчанд норасогихо дорад, аз ҷумлаи иқтисодӣ ва психологӣ. Зиндагӣ бо волидайн нисбат ба ҷиҳатҳои манфӣ бештар паҳлуҳои мусбӣ дорад, аз ҷумла кӯмаки волидайн дар хоҷагидорӣ, таъмини некуаҳволӣ, нигоҳубини наберагон ва ғайра, то вақти бештар барои таҳсил ва гирифтани касб пайдо гардад. Тарафҳои манфии зист бо волидайн бештар дар ба миён омадани ҳолатҳои ҷанҷолӣ, номувофиқии психологӣ, бахусус миёни хусур ва ё хушдоман ва келин зоҳир мегардад. Дар чунин шароитҳо истифодаи меъёрҳои дастгирии педагогӣ, психологӣ ва иҷтимоӣ, ҳифзи ҳуқуқӣ, таъминоти моддии оилаи ҷавон ва имкониятҳои дастгирии психологӣ ҳатмист.

Ҳоло дар адабиёти илмӣ мафҳуми ягона ва пурраи “донишҷӯӣ” мавҷуд нест. Дар адабиёти фалсафӣ-социологӣ масъалаи донишҷӯӣ дар солҳои 60-уми асри XX татқиқ карда шуда, дар қорҳои олимони шӯравӣ, амсоли А. С. Тонких, В. И. Дригин, В. С. Буянов, А. В. Дмитриев, С. Н. Иконникова, Ю. С. Колесников, В. Т. Лисовский, Б. Г. Рубин, Л. Я. Рубин, М. Н. Руткевич, Э. А. Саар, М. Х. Титма, Ф. Р. Филиппов, В. А. Шегортсев ва дигарон инъикоси худро ёфт. Чунончӣ, П. А. Сорокина таъкид менамояд, ҳама гуна гурӯҳи иҷтимоӣ, албатта, ҳамчун феномени фарҳанг ҳатман аз ҳештан дарак медиҳад ва дар навбати худ, ҳамагуна феномени амалан мавҷудбудаи фарҳанг ҳамеша феномени иҷтимоӣ низ ба шумор меравад. Ин андешаи хирадмандона ба гурӯҳи иҷтимоии сершумор - ҷавонони донишҷӯ сад дар сад тааллуқ дорад.

Тибқи таснифи П. А. Сорокин донишчӯиро, бидуни шакку шубҳа, ба муҳимтарин гурӯҳҳои иҷтимоие мутааллиқ доништан лозим аст, ки дар вақт ва фазо такрор меёбад, ба доираи васеъ: фардҳо, дигар гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва умуман ба ҷаҳони иҷтимоӣ фарҳангӣ таъсири назарраси сабабию мундариҷавӣ мерасонад [122: 18-26].

Мафҳуми “донишчӯӣ”, ки дар китоби сотсиологҳо Б. Рубин ва Ю. Колесников “Донишчӯ бо ҷашмони сотсиолог” дода шудааст, ба тариқи зерин тавсиф гардидааст: “Донишчӯён ин гурӯҳи мутахаррики иҷтимоие мебошад, ки ҳадафи мавҷудияташ тайёрии муташаккилона аз рӯи барномаи муайян ба хоҳири ба иҷро расонидани нақшҳои баланди касбӣ ва иҷтимоӣ дар истеҳсолоти моддию маънавӣ ба ҳисоб меравад” [111].

Муаллифон ба хулосае меоянд, ки донишчӯиро ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ, гурӯҳи дар муассисаҳои таҳсилоти олии баррасӣ кардан лозим аст, ки онҳо дорои ҳадафи худ, хусусияти хоси худанд.

Таърифҳои донишчӯӣ, ки муҳаққиқон А. С. Власенко ва Т. В. Ишенко пешниҳод кардаанд, қобили тавачҷуҳ мебошанд. Масалан, А. С. Власенко чунин менависад: “Донишчӯӣ ин гурӯҳи махсус ва гурӯҳи иҷтимоие мебошанд, ки аз созмонҳои гуногуни ҷамъият ташаккул ёфта, бо шароитҳои махсуси ҳаёт, меҳнат ва маишат, рафтор ва психологияи ҷамъиятӣ шинохта мешаванд. Барои онҳо азхуд намудани дониш ва ҳудро барои кори оянда дар илм, истеҳсолот ва фарҳанг омода сохтан рисолати аввалиндараҷа ба ҳисоб меравад ва дар аксарияти ҳолат маҳз иҷрои ҳадафҳои номбурда барояшон ягона мебошад”.

Т. В. Ишенко бошад, диққати асосиро ба он нуқта ҷалб менамояд, ки донишчӯӣ ҷузъи таркибии гурӯҳи иҷтимоӣ- ҷавонон маҳсуб мешавад: “Донишчӯӣ ин гурӯҳи махсуси ҷамъият, захираи зиёӣ буда, дар сафҳои худ шахсони ҷавони тақрибан синнусоли ягона, қишри сатҳи таълимгиранда - намоёндоғони ҳамаи синфҳо ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ аҳолиро муттаҳид менамояд.

Хусусиятҳои фарқкунандаи донишҷӯён, ҳамчун гурӯҳи ҷамъияти инҳо мебошанд: хислати меҳнати донишҷӯён аз ҷамъоварии дониши системавӣ, андӯхтани илму таҷриба, фаро гирифтани доираи ҳарчӣ васеътари маърифат ва нақши асосии иҷтимоии он бо вазъияти муайяни донишҷӯӣ, ҳамчун захираи аҳли зиё ва тааллуқмандии он ба насли наврас- ҷавонон иборат мебошанд”.

Вазъияти ҷавонон дар ҷамъият, самт ва ояндаи рушду такомули он барои ҷамъият арзишманд буда, дорoi аҳамияти амалӣ, пеш аз ҳама, аз он сабаб мебошад, ки маҳз ҷавонон ояндаи ҷамъиятро муқаррар хоҳанд кард. Дар ин ҷабҳа мақоми назаррасеро муносибати ҷавонон ба никоҳ ва оила, ҳамчун ячейкаи асосии ҷамъият ишғол менамояд. Масъалаи арзиши оилавӣ дар замони ҳозира тезутунд аст, зеро маҳз дар рӯзҳои мо азнавбаҳодиҳии арзишҳои ҳаёти ба вучуд омада, дар шуури одамон тасаввуроти кӯҳна дигаргун карда мешаванд.

Якчанд омилҳоеро ҷудо кардан мумкин аст, ки ба ташаккули арзиши оила ва никоҳ таъсири мустақим доранд:

- микроомилҳо: таъсири атрофиёни наздиктарини оилавии инсон, ҳамчунин, гурӯҳҳои референтии ҳамсолон;

- мезоомилҳо: фаъолияти муассисаҳои гуногуни таълимӣ ва фарҳангие, ки бо масъалаҳои ба эътидол овардани оила ва умуман бо таълиму тарбияи шахсият машғул ҳастанд;

- макроомилҳо: анъанаҳои занушавҳарӣ ва навигарии кишвар, миллат, давлат дар ин бора, ки онҳо ба инкишофи моҳияти иҷтимоӣ-фарҳангии инсон- оиладор будан таъсир мекунанд.

Донишҷӯён қисми таркибии ҷавонон ба шумор рафта, гурӯҳи иҷтимоиро ташкил медиҳанд, ки бо шароитҳои махсуси ҳаёт, маишат, рафтор ва психологияи иҷтимоӣ, бо системаи ориентатсияҳои арзишӣ фарқ мекунанд.

Солҳои донишҷӯӣ ин на фақат вақти барои маълумоти олии гирифтани сарфшуда, балки бо сабабҳои асосноке айёми муносиби бунёд

намудани оила ҳам мебошад. Имконияти бaсе фароҳу доманадори интихоби шарикӣ никоҳӣ (алалхусус дар муассисаҳои таҳсилоти олии, ки теъдоди мутавозини сохтори ҷинсӣ фароҳам аст), умумияти бисёр ҳадафҳои ҳаёти, монандии имкониятҳои синнусолии арзишӣ, синнусолии муносиби зану шавҳар барои ба дунё овардани наслҳои нав- ҳамаи ин омилҳо ба ташкил додани оилаҳои эҳтимолан ояндадори босуботи мустаҳкам мусоидат хоҳанд кард. Таҳқиқоти В. Т. Лисовский ва Т. Г. Поспелова тамоҷули баланди қисми назарраси донишҷӯёни соли аввали ҳонишро ба никоҳ дар солҳои донишҷӯӣ ошкор месозанд. Номбурдагон муътақиданд, ки ин гуна хоҳиши донишҷӯён дар тамоми давраи таҳсил дар макотиби олии боқӣ мемонад.

Махсусан қайд кардан мехостем, ки дар тӯли даҳсолаҳои охир дар байни ҷавонони донишҷӯ афзудани муносибати хайрхоҳона ба пайвандии никоҳӣ равшан мушоҳида карда мешавад. Дар адабиёт ин далел ҳамчун “шаҳодати дигаргунии вазифаи иҷтимоии оила ва никоҳ, нақши онҳо дар ҳаёти шахсият, ҳамчун хислати ҷудонашвандаи раванди навсозии умуман рафтори демографӣ” арзёбӣ карда мешавад [116: 10].

Муҳаққиқи ғарбӣ Р. Зидер феномени донишҷӯиро ҳаматарафа ва амиқ омӯхтааст. Ба андешаи номбурда, давраи классикии ҷавонӣ дар замони ҳозира байни фароҳам расидани айёми балоғатрасӣ ва камолоти пурраи иҷтимоӣ иқтисодӣ дигаргун шудааст. Одамони синну солашон ҷавон ба камолоти иҷтимоӣ- фарҳангӣ бармаҳалтар аз истиқлолияти иқтисодӣ ёфтанд аз волидонашон мерасанд. Аз як тараф, ворид гардидан ба ҳаёти меҳнатӣ дар ҷавонон ба сабаби дарозтар шудани муҳлати мактабхонӣ ва гирифтани маълумоти донишгоҳӣ ба андозаи назаррасе қафотар партофта шудааст [39: 71-72].

Аз тарафи дигар, ба имкониятҳои амал ва истеъмол намудан дар синнусолии нисбатан хурдтар “афзалият” дода мешавад. Ҷамъияти “посоиндустиали” ба харҷӣ бармаҳалтар фаро расидани давраи балоғат- дар навбати аввал дар муносибатҳои иҷтимоӣ ва шахсонӣ

(сексуалӣ) шароити мусоид фароҳам карда, дар айни замон, фарорасии соҳибистиклолии иқтисодии ҷавононро ба қафо меандозад.

Иштироки босалоҳияти ҷавонон дар ҷабҳаҳои гуногуни ҷомеа онҳоро аз нуқтаи назари иҷтимоӣ- фарҳангӣ нисбат ба наслҳои пешина баркамолтар нишон медиҳад. Дар давраи ба никоҳ иқдом намудан ҷавонон, аз як тараф, ба санҷиши ҳаёти бо тайёрии нисбатан пухта гардида бошанд, аз тарафи дигар, ба ин давраи муҳим бо омодагии маҳдуди соҳибистиклолии иқтисодӣ ворид мешаванд.

Ҷавонони имрӯза ё пурра ва ё қисман дастнигари падару модарон бошанд ҳам, ба андозаи маълум худро аз тасаввуроти меъёрии волидон, алалхусус дар соҳаи иҷтимоӣ фарҳангӣ мустақилтар нишон додан мехоҳанд.

Бинобар ин, муносибатҳои никоҳӣ аксаран берун аз хонадони падару модарӣ оғоз мешаванд (“аз ночорӣ рух медиҳад”): аз нуқтаи назари ҷавонон хонадони волидон барои “таҷриба” созгор нест. Агар дар солҳои 60- уми асри сипарӣ бештари ҷавонон дар никоҳ “паноҳ мечуста” бошанд (никоҳи бармаҳал), пас аз он замон то ба айёми мо, дар муҳити ҷавонон мавқеи муносибро нисбат ба никоҳ ва оила пурсаброна интизор шудан, бемайлон қувват мегирад.

Ғояи никоҳи анъанавӣ дар фосолаи ин солҳо аз ҷониби аксарияти ҷавонон мушкилу мураккаб ва пурмасъулият баҳо дода мешавад. Заношӯии беникоҳ ва бидуни қайд, “ҳамхонагии пинҳонӣ”, ҳаёти мустақилонаи танҳои ва ғ. дар айни замон бо алтернативҳои комилан нав иваз карда шудааст. Кӯшиши гирифтани маълумоти олий ба тамоми гурӯҳҳои иҷтимоии ҷавонон хос мебошад.

Даро гардидани раванди камолоти ҷавонони ҳозира ва иртиботи он бо таҳсилот, пеш аз ҳама бо гирифтани маълумоти олий далели барои ҳамагон маълум мебошад. Ба ин муносибат қайд кардан зарур аст, ки давраи омӯзиш дар муассисаи таҳсилоти олий барои шахси ҷавон маънои иваз намудани макоми синнусолиро дар ҷаҳорҷӯбаҳои то ҳолати

камолотӣ ифода менамояд ва ин ивазшавиро бо интихоби худ ба амал баровардан имконпазир хоҳад буд: ҷавон хоҳад, онро манъ ва ё иваз менамояд. Умуман, давраи донишҷӯӣ озодии инсониро дар ченаки иҷтимоӣ афзоиш мебахшад.

Алалхусус дар даврони шӯравӣ дар мамлакати мо ҳадафҳои соҳибмаълумот гардидани ҷавонон ба сифати “супориши иҷтимоӣ” баҳо дода мешуд. Педагогикаи шӯравӣ фаъолияти хешро мутаносибан бо манфиатҳои давлат амалӣ менамуд. Педагогикаи тоҷик дар даврони шӯравӣ дар радифи педагогикаи умумииттифоқӣ дар муносибати ташаккули нишондодҳои никоҳию оилавии насли наврас таҷрибаи гаранбаҳое ҳосил карда тавонист, ки бидуни шубҳа, дар тӯли наздик сӣ соли соҳибистиклолӣ аз илми ҷаҳонӣ, аз ҷумла педагогикаи муқтадирӣ шарикӣ доимӣ ва стратегияи кишварамон- Федеретсияи Русия бархурдори комил мегирад. Ба ёд овардан ҷоиз аст, ки аз ҷониби мактаби педагогикаи шӯравӣ, ки педагогикаи тоҷик ҷузъи таркибӣ ва ҷудонопазири он буд, курсҳои махсусе таҳия гардида буданд, ки ҳадафи онҳо омода намудани ҷавонон ба никоҳ ва оиладорӣ буд.

Масъалаи тайёр кардани ҷавонон ба никоҳ ва оиладорӣ, бо ба нақшаи таълимии синфҳои 9- 10 илова намудани фанни “Маърифати оиладорӣ”(муаллифон: Х. Раҳимзода, Ш. Ёрмуҳаммадзода, Л. Назирова, Н. Амонов) рӯ ба бехбудӣ овард.

Бӯҳрони давраи гузариш, бахусус даҳсолаи нахустини пурҷӯшухуруши соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки бо ҷанги гӯшношуниди бародаркуш ва бо дастони намояндагони миллат зеру забар кардани комёбиҳо ва боигариҳои нодири индустриалӣ ва фарҳангии кишвар, аз ҷумла сӯхтану хароб гардонидани теъдоди зиёди муассисаҳои таҳсилоти умумӣ ва олий дар китоби таърихи халқамон махсус бо рангҳои хунолуд сабт шудаанд, боиси он гардид, ки боигариҳои пурбаҳои андӯхтаи педагогикаи тоҷик хисороти калон бинанд ва ҳатто аз байн раванд ва ё барои имрӯз нодаркору корношоям

шуда бошанд. Ин ҳақиқати таърихист ва онро нодида гирифтани ва ба дасти фаромӯшии супурдан аз рӯи адолату инсоф нахоҳад буд.

Тавре маълум аст, ҳамсардорӣ дар замони муосир талаботҳои ниҳоят мураккабро ҳангоми муносибатҳои байнишахсии оилавӣ пеш мегузорад. Ин муносибатҳо ба ҳамсарон дар шакли тайёр дода намешаванд, балки ҳамчун масъалае пешниҳод мегарданд, ки аз онҳо кӯшишу ғайрат, омодагӣ ва қобилиятро барои амалигардонии ин кӯшишҳо талаб мекунад. Илова ба ин, синну соли никоҳӣ бо дарназардошти вазъиятҳои воқеии мавҷудаи кишварҳо метавонад тағйир ёбад. Чунин вазъит дар Тоҷикистони соҳибистиклол низ ба мушоҳида расид, яъне синни никоҳӣ мувофиқи Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 17- солагӣ ба 18- солагӣ гузаронида шуд. Ин аз он хотир буд, ки қавононро тавонем аз ҳар ҷиҳат (иқтисодӣ, иҷтимоӣ, маданӣ ва психологӣ) ба бунёди ҳаёти оилавӣ омода намоем.

Бинобар ин, дар хусуси синни миёнаи лоиқи никоҳ низ хуб мулоҳиза қаран зарур аст, яъне бояд дар назар дошт, ки синни лоиқи никоҳ набояд хурд бошад. Агар духтарон барвақт ба шавҳар бароянд фарзанди сусту лоғар таваллуд мекунанд, саломатии модари ҷавон зери ҳатар қарор мегирад ва аксар вақт оила мустаҳкам намегардад. Албатта, барои никоҳ на танҳо балоғат, балки камолоти иҷтимоӣ ҳам зарур аст, вале дер хонадор шудан ҳам оқибатҳои манфӣ дорад, яъне то ба воя расидани фарзандон синни падару модар ба ҷойе мерасад ва волидайн то замони ба балоғат расидани фарзандашон пир мешаванд. Дар ҳамин давра ҷавон будани волидайн муҳим аст, чунки оилаи ҷавон ба ёрию дастгирии онҳо хеле мӯҳтоҷу дастнигар мешавад.

Мушоҳида, суҳбат, вохурӣ ва семинару нишастҳои педагогиву психологӣ бо намояндагони гуногуни қишрҳои ҷомеаи кишварамон нишон доданд, ки агар домод дар синни 22- 24- солагӣ ва арус дар синни 20- 22- солагӣ издивоҷ кунанд, ин барои онҳо муносибтару мувофиқтар аст. Ва агар занон дар ин синну соли хонадорӣ донишҷӯӣ бошанд, онҳо

барои таҳсил ва дар айни ҳол модар шудани онҳо фароҳам овардани шароит ва расонидани кумаки ҳарҷониба лозим аст.

Дар муассисаи таҳсилоти олий (ба истиснои таълими гурӯҳҳои махсус) ва дар вазъияти имуннонорасии арзишӣ ҷавононро дар раванди фаъолияти иҷтимоию- фарҳангӣ ва аломатҳои бунёдии хислати шахсияти ҷавонон, сифатҳои мусбати арзишии онҳо, аз қабилӣ меҳнатдӯстӣ, хайрхоҳӣ, эҳтироми калонсолон, омодагӣ ба ғамшарикӣ (эмпатия), некдилӣ ва ҳозирҷавобӣ тарбия намудан рост меояд. Мутаассифона, чун замони шӯравӣ фанни махсусе нест, ки дар ниҳоди насли наврас ва ҷавони мо дар зинаи таҳсилоти олий ин сифатҳои олии инсониро дар бадали солҳои муайян пайгирона таълим диҳад. Сифатҳои зикршуда имкониятҳои шахсиятро қувваи тоза бахшида, соҳаҳои шахсият (когнитивӣ, экзистенциалию эҳсосотӣ ва рафторӣ)-ро фаро гирифта, дар асоси интихоби дурусти арзишҳо ташаккул мебахшад [105: 34].

Муҳити таълимии муассисаи таҳсилоти олий дорои имкониятҳои аксиологӣ мебошад: он қобилият дорад, ки интиқоли арзишҳои фарҳангиро аз насл ба насл таъмин намуда, ба ташаккули нишондодҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла муносибатҳои никоҳӣ ва оиладорӣ мусоидат кунад

Мо ба хубӣ дарк менамоем, ки имрӯз эҳё намудани давлатдорӣ ва рушд бахшидани ҷамъияти шахрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъмин намудани некӯҳолии иҷтимоӣ ва аманияти шахсият ва давлат аз бисёр ҷиҳат маҳз ба таври иҷтимоию педагогӣ бо сабаби дуруст ҳал карда тавонистани масъалаҳои тарбияи иҷтимоӣ, таъмини иҷтимоии шахрвандон, кори пурмаҳсулу мақсадноки мақомоти идоракунии ва соҳибкорӣ имконпазир мебошад ҳалос.

Дар солҳои охир талабот ба муносибати мукамал ба омӯзиши он чизе, ки бо алоқаҳои умумӣ ва қонуниятҳои насли наврас иртибот доранд, ҳарчӣ ҷиддитар ба роҳ монда, ҷавонон ҳамчун субъекти табиӣ рушду пешрафти ҷамъият баррасӣ карда шаванд.

Хулосаи боби I

Дар зербобҳои боби якуми рисолаи мазкур натиҷаи таҳлили асарҳои таҳқиқии файласуфӣ, психологию педагогӣ, иҷтимоӣ ва дигар илмҳои гуманитарӣ чамбаст гардидаанд, ки ҳамчун асоси назариявии ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ ба ҳисоб меравад.

Равияи методологӣ дар бораи муайян намудани моҳият ва мундариҷаи мафҳуми “оила” дар муносибатҳои зерин дарёфт шуда буданд:

- муносибати интегративӣ;
- муносибати функционалӣ;
- муносибати системавӣ сохторӣ;
- муносибати фаъолиятӣ;
- муносибати сотсиологӣ;
- муносибати баҳогузорӣ.

Таҳлили муносибатҳои зикршудаи илмӣ ба мо имконият дод, ки барои ошкор намудан ва бомуваффақият ҳал кардани масъалаи оилавӣ муносибати муносиб- муносибати арзишманд аст. Моҳияти ин муносибат дар он аст, ки оиларо ҳамчун арзиши таҳиякардаи инсоният баррасӣ карда, ноилшавии ҳаққонии ин арзишро ҳарчӣ бармаҳалтар, ҳуди имрӯз дарк карда тавонем ва камолоти минбаъдаи онро ба сифати асоси пешрафти шахсият ва ҷомеа пешбинӣ карда тавонем.

Муносибати арзишманд дар педагогика имконият фароҳам месозад, ки оила ҳамчун зухуроти дорои аҳамияти иҷтимоӣ фарҳангии таҳиякардаи инсон баррасӣ шуда, дар сотсиуми рушдкунанда тасаввур карда шавад ва ҳамзамон нисбат ба оила ҳамчун ба арзиши субъектӣ (шахсиятӣ) муносибат ба роҳ монда шавад.

Оиларо ба сифати институти иҷтимоӣ, гурӯҳи хурди иҷтимоӣ, созмони иҷтимоӣ баррасӣ карда, тавачҷуҳи асосиро ба тавсифҳои зерини зарурӣ ҷалб менамоем:

- типологияи оила (патриархалӣ; ҳозиразмон (коллективӣ, инфиродӣ); шаклҳои алтернативӣ (гомосексуалӣ, никоҳи озод, свининг, никоҳи гурӯҳӣ);

- ҳайати миқдорӣ (моногамӣ ва полигамӣ; полиандрия (бисёршавҳарӣ) ва полигиния (серзанӣ). Дар асоси шумораи наслҳо: оилаи мураккаб (васеъ) ва содда (нуклеарӣ);

- сохтори нақшӣ (ташкilotчии рӯзгор, хӯчаин/бону, мураббии фарзандон, нақши нондеҳ);

- шаклҳои оилае, ки вазифаи онро муайян мекунанд (наслдиҳанда, тарбияткунанда, хочагидорӣ- маишӣ, иқтисодӣ, соҳаи назорати ибтидоии иҷтимоӣ, соҳаи муоширати маънавӣ, иҷтимоӣ- мақомӣ, истироҳатию фароғатӣ, эҳсосотӣ, сексуалӣ).

Ҳамин тавр, таҳлили навъҳо ва вазифаи оила имконият медиҳад, ки дар бораи он ҳамчун зухуроти иҷтимоӣ педагогӣ ҳарф зада шавад.

Маълум гардид, ки муносибатҳои дар илми муосири гуманитарӣ мавҷудаи бо дигаргуниҳои оилаи тоҷикистонӣ дар қаринаи тағйиротҳои тамаддунӣ ва ҷамъиятӣ руҳдодаро монандӣ доранд, яъне оила- ҷамъият- тамаддун дорад ва мо онҳоро (Юнусова М. Н., Мачидова Б., Нуров А., Раҳимзода Х., Раҳимов Х., Арабов И.А., Асадуллоев Р. Н., Ҷалилова М., Лутфуллоев М., Мачидов Р., Манонова Р. А., Назархудоева Л. Т., Хушқадамова Х., Худоёрова Н. М. ва дигарон) мавриди таҳлили ҳаматарафа қарор додаем.

Муқаррар шудааст, ки муносибати ҷавонони ҳозира ба никоҳ ва оила барои ҷамъият мароқангез ва дорои аҳамияти амалӣ мебошад. Омилҳо, аз зумраи микроомилҳо, мезоомилҳо ва макроомилҳо ҷудо карда шудаанд, ки онҳо ба ташаккули арзиш дар оила ва никоҳ таъсири назаррасе доранд.

Дар натиҷаи таҳлили анҷомдодашудаи назариявӣ дар боби муҳимияти арзиши оила дар ҷамъияти тоҷикистонӣ, баланд бардоштани нақши он дар рушди босуботи ҷамъият дар умум ба хулосаи дақиқ

расидан мумкин аст. Метавон гуфт, ки бӯҳрони оила, - бӯҳрони печида, бӯҳрони нигоҳдории арзишҳои тарзи оилавии ҳаёт ба ҳисоб меравад. Дар робита ба ин қайд кардан зарур аст, ки сабабҳои чунин тамоил на фақат дар соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ, балки дар соҳаҳои психологию педагогӣ буда онҳо нишондодҳои арзишӣ- функционалии шахсияти насли наврасро дар бунёди оилаи худ ташаккул мебахшад, дар бар мегиранд.

БОБИ 2. МУНДАРИЧАИ РАВАНДИ ТАШАККУЛИ АСОСҲОИ ИҚТИМОӢ-ПЕДАГОГИИ АРЗИШҲОИ ОИЛАВӢ ДАР НИҲОДИ ҶАВОНОНИ ДОНИШЧӢ

2.1. Ташҳиси дараҷаи ташаккулпазирии тамоюли арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишчӯ

Боби мазкур дар ҳамбастагии масъалаи мавриди таҳқиқи мо ба масъалаҳои коркарди меъёр, нишондиҳандаҳо ва дар асоси онҳо чудо намудани дараҷаи ташаккулпазирии тамоюли арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишчӯ, бахшида шудааст.

Дар ин замина модели (амсилаи) ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишчӯро пешниҳод менамоем, ки он ба таҳлили назариявии дар боби яқум гузаронидашуда таъя менамояд. Таҳлили мазкур, инчунин, ба тавсифи амалии он диққати алоҳида доданро тақозо менамояд, ки дар натиҷаи гузаронидани корҳои озмоишӣ ҳосил шуданаш мумкин аст.

Дар маънои умумӣ оид ба аҳамияти оила дар шуури ҷамъиятӣ ба он ҳам баҳо додан мумкин аст, ки дар байни дигар муҳимтарин арзишҳо барои инсоният, аз қабилӣ кор, дӯстон, вақти холӣ, сиёсат, дин ва ғайраҳо ба оила чӣ гуна мақоме муносиб доништа мешавад.

Дар асоси пурсишномаи миёни сокинони пойтахт гузаронидашудаи мо (дар солҳои 2018-2019) зинабандии зерини ақидаҳои оммавӣ дар хусуси аҳамияти арзишҳо дар ҳаёти инсон оварда шудааст (ниг.ҷадвали 3):

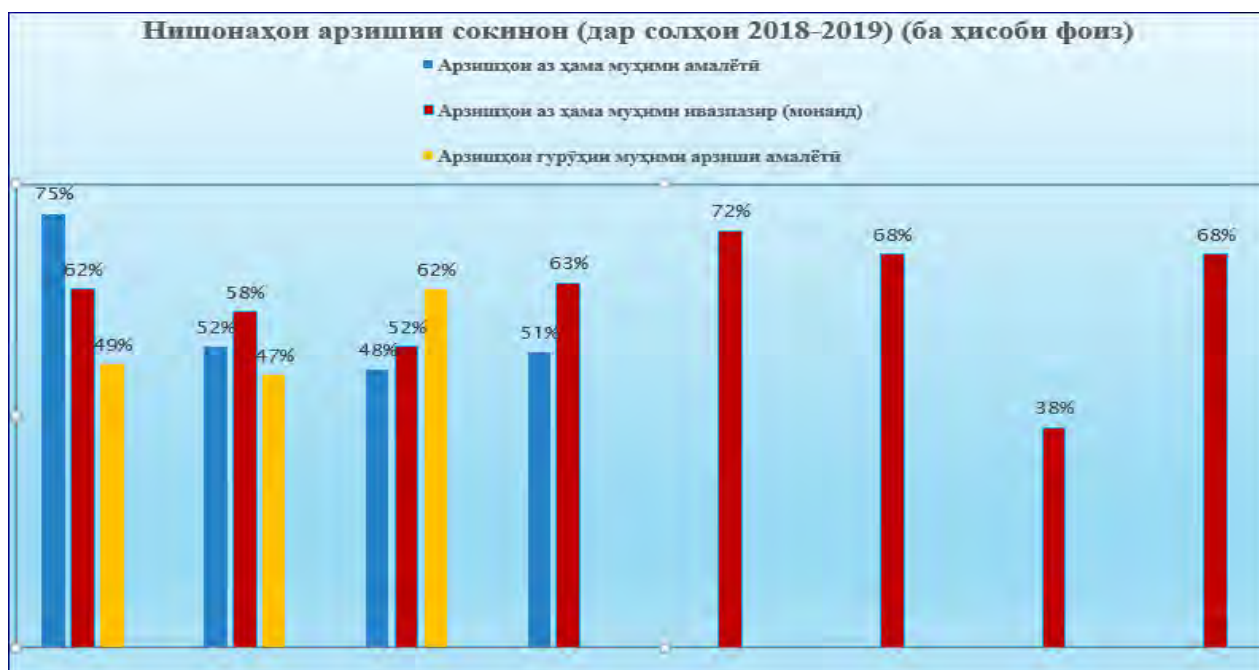
Ҷадвали 3

Нишонаҳои арзишии шаҳрвандон (ба ҳисоби %)

Арзишҳо	Муҳим
Арзишҳои муҳими амалиётӣ	
Оилаи мустақамро соҳиб шудан	75
Худро дар амният эҳсос намудан	52

Аз ҷихати моддӣ мустақил будан	48
Дӯстони ҷонӣ доштан	51
Арзишҳои аз ҳама муҳими ивазпазир (монанд)	
Дар кишвари ободу пешрафта зистан	62
Бидуни камбудӣ зиндагӣ кардан, ҳар чизи дилхостаро харида тавоништан	58
Инсонии озод будан	52
Соҳиби кори шавқовар будан	63
Инсонии бофарҳанг ва рушдкарда будан	72
Маълумоти хуб доштан	68
Эҳсос кардан, ки дониш ва қобилияти ту талабгордоранд	38
Эҳсос кардани тааллуқмандӣ ба миллат ва халқияти худ	68
Арзишҳои гурӯҳии муҳими арзиши амалиётӣ	
Дар ҷамъият ба дараҷаи баланди иҷтимоӣ расидан	49
Огоҳӣ доштан аз рӯйдодҳои кишвари худ	47
Барои одамон кори хайро анҷом додан	62

Нишондодҳои ҷадвал дар диаграмма.

Расми 1

Маълумоти дар чадвал овардашуда нишон медиҳад, ки арзишҳои асосии пешниҳоднамудаи шахрвандон бо тасаввуроти идеалӣ дар боби ҳаёти осудаи некуҳолона, доираи хеле маҳдуди дӯстони наздик, ки ба онҳо эътимод бастан ва ба ёрию мададашон умед кардан мумкин бошад, пайвастагии комил дорад.

Аз рӯи маълумоти пешниҳодшуда равшан мушоҳида мешавад, ки барои сокини миёнаоморӣ арзишҳои зерине, ки дараҷаи муҳимияташон дар чадвал оварда шудааст, чунин аст: соҳиб будан ба оилаи мустаҳкам- 75%; худро дар амният эҳсос намудан- 52%; аз ҷиҳати моддӣ мустақил будан - 48%; дӯстони наздик доштан- 51%.

Арзишҳои дараҷаи муҳимият

Расми 2

Ҳамин тавр, дар ҳаёти инсон аз ҷиҳати дараҷаи муҳимият дар ҷои аввал “оилаи мустаҳкам” қарор гирифтааст, ки дар он ҳамаи масъалаҳои доғи зиндагӣ, пеш аз ҳама, қаноатмандӣ аз ҳаёт ҳам оварда шудаанд, оила ба сифати пешгирикунандаи муҳофизатӣ зидди таҳдидҳои беруна, ба сифати минтақаи эътимод ва ҳамдардию дастгирӣ аз ҷониби дӯстон баҳо дода мешавад.

Мо дар алоқамандии таҳқиқи худ оиларо ҳамчун арзиши “доираи наздик” баррасӣ намуда, онро ба шумораи арзишҳои амалиётӣ қарор

додаем, ки онҳо унсурҳои муҳими шавқу рағбати оммавӣ ва танзими рафтори ҳамаҷузъи инсон ба ҳисоб мераванд.

Дар давраи қаблии кори татқиқотӣ мақсади озмоиш ҳал намудани - коркарди олоте, ки ҳалли масъалаҳоро дар бар гирад. Мебоист ин олатҳо масоили зеринро фаро мегирифтанд:

- муайян намудани шавқу рағбати ҷавонони донишҷӯ оид ба масоили никоҳ, оила ва волидӣ ва муқаррар кардани алоқаи байниҳамдигарии миёни ин рағбатҳо ва талаботи синнусолии ҷавонписарон ва ҷавондухтарон;

- муайян намудани мавҷудияти донишҳо донишҷӯён оид ба никоҳ ва оила;

- аниқ сохтани сатҳи огоҳии ҷавонони донишҷӯ дар бобати вазъияти ҳозираи сиёсати оилавӣ ва демографияи мамлакат;

- омӯзиши мавҷудияти маҳорати бо кӯдакон муомила карда тавонистани насли ҷавон ва қобилияти тарбиятгарии онҳо;

- муайян намудани сатҳи дарки ҷавонон оид ба доштани оилаи худ ва талаботи онҳо ба тарбияи кӯдакон.

Озмоиш дар заминаи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ ва Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт гузаронида шуд.

Бо назардошти зарурати объективии ташаккули тамоюли арзиши оила дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯи ҳозира ва бо мақсади ба даст овардани натиҷаҳо соли 2019 ба сифати гурӯҳи озмоишӣ донишҷӯёни курсҳои 3 ва 4- уми донишгоҳҳои мазкур, донишҷӯёни факултети психологияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ (шакли таълими рӯзона), интиҳоб карда шуданд.

Ба сифати гурӯҳи назоратӣ донишҷӯёни курсҳои 3 ва 4- уми ихтисоси педагогика ва психологияи томактабии Донишкадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт, интиҳоб карда шуданд.

Ҳангоми муқаррар намудани гурӯҳҳои назоратӣ ва озмоишӣ ба мақсад мувофиқ донистем, ки муассисаҳои таҳсилоти олиро интихоб намоем. Ба гурӯҳи эксперименталӣ ҷавонеро, ки дар шаҳр таваллуд ёфтаю тарбият гирифтаанд ва дар гурӯҳи назоратӣ ҷавонони музофотиро ҷалб намудем. Ҳамагӣ 300 нафар бо ин усул ҷудо карда шуданд, ки 150 нафарашонро духтарон ташкил медоданд.

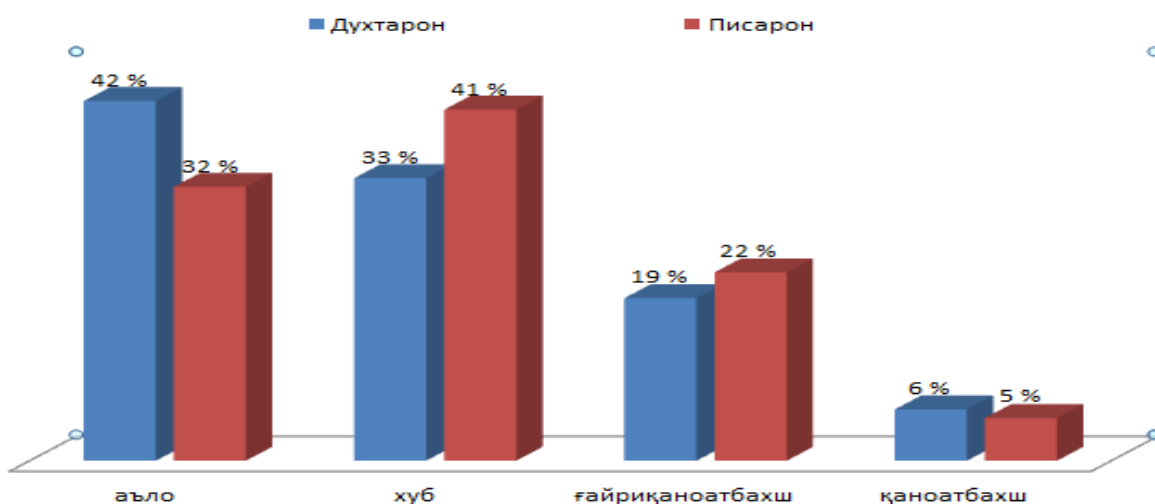
Кори озмоишӣ оид ба масъалаи таҳқиқии мо дар се давра бо истифодаи усули ҳамдигарпурракунии М. Рокич (“Услуби омӯзиши муқарраркунии арзишҳо”), ба роҳ монда шуд. Дар давраҳои муайяншуда ташҳиси сатҳи ибтидоии ташаккулпазирии арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ тавассути пурсиши сотсиологӣ (анкетагузаронӣ) муайян карда шуд, ки манзур кардани онро ба мақсад мувофиқ донистем:

Пурсиши сотсиологӣ (анкетагузаронӣ)

- Шумо ба никоҳи наздикони худ (падару модар, хоҳару бародар) чӣ гуна баҳо медиҳед?

- Духтарон: аъло- 42%; хуб- 33%; қаноатбахш- 19%; ғайриқаноатбахш- 6%.

- Писарон: аъло- 32%; хуб- 41 %; қаноатбахш- 22%; ғайриқаноатбахш- 5%.

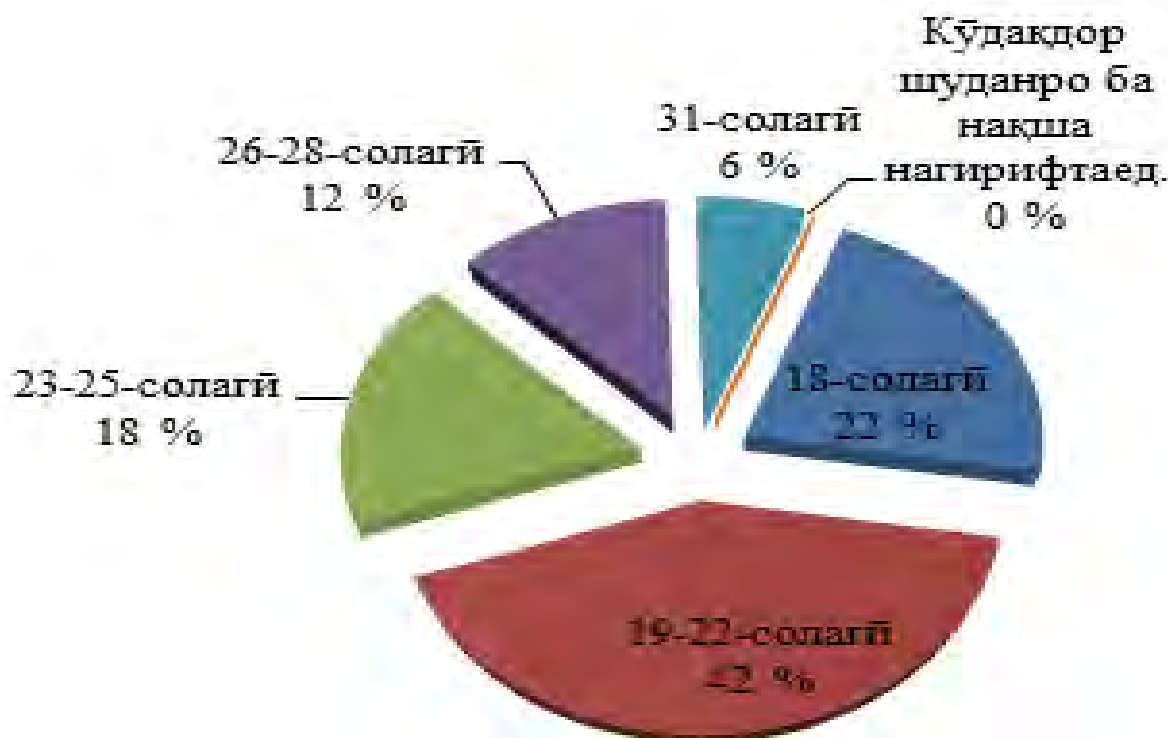

Расми 3

Баҳо ба никоҳи наздикони худ

- Шумо барои таваллуд кардани кӯдак кадом синнусолро мусоид ҳисоб менамоед?

Духтарон: то 18- солагӣ- 22%; 19- 22- солагӣ- 42%; 23- 25- солагӣ- 18%; 26- 28- солагӣ- 12%; пас аз 31- солагӣ- 6%; кӯдакдор шуданро умуман ба нақша нагирифтаанд- 0%.

Расми 4

Синнусоли мусоид барои таваллуд кардани кӯдак

- Дар оила маъмулан кадом қонун ҳисобида мешавад?

Духтарон: қонунҳои ҳамаҷониба (шустани дегу табақ, ҷомашӯӣ, рӯфтӯрӯб ва фарши хонаро шӯстан)- 44%; харидани хӯрокворӣ ва тайёр намудани таом- 26%; обод намудан ва таъмиру тарميمи хучра- 13%; ягон қонун сирф қонун ва сирф мардона вучуд надорад: ҳамаи қонунҳои ҳамаҷониба ва ё бо навбат иҷро бояд қард- 14%; вариантҳои дигар- 3%.

Расми 5

Тақсимои корҳои хочагӣ дар оила

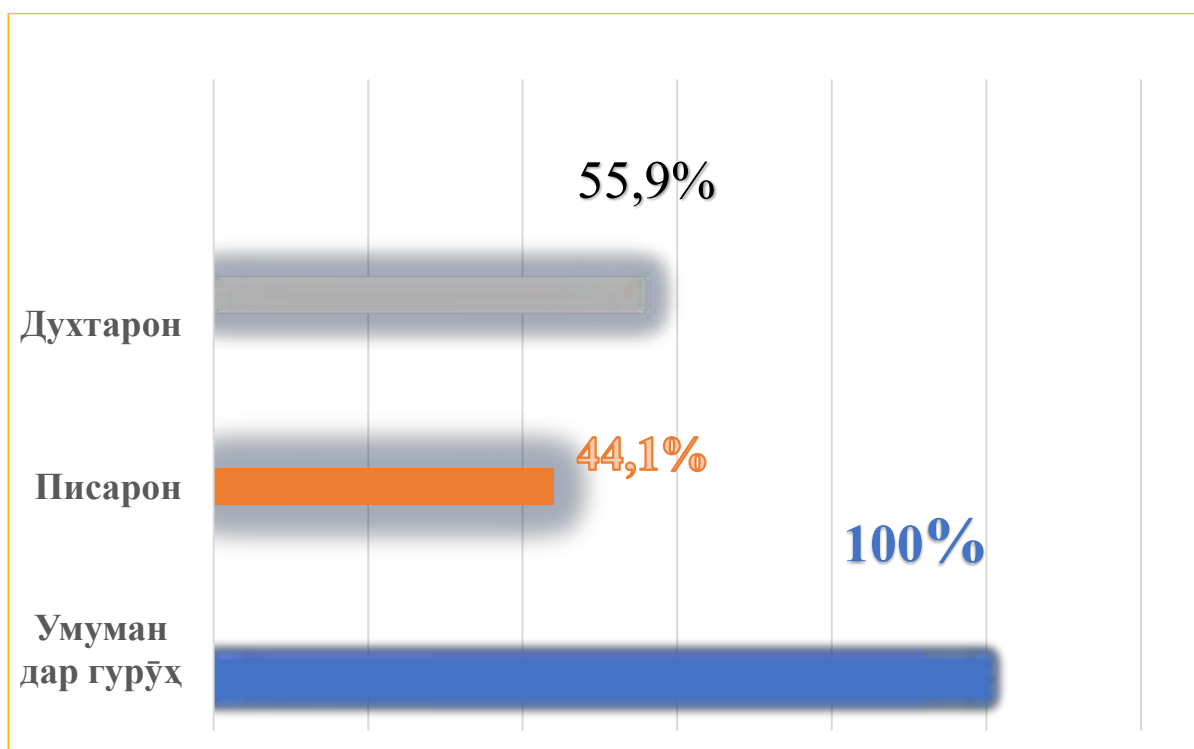
Дар таҳқиқоти худ мо таҳлили таксономӣ- гурӯҳбандии маълумотҳо аз рӯи аломатҳои ба ҳамдигарашон наздикро ба кор бурдем. Натиҷаҳои ҷобачогузори нишондиҳандаҳои пешниҳодкардаи донишҷӯёнро вобаста аз дараҷаи ҷойгиршавии арзишҳо гирифта, онҳоеро муқаррар намудем, ки ин ё он гуна арзишҳо ба як холи баҳо додаанд. Дар ин асос натиҷаҳо гурӯҳбандӣ карда, аз рӯи ҳар кадоми 18 намуди арзиш холи миёнаро баровардем. Холи миёна бо роҳи маҷмӯи ҳамаи баҳоҳои ба арзиши алоҳида додасударо ба шумораи донишҷӯёни гурӯҳ тақсим намудем.

Барои ноил гардидан ба манзараи умумии тамоюл ба арзишҳои донишҷӯён ва алоҳида барои ҳар кадоми ҷавонписарону ҷавондухтарон натиҷаҳои ҳосилгардида дар ҷадвали умумӣ ҷойгир карда шуд (ниг. Ҷадвали 4).

Маҷмӯи нишондиҳандаҳо оид ба гурӯҳи эксперименталӣ

АРЗИШҶО	Гурӯҳи эксперименталӣ		Умуман дар гурӯҳ
	духтарон	писарон	
Рӯихати арзишҳои иборавӣ			
Ҳаёти фаъолона	2,80	3,50	6,30
Маънии ҳаёт	3,18	2,18	5,36
Саломатӣ	3,35	2,5	5,85
Машғулияти дустдошта	3,35	3,35	6,85
Зебоии табиат ва санъат	3,5	3,35	5,80
Ишқу муҳаббат	4,20	2,71	6,91
Ҳаёти аз ҷиҳати моддӣ таъмин	3,45	2,47	5,92
Дӯстони ҷонӣ	4,00	3,35	7,25
Эътирофи ҷамъиятӣ	3,00	2,20	5,20
Идрок ва пешрафти зеҳнӣ	3,60	3,35	6,95
Ҳаёти пурмахсул	3,75	2,50	6,25
Рушду такомул	3,30	2,00	5,30
Вақтхушӣ	3,25	2,00	5,25
Озодӣ	3,58	2,72	5,30
Рӯзгори хушбахтонаи олавлӣ	3,28	2,92	6,20
Хушбахтии дигарон	2,25	3,00	5,25
Боварӣ ба худ	2,06	2,00	4,06
	55,90	44,10	100

Расми 6

Дар таҳқиқи худ аз он мавқеъ амал менамоем, ки намояндагони умумимияти иҷтимоӣ- донишҷӯӣ бо нишондодҳои муайяни арзишӣ баҳо дода мешавад. Донишҷӯӣ, дар навбати худ, намояндаи умумияти боз ҳам васеътар - ҷавонон ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ демографӣ ва субъекти муносибати арзишӣ ба шумор меравад.

Ба ҳисоб гирифтани лозим аст, ки муайян намудани нишондодҳои арзишии фард ва ё гурӯҳи иҷтимоӣ на ҳамеша имконият медиҳанд, ки қаринаи иҷтимоӣ баҳогузорӣ ва рафтори гурӯҳ пешгӯӣ карда шавад. Баҳои одамизод ба рафтори ӯ монанд нест, вале дар мавридҳои муайяне яке аз ангезадихандагони қори амалии ӯ шуданашон мумкин аст, ки ба ҳаёти сохтани ин арзишҳо дар рӯзгори одам ба қор биёянд [86].

Дар давраи дуоми ташаккулбахши таҷрибаи озмоиши фаъолияти мақсадноки муассисаи таҳсилоти олии, ки ба гирифтани дониши ҷавонон оид ба оила ва никоҳ, инчунин ташаккул бахшидани тамоюли арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ равона гардида буд, ба роҳ монда шуд.

Ҳанӯз чанд сол муқаддам чунин ҳисобидан маъмул буд, ки ҷавонписарон ва духтарон пас аз расидан ба синну соли муайяне ба бунёди оила пурра омода мегарданд. Аммо, таҳқиқоти сершумори сотсиологӣ, педагогӣ ва психологӣ собит менамоянд, ки ин омодагии ҷавонон бояд ҳадафи кори махсуси педагогӣ бошад.

Ба принсипи ягонагии таълим ва тарбия, ки дар раванди таълим ҳузур доштани донишҷӯ ва унсурҳои тарбиявӣ, ҳамчунин мавҷудияти шаклҳои кори таълимӣ ва берун аз таълимии корҳои тарбиявиро талаб менамояд, муассисаи таҳсилоти даъват гардидааст, ки на фақат тайёрии назариявии мутахассисон, балки корҳои минбаъдаи тарбиявӣ, ки бо худмуайянкунии шахсиятии ҳар кадом донишҷӯ равона карда мешавад, амалӣ гардонад.

То ҳол мавқеъҳои гуногун нисбат ба рисолати тарбияи ҷавонони донишҷӯ вучуд доранд. Ҷонибдорони муносибати анъанавӣ чунин меҳисобанд, ки тарбия бояд ба ташаккули мақсадноки шахсияти ҷавонони донишҷӯ мутобиқи идеали дархостаи ҷамъият равона шуда бошад. Дар мавриди дигар нуқтаи назаре дастгирӣ карда мешавад, ки тибқи он ҷавонони донишҷӯ, ҳамчун шахсияти мукамал, ба таъсири берунаи тарбиявӣ ҳоҷатманд нест.

Дар айни замон барои илм ва амалияи психологию педагогӣ фаҳмиши тарбия ҳамчун воситае, ки барои фароҳам намудани шароит дар худинкишофӣ ва худтарбияи шахсият, азхудкунонии пурраи он бо арзишҳои моддӣ ва маънавӣ, рӯзгори фарҳангии ҷамъият равонашуда торафт мавқеи ҳукмрон касб менамояд (Ф. Шарифов, М. Лутфуллоев, И. Каримова, Н. Юнусова, Б. Маҷидова, А. Нуров, И. А. Зимняя, Н. И. Кочетов, В. И. Слабчиков ва диг.).

Ҳамин тавр, ҳадафи асосии кори тарбиявӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олий ташаккул бахшидани шахсияти муътадил ба шумор меравад, ки дар ниҳоди худ сифатҳои олии одобу ахлоқӣ ва фарҳанги

бойро тачассум намуда, барои бунёди оилаи шахсии мустаҳкам ва ба дунё овардани наслҳои солим қобил аст.

Равияҳои зерини ташаккули фарҳанги оилавии ҷавонони донишҷӯро ҷудо кардан мумкин аст:

- ҳуқуқӣ (пайрави қонун, арзандагӣ, донишҳои оид ба қонунгузорӣ дар соҳаи муносибатҳои оилавӣ);

- иҷтимоӣ (масъулияти шаҳрвандӣ, ватандӯстӣ, эҳтиромгузорӣ ба анъанаҳои маъмули миллӣ ва умумибашарӣ, ки асосҳои ҷамъиятӣ доранд;

- иқтисодӣ (идроки иқтисодиёти оилавӣ);

- ахлоқӣ (хайрхоҳӣ, накукорӣ, интизомнокӣ, поквичдонӣ, фидокорӣ, хисси эҳтиром нисбат ба калонсолон), ҳамсар, фарзандон;

- маърифатӣ- эстетикӣ (мустақилона мулоҳиза рондан, барои зебоӣ кӯшидан, худтакмилдиҳии фарҳангӣ);

- коммуникативӣ - муоширатӣ (таҳаммулпазирӣ, хушгуфторӣ, риоя кардани одоби муошират);

- ҷисмонӣ (тандурустӣ, пуртоқатӣ, зебоии тан, қобилияти баланди корӣ, номурасоӣ бо одатҳои зараррасон);

- равонӣ (худидорақунӣ, устуворӣ ба ҳолатҳои ноҳинҷор).

Ташаккули фарҳанги оилавӣ, бо назардошти равияҳои пешниҳодшудаи инкишоф, дар ҷаҳорҷӯбаҳои барномаи тарбиявӣ дар шакли шабнишиниҳои мувоҷиҳасавӣ аз рӯи ҳар кадом равия таъмин карда мешавад.

Дунёи арзишии ҷавонон на танҳо дар асоси тарҳи генетикии муайянқунӣ, балки, ба андозае назаррасе аз рӯи монандӣ ба олами беруна ташкил меёбад. Ин ду ҷузъи таркибӣ муносибатҳои ҷамъиятӣ, фарҳанг ва сотсиумро ба вучуд меоваранд.

Ин ҷо мо таҳти таъбири муҳити иҷтимоӣ- фарҳангӣ як навъ фазои тарбиявӣю таълимиро мефаҳмем, ки тавассути он инсон ба алоқаҳои

фарҳангии чамъият ҳарчӣ фаъолноктар ҳамроҳ мегардад, тачрибаи фаъолияти мустақилонаи фарҳангӣ ва амалияи маънавӣ меандӯзад.

Ғайр аз ин, дар замони муосир аз зумраҳои гуногунсол гирифтани маълумоти аълосифати ҷавонон низ мақоми назаррас дорад, ки он яке аз нишондиҳандаҳои муҳимтарини рушди устувори кишвари мо, инчунин ҳамагуна давлат дар арсаи байналмилалӣ ба ҳисоб меравад.

Қайд накардан мумкин нест, ки яке аз захираҳои, ки ба шуури ҷавонони ҳозира таъсироти бузург мерасонад, *дини мубини Ислом ва ташкилотҳои гуногуни динӣ* маҳсуб мешавад.

Арзишҳои оилавӣ, маънавиёт дар муносибатҳои байни мард ва зан, ишқу муҳаббати самимӣ ва ғамхорӣ таҳтидилона байни ҳамаи аъзоёни оила, рӯй овардан ба таваллуди фарзандон ҳамчун рисолати асосии оила- ин маҳз ҳамон саҳми барҷастаи дини мубини Ислом, Қуръони маҷид ҳастанд, ки барои дигаргунсозии шуури чамъиятӣ пайваста зоҳир менамоянд. Дар айни замон, падару модарони ҷавон чи дар рафтори худ ва чи дар таълимоти динӣ додани фарзандонашон фаромӯш карданашон лозим нест, ки бо номи дини мубини Ислом ба мисоли ХНИТ (ҳизби наҳзати исломии Тоҷикистон) ва мазҳабу ташкилотҳои дигари иртиқӣ бо нияти нопоки бераҳа сохтани наслҳои навраси кишварамон низ бо ҳар гуна роҳҳои ниҳонӣ амал мекунанд. Ҳисси номуросоӣ ва оштинопазириро бо ин гуна равишҳои номатлуб ҳанӯз бо шири поки модар ва раҳнамоиҳои оқилонаю дурандешонаи падар дар зехни кӯдакон ва насли наврас тарбият кардан вазифаи муқаддаси ҳар оилаи солим ба шумор меравад.

Дар Қуръони карим ва ҳадисҳои Паёмбар (с) бисёр таъкид мешавад, ки дар муносибати байниҳамдигарии одамон масъулияти онҳо мақоми ҳалқунанда мебошад. Аз нигоҳи шаръӣ, бунёд намудани оила ин эҷодиёти навъи маҳсуси маънавӣ ва иҷтимоӣ мебошад, ки заҳмати бисёрсоларо ба хоҳири ризоияти Аллоҳ, ба хоҳири ноил гардидан ба ҳамдигарфаҳмӣ,

дастгирию мадади ҳамдигарӣ ва хушбахтию саодати якҷоя марду зан бо унвони муқаддаси шавҳару зан бар дӯши хештан мегиранд.

Маҳз имрӯзҳо масъалаи солимии маънавии ҷавонон дар мадди аввали Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор дода шудааст. Бидуни ҳалли ин масъалаи муҳим тақвими бахшидани маориф, пешрафти илму техника ва рушди муназзами фарҳангро ноил гардидан ғайриимкон аст.

Мисоли ин гуфтаҳо баромаду таъкидҳои пайвастаи сарвари кишвар дар паёмҳои солони худ ба аҳли кишвар аст: “Бо дарназардошти он, ки ҷавонон нерӯи бузурги ҷомеа мебошанд, мо илова ба мақоми ваколатдор доир ба пешбурди сиёсати давлат оид ба ҷавонон боз Шӯрои миллии қор бо ҷавонон дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъсис додем.

Қобили зикр аст, ки сиёсати давлатии ҷавонон ҳанӯз аз оғози соҳибистиклолӣ дар маркази таваҷҷуҳи давлати Тоҷикистон қарор дошта, мо то имрӯз ҳар як ибтикори созандаи ҷавонро дастгирӣ менамоем ва фаъолияти ватандӯстонаву босамари онҳоро ҳамеша қадр мекунем.

Имрӯз фаъолияти онҳо миёни аҳли ҷомеа торафт тақвият ёфта, ҷавонони мо дар ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоиву иқтисодии мамлакат иштироки фаъолона доранд.

Ҷавонони мо тарафдории самимонаи худро аз сиёсати пешгирифтаи давлати Тоҷикистон бо қору рафтори худ собит месозанд. Инчунин, дар тарғиби тарзи ҳаёти солим ва оммавигардонии варзиш, ки яке аз ҳадафҳои муҳими Ҳукумати мамлакат мебошад, саҳми басо назаррас доранд.

Эълон гардидани «Бистсолаи омӯзиш ва рушди илмҳои табиӣ, дақиқ ва риёзӣ» иқдоми навбатии мо барои дастгирии наврасон ва ҷавонон аст, зеро дар доираи он ҳар як ҷавони илмдӯст метавонад рӯ ба омӯзиши ҷиддии ин илмҳои ҳаётан муҳим оварад ва дар рушди минбаъдаи кишвар

хиссаи босазои худро гузорад, зеро ояндаи Тоҷикистон ба амиқ аз худ кардани ин илмҳо саҳт алоқаманд мебошад.

Имрӯзҳо лоиҳаи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷавонон ва сиёсати давлатии ҷавонон», «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш», «Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон то соли 2030» ва «Концепсияи миллии сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар таҳрири нав таҳия гардида истодаанд, ки бо қабули санадҳои мазкур фаъолияти ҷавонон дар ҷомеа боз ҳам беҳтар ба танзим дароварда мешавад. Бо шӯғли доимӣ таъмин кардани ҷавонон яке аз масъалаҳои муҳими сиёсати иҷтимоии Ҳукумати кишвар мебошад. Дар ин самт мо бояд тадбирҳои иловагӣ андешида, фоизи қувваи кориро аз ҳисоби ҷавонон боз ҳам баланд бардорем [94].

Кишвари азизи мо - Тоҷикистони соҳибистиқлол барои он, ки дар ҷаҳони паҳно мақоми арзандаи худро дарёбад, ҳам ба пешрафти инноватсионӣ ва ҳам ба бозсозии маънавӣ эҳтиёҷ дорад. Ба насли навраси ҳозира маҳз иҷрои сарбаландонаи ҳамин вазифаи муқаддас рост меояд. Ва аз ҳамин ҷост, ки ба ҷавонони имрӯзаи мо мадад ва дастгирии ҳам моддӣ ва маънавии наслҳои калонсоли раҳнамо чун обу ҳаво зарур мебошад. Танҳо ба шарофати таъмин намудани гармонияи байни ғояҳои умумимиллӣ, шавқу рағбати шахсӣ ва оилавӣ насли навраси тоҷикистонӣ метавонад, ки ба китоби таърихи халқ ҳамчун насли ғолибу зафарпеша шомил гардад ва аз онҳо ояндагон ибрат гирифта, ба падарони олиҳиммати ҳештан пайравӣ бикунанд.

Дар бобати нақши *воситаҳои ахбори омма (ВАО)* дар ташаккули муносибатҳои матлуби ҷавонон ба оила, ҳамчун арзиш, нагуфтагӣ мумкин нахоҳад буд. Бунёд намудани барномаҳои мавзӯноки телевизионӣ, таъсис додани рубрикаҳои махсус дар нашрияҳои ҷопӣ, оқилона истифода бурдани имкониятҳои рекламаи иҷтимоӣ- ин ҳамагӣ рӯихати фишурдаи шаклҳои иштироки ВАО дар лоиҳаҳои иҷтимоии эҳёи нақш ва арзиши оила маҳсуб мешавад.

Дар асри XXI ҷаҳон нисбат ба асрҳои пешина, ҳатто аз асри XX бештар ба воситаҳои замонавии иттилоотӣ - иртиботӣ тобеъ гардида истодааст ва табиист, ки макоми сохтору ниҳодҳои иҷтимоӣ, гурӯҳҳои аҳоли бо он мақоме муқаррар карда мешудагӣ гардидааст, ки онҳо дар ҷараёни тавоно ва бузурги иттилоотӣ кадом ҷоеро ишғол карда тавонистаанд. Қадру қиммат ва манзалати оиларо, ки дар васоити ахбори омма тарғиб карда мешаванд, аз бисёр ҷиҳат моделҳои ибратпазири рафтори оилавино манзур менамоянд. Иқрор шудан лозим меояд, ки дар ташаккул бахшидани навъи оилаҳо падидаи мураккабе бо унвони маъмулу машҳури “мӯд” нақши хеле назаррас мебозад, зеро он тарҳҳои типикунонидашуда- намунаи оилаҳоеро пешниҳод менамояд, ки дар оянда инсонро тамоми умр дар қабзаи худ нигоҳ дошта, ба ҷаҳоншиносии инсон таъсири қавӣ мерасонад. Инсон тавассути монандкунӣ ва нусхабардорӣ берун аз иродаи хештан, яъне бешуурона ба намунаҳои гуногуни оилае пайравӣ менамояд, ки васоити ахбори омма реклама мекунад. Гӯё як навъ раванди клоннамоӣ- қолибгарӣ ба амал меояд.

Дар айни замон дигаргуниҳои дохилӣ дар сатҳи иҷтимоӣ, аз ҷумла сиёсати оилавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди ҷаҳонишавӣ дар партави тағйирёбиҳои сатҳи ҷаҳонӣ даргузар шуда истодаанд. Дар натиҷаи он сиёсати ҳозираи оилавӣ аллақай наметавонад, танҳо ҳамчун соҳаи давлатӣ баромад карда бошад, зеро, раванди ташаккули он ва амалишавӣ бо ширкати ҳамаи омилҳои раванди сиёсии ҷаҳонӣ, аз ҷумла бо фаъолияти ташкилотҳои байналмилалӣ, ки принципҳо ва самтҳои кор бо оила барин ниҳодҳои иҷтимоиро таҳия менамоянд, идома мекардагӣ шудааст.

Аз ин рӯ, ҳоло асоси меърию ҳуқуқии сиёсати давлатии оила ҳуҷҷату санадҳои Созмони Милали Муттаҳид (СММ) ба шумор меравад; дар онҳо нишондодҳои мустақим ва бавосита ба оила дахлкунанда ҳастанд, инчунин, Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси оилаи

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар ҳуҷҷатҳои муҳими оид ба масъалаҳои оила қабулкардаи мақомоти олии дахлдори кишварамон вучуд доранд.

Ба ин муносибат соли 1994 Конфронси байналмилалӣ созмон дода шуда буд, ки вобаста ба натиҷаҳои он “самтҳои асосии корҳо оид ба масоили оила, уҳдадорӣҳои байналхалқӣ ба муаммоҳои оила дахлдор муайян намуда, инчунин, даъватнома ба унвони ҳукуматҳо, ташкилотҳои байналхалқӣ ва ҷамъиятҳои шаҳрвандӣ таҳия карда шуданд, ки инъикоси худро дар “Баёниҳои Доҳа” дарёфтаанд”.

Бо назардошти натиҷаҳо, мавриди омӯзиш қарор додани афкори ақидаи ташкилотҳои академикӣ, илмӣ ва ҷамъиятӣ, ки барои Конфронси байналмилалӣ Доҳа махсус ҷамъ карда шуда буданд ва онҳо дар маҷмӯъ собит месозанд, ки оила на фақат ячейкаи ҷамъият, балки зиёда аз ин, пешбаранда ва ноқили асосии устувори инкишофи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ мебошад, зарурат ва ногузирӣи ҳалли муаммоҳои оиларо эътироф менамоем; равшан идрок мекунем, ки дар шароити ҷаҳонишавӣ таҳким бахшидани оила ин имконияти нодири тариқи комплексӣ ҳал намудани ҳамаи муаммоҳои хоҳад буд, ки бо онҳо ҷамъият ҳарчи бештар бархурд менамояд.

Созмони Милали Муттаҳид оилаҳои мустаҳкам ва устуворро ба маҳфуз мондани фарҳанги ҷаҳонӣ, ба инкишофи гуфтугузурҳо байни тамаддунҳо ва гурӯҳҳои гуногуни этникӣ мусоидаткунандаро дастгирӣ карда, уҳдадорӣҳои байналмилалӣ хештанро оид ба масъалаҳои оила муайян намуд. Уҳдадорӣҳо мушаххасан чунинанд:

- эътироф кардан ва таҳким бахшидани нақши оила дар ҷамъият бо дарназардошти гуногунрангии арзишҳои фарҳангӣ, динӣ, ахлоқӣ ва иҷтимоӣ дар саросари олам;

- ба ҳисоб гирифтани он хислати инсон, ки кӯдак ба сабаби ноболиғии ҷисмонӣ ва ақлонии хештан ба муҳофизат ва ғамхорӣи махсус то таваллуд ва баъди дида ба олам кушуданаш муҳтоҷ буданашро дарк наменамояд;

- тасдиқ намудани он ки оила ячейкаи табиӣ ва асосии ҷамъият буда, ба муҳофизати ҳаматарафа ва кумаки пайваста аз ҷониби ҷамъият ва давлат ҳуқуқ дорад.

Созмони Миллали Муттаҳид бо назардошти уҳдадориҳои зикршуда барои ҳукуматҳо, ташкилотҳои байналмилалӣ ва аъзоёни ҷамъияти шаҳрвандӣ дар ҳама сатҳҳо даъват қабул намудааст, ки он нишондодҳои зеринро фаро мегирад:

- таҳия намудани барномаҳо оид ба ҳавасмандкунӣ ва мукофотонидани гуфтушунидҳо миёни давлатҳо, динҳо, фарҳангҳо ва тамаддунҳо аз рӯи масоили ба ҳаёти оилавӣ дахлдор, аз ҷумла қабул кардани тадбирҳо ба хоҳири маҳфуз доштан ва муҳофизат кардани институти никоҳ;

- таҳлил намудан ва бозсозӣ кардани сиёсати демографии ҳукуматҳо, бахусус дар мамлакатҳо, ки коэффисиенти таваллуд нисбат ба такрористехсоли аҳоли пасттар мебошад;

- коркарди сиёсат ва механизмҳои самарабахше, ки муносибати бераҳмона ва ҷоҳилонро нисбат ба никоҳ ва оила пешбинӣ мекунад ва ислоҳ намудани вазъияти номатлуби мавҷуда, аз ҷумла бунёд намудани ташкилотҳои давлатӣ оид ба кумак ба мардон, занон, кӯдакон ва оилаҳои гирифтори ҳолатҳои бӯҳронӣ;

- таҳким бахшидани институти оила ва тавассути он падарон ва модаронро ба тарбияи фарзандонашон ҷалб сохтан.

Амалиёти минбаъда ва самти кори СММ нисбат ба оила дар моддаи 64/133- юми “Фаъолияти оянда ба муносибати даҳумин солгарди Соли байналхалқии оила ва дар давраи минбаъда”- и Резолютсияи қабулкардаи Ассамблеяи Генералии СММ оид ба натиҷаҳои машварати 65- уми пленарӣ, ки 18 декабри соли 2009 баргузор шуда буд, инъикоси ҳудро ёфтааст, онҳо чунинанд:

- ҳукуматҳо бояд сафарбар сохтани ҳамаи кӯшиши имконпазирашонро барои амалӣ гардонидани ҳадафҳои Соли

байналхалқии оила ва таъмини ҳалли масоили оила ҳангоми бахшидани сиёсати миллиашон равона бикунанд;

- ҳукуматҳо ва мақомоти байниҳукумати минтақавӣ бояд дар асоси ҳарчи системавӣ манзур намудани маълумотҳои миллӣ ва минтақавӣ дар бобати некуҳолии оила, роҳҳои таъмин кардани дастгирии тадбирҳои самараноки амалро дар соҳаи сиёсати оила, аз ҷумла тавассути муовизаи иттилоот дар хусуси стратегияҳо ва усулҳои пешқадам муайян бикунанд;

- давлатҳо бояд барои таҳким бахшидан ва дастгирӣ намудани ҳамаи оилаҳо шароитҳои мусоид фароҳам оварда, эътироф бисозанд, ки байни мардону занон ва эҳтироми тамоми ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосии ҳамаи аъзоёни оила, барои некуҳолии оилаҳо ва умуман ҷамъият аҳамияти ғавқулӯда муҳим доранд; дар ин ҷода муҳимияти ба ҳам омезиш додани қор ва уҳдадорҳои оилавино қайд намуда, принсиперо эътироф бояд бикунанд, ки дар асоси он ҳар ду волид барои тарбия ва рушду қамолот бахшидани қӯдақ баробар масъул ҳастанд;

- ҳукуматҳо бояд қорқарди стратегияҳо ва барномаҳои ба мустаҳқам намудани имқоноти миллии оид ба ноил шудани авлавиятҳои миллино нисбат ба масоили оила идома бидиҳанд.

Дар айни замон Қумҳурии Тоҷикистон ба раванди ҳамгироӣ дар иттиҳоди ҷаҳонӣ пайвастааст, ки дар натиҷаи он масъалаҳои мавҷудаи соҳаҳои рушди иҷтимоӣ, дигаргуншавии назарраси арзишҳои маънавии оилавӣ муқаррар гардидаанд, инчунин, вазифаҳои стратегии Ҳукумати Қумҳурии Тоҷикистон дар бобати баланд бардоштани сатҳи ҳаёти мардум ва некуҳолии оилаҳо ба қониби беҳбудии қиддӣ дигаргун шуда истодааст.

Тағйиротҳои мазкур дигарбора тасҳеҳ намудани сиёсати иҷтимоии давлатро, ки ба баланд бардоштани арзиши оила дар ҷамъият ва ҳамчунин, бемайлон беҳтар намудани сифати ҳаёти оилаҳои тоҷикистонӣ ниғаронида шудааст, тақозо менамояд.

Ба муносибати он ки оила ин асоси ҳамагуна давлат маҳсуб мешавад (ки ин худ аллақай дорои арзиши мутлақ мебошад), шартӣ асосӣ ва пешбаранда ҳифз ва дастгирии таърихи маънавии халқ, расму анъанаҳои нек, амнияти миллӣ ба шумор мераванд ва ба сифати самти ибтидоӣ таҳким бахшидани арзишҳои оила баланд бардоштани таъсири он дар байни дигар самтҳои сиёсати иҷтимоӣ ҷудо шуда меистад.

Ҳоло нисбат ба муайян намудани сиёсати иҷтимоӣ андешаю ғояҳо ва муносибатҳои гуногун вучуд доранд. Ба назари мо, беҳтарин барои муайян кардани сиёсати иҷтимоӣ оид ба оиларо Е. И. Холостова пешниҳод карда аст, ки тибқи *сиёсати иҷтимоӣ* ин системаи тадбирҳои мебошад, ки аз ҷониби сохторҳои давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, мақомоти маҳалии худидоракунӣ, инчунин, ҷомаҳои истехсолӣ пеш гирифта шудааст ва онҳо ба ноил гардидани бо ҳадафҳо ва натиҷаҳои иҷтимоии бо беҳбудии сифати ҳаёти мардум ва таъмини суботи иҷтимоӣ сиёсӣ, ҳамкории иҷтимоӣ нигаронида шудаанд. [142: 6].

Сиёсати оилавии давлатӣ ба ҳайси яке аз самтҳои сиёсати иҷтимоӣ баромад карда, маҳз ба принципҳои зикршуда таъяс хоҳад кард.

Сиёсати оилавино дар намуди умумиаш ҳамчун фаъолияти мақсадноки мақомоти давлатӣ ва институтҳои дигари иҷтимоӣ оид ба фароҳам овардани шароитҳои муътадил барои вазифаҳои ҳештанро иҷро карда тавонистани оила, муназзамии муносибатҳои байни шахсиятҳо, оила ва ҷамъият муайян кардан мумкин аст [128].

Тадқиқотҳои сершумори олимон ба масъалаҳои оила ва сиёсати оила бахшида шудаанд, ду равиҷро пешниҳод менамоянд, ки онҳо аввало “бӯҳрони оила” (А. И. Антонов, В. М. Медков ва диг.) ва сониян “азнавшафии оила” (А. Г. Вишневский, А. Г. Волков, С.И. Голод, А. Е. Дарский, М. О. Матковский ва диг.) дар бар мегиранд.

Пешвоёни равиҷҳои мазкурро мутаносибан А. И. Антонов ва А. Г. Вишневский эътироф кардаанд.

Ба андешаи А. И. Антонов, дар Федератсияи Русия ва собиқ мамлакатҳои шӯравӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон дигаргуниҳои руҳдодаи оила ин ифодаи хусусии бӯҳрони умумиҷаҳонии институти оила маҳсуб гардида, онро барқароршавӣ ва инкишофи тамаддуни саноатию бозорӣ ба миён овардааст.

А. Г. Вишневский бошад, баръакс чунин меҳисобад, ки тағйирёбии оила дар ҷаҳорҷӯбаи раванди модернизатсия, азнавсозӣ, ивазшавии навъи анъанавии оила ба навъи ҳозиразамон ба вуҷуд омадааст ва он умуман самти мусбат дорад.

Маҳз аз ҳамин ҷост муайянкунии ҳамдигар хилофи сиёсати давлатии оила шуда метавонанд.

А. И. Антонов қайд менамояд, ки “сиёсати оилавӣ ин фаъолияти давлат, ҳизбҳои сиёсӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ, гуруҳҳои манфиатдор ва ғайраҳо мебошад, ки ба эҳёи оила, тарзи ҳаёти оилавии дар тӯли роҳи дуру дарози таърихии фарҳанги авлодӣ гум нагардидааст, бозгашти оила ба вазифаҳои ба он маъмулан хоси иҷтимоӣ, ки ба мустаҳкам намудани оила ҳамчун институти иҷтимоӣ равона гардидааст” [9: 416].

Дар навбати худ, А. Г. Вишневский тасдиқ менамояд, ки “сиёсати оилавӣ ин маҷмӯи таъсири мақсаднокест ба муносибати ҷамъият нисбат ба оила ва институтҳои иҷтимоии мавҷудбуда, алоқаманд буда ба фаъолияти он таъсир мерасонанд.

Ҳадафи сиёсати оилавӣ таъмини шароитҳои аз ҳама манфиатбахши иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва ахлоқии рушди озоди ҳар як оила, аз ҷониби оила ҳарчи бештар ба ҷо овардани вазифаҳои он мебошад” [23].

Аксарияти куллии мутахассисони соҳаи сиёсати оилавии русиягӣ ва тоҷикистонӣ дар миёнаи ин ду ғоя қарор дошта, ба яке аз онҳо бартариро муносиб мекунанд. Муаллифи рисолаи диссертатсионӣ ҳам муҳимтарин нуктаҳои ҳар ду равиҷро ҷонибдорӣ менамояд ва муътақид аст, ки дар сурати ба ҳам омезиш додани ин ду нуктаи назар ҳақиқати ҳол ҳосил хоҳад шуд. Ба андешаи мо, мучиботи пешниҳодкардаи ҳар ду

равия сабаби дар вазъияти имрӯза қарор доштани ҳам оила ва ҳам сиёсати давлатии нисбат ба он ҳукмронро ба пуррагӣ шарҳ доданашон мумкин аст. Итминон дорем, ки оянда ҷумлаи аҳли назари соҳа ба ҳамин ақидаи ягона мувофиқ ва ҷонибдор хоҳанд шуд.

Аз андешаҳои баёншуда ба хулосае метавон расид, ки таҳким бахшидани арзишҳои оила- ин самти сиёсати иҷтимоӣ мебошад, ки ба ҳамдигар наздик шудани ин ду мавқеъро ба хоотири ҳифз намудани оила ва пешгирӣ кардани пастравии арзишҳои он дар сатҳи ҷамъият ва фард таъмин месозад. Ин гуна самти сиёсати давлатии оилавӣ, ки нуқтаҳои зеринро фаро гирифта бошад:

- амалӣ намудани принсипи авлавияти арзишҳои оила ҳамчун институти иҷтимоӣ. Зарур аст, ки фаъолияти мақсаднок оид ба ташаккул бахшидани идроки арзишмандии беандозаи оилаи мустаҳкам ва солим дар ҷамъият ва ҳар фард;

- ба вучуд овардани идеологияи давлатии ба ташаккули арзиши оила, тарғиби тарзи оилавии зиндагӣ равонакардашуда;

- тарбия намудани оиладори оянда, зеро солҳои охир масъалаи омода намудани ҷавонон ба муносибатҳои никоҳию оилавӣ, ба волидияти оянда аллақай на муаммои педагогӣ, балки давлатӣ гардидааст;

Бояд, ки сиёсати ҷуртаъсири давлатии оилавӣ асоси ҳамин гуна кори иҷтимоию педагогӣ бо пойгоҳҳои ҳаққонӣ амалкунандаи меъёрию ҳуқуқӣ ва иқтисодии дастгирии оила ва афкори устувори ташаккулёбандаи ҷамъиятӣ дар хусуси арзишмандии муносибатҳои никоҳию оилавӣ таъмин карда шавад.

Бо мақсади такомул бахшидан ва муътадил сохтани фаъолияти ҳаётии оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои зерини меъёрию ҳуқуқӣ қабул карда шудаанд:

- соли 1993 Консепсияи сиёсати давлатии оилавӣ;

- соли 2013- Кодекси тахриру такмили оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки он мутобиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси граждани Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар қонунҳо чузъан нав карда шудааст.

Дар банди 1- уми моддаи 1- уми Кодекси оила муайян карда шудааст, ки оила, акди никоҳ, модар, падар ва кӯдак дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тахти муҳофизати давлат қарор доранд. Инчунин дар банди 5- юми ҳамин модда таъкид гардидааст, ки “Ҳангоми никоҳ ва дар муносибатҳои оилавӣ ҳама гуна шаклҳои маҳдуд кардани ҳуқуқи шаҳрвандон аз рӯи мансубияти иҷтимоӣ, нажодӣ, миллӣ, забонӣ ё динӣ манъ аст [50].

Самти арзишмандии ҳуҷҷати мазкур дар он зоҳир мешавад, ки сиёсати оилавӣ мақоми давлатӣ қабул намуда, ҳадафҳо, принципҳо ва механизмҳои амалӣ намудани самтҳои асосии он муайян карда шуданд.

Сиёсати мазкур оиларо ҳамчун қисми таркибии сиёсати иҷтимоӣ баррасӣ намудааст ва таъкид гардидааст, ки сиёсати оилавӣ “системаи томи принципҳо, баҳоҳо ва тадбирҳои дорои хислати ташкилӣ, иқтисодӣ, ҳуқуқӣ, илмӣ ва ахборотие мебошад, ки ба беҳбудии шароитҳо ва баланд бардоштани сифати ҳаёти оила нигаронида шудаанд”.

Ҳамин тариқ, тадбирҳои сиёсати давлатии оилавӣ, ки ба эҳёи арзишҳои ҳаёти оилавӣ нигаронида шудааст, хеле муҳим ва иқдоми зарурӣ дар ҷодаи рушди ҷамъият ва давлат мебошад, лекин мехостем, ки ба банде эътибори хоса дода бошем, ки ба фаъолияти оилаи ҷавон дахл менамояд.

Дар айни замон масъалаи муҳим тафсири истилоҳи “оилаи ҷавон” маҳсуб мешавад. Чун қоида, оилае ҷавон шумурда мешавад, ки дар он синнусоли ҳар кадоми ҳамсарон аз 35 боло набошад, ё худ оилаи нопурра, ки аз як волиди ҷавони то сисола иборат буда, як ва ё аз он бештар фарзанд дошта бошад.

Ҳақиқати ҳол чунин аст, ки маҳз ҳамин категорияи оила бештар бо мушкилоти саҳт дучор мегардад; сабаб он аст, ки зану шавхари ҷавон аз пайи гирифтани маълумот ҷидду ҷаҳд мекунанд ва дар ҷодаи болоравии касбии хештан қадамҳои нахустин гузоштаанду баробари ин, талаботашон, аз ҷумла дар бобати фарзанддорӣ зиёд аст. Аксари онҳо бидуни мададу дастгирии давлатӣ ба никоҳ рӯҷӯ намудан ва ё ба дунё овардани фарзанди дилхоҳро ба қафо мегузоранд.

Тавре қаблан таъкид намуда будем, масъалаи демография ва дастгирии оилаи ҷавон яке аз муҳимтарини мавзуҳои таъкидҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон гардидааст: “Оила дар ҳама давраи замон муқаддас ва рукни ибтидоиву асосии давлат ҳисобида мешавад. Аз ин рӯ, барпо намудани оилаҳои комилу мустаҳкам вазифаи аҳли ҷомеа ва волидайн мебошад.

Давлате, ки аз оилаҳои тифоқ, мустаҳкам ва комил иборат аст, пурзуртарин давлат ҳисобида шуда, дар он ҳеҷ гоҳ ҷанги шаҳрвандӣ сар намезанад ва ягон давлати унён бар он ғолиб намеояд. Таърих инро дар таҷрибаи давлатҳои дунё на як бору дур бор собит намудааст” [160: 40].

Самтҳои асосии сиёсати давлатии оилавии ба дастгирии оилаи ҷавон нигаронидашударо таҳлил намуда, қайд кардан мумкин аст, ки муносибати мазкур нисбат ба оилаи ҷавон баъзе норасоиҳо дорад:

1. Тадбирҳои иловагии дастгирии модарон ва оилаҳои кӯдакдор, ки дар айни замон аз ҷумла дар ҷаҳорҷӯбаи лоиҳаҳои милли амалӣ гардонида мешаванд, даъват шудаанд, ки афзоиши бӯҳрони демографиро боздошта, ҳамчунин, ба бунёди шароитҳои муносиб барои таваллуд ва тарбияи бачагон, бехтар намудани тандурустии онҳо мусоидат карда бошанд.

Далели онро, ки дар шароитҳои болоравии иқтисодӣ дар давлати Тоҷикистон хоҳишҳо ва имкониятҳои молиявӣ иқтисодии дастгирии системаи тадбирҳои сиёсати оилавӣ ба миён омадаанд, инро аз равиҳои мусбат ва фараҳбахш арзёбӣ кардан воҷиб хоҳад буд. Ошкоро иқро

шудан лозим меояд, ки таъминоти молиявии ин гуна тадбирҳо дар кишвари мо, алалхусус дар солҳои пурдаҳшати 90- уми асри гузашта як орзуи ҳаёлие буду бас. Аз ибтидои солҳои нахустини ҳазораи нав ба шарофати табобат намудани ҷароҳатҳои хунбори ҷанги шаҳрвандӣ ва мардонавор барқарор намудани иқтисодиёти харобгашта мамлакат ҳанӯз ба иҷрои бисёр амалҳои хайру савоб бо вучуди бо камоли самимият хоҳиш ва ҷаҳду талош доштан имкониятҳои басандаи молиявӣ ба даст наоварда буд. Воқеан, самти болоравии ғамхориҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба оила ва кудакон дар Паёмҳои Президенти кишвар аз ибтидои асри ҷорӣ то ба ин дам ба хубӣ мушоҳида кардан мумкин аст.

Аммо, бо вучуди ба назар расидани беҳбудӣҳо, мутаассифона, кӯмаке, ки имрӯз ба оилаҳои фарзанддор муносиб доништа шудааст, кофӣ нест, чунки барои ҳарчи пурратар амалӣ гардидани нишондодҳои ҳангоми таваллуди кӯдакҳои дуҷум ва минбаъда ва умуман ҷиҳати ҳавасмандсозии таваллудкунӣ тадбирҳои муассиртаре андешидан тақозо мешавад. Қоре бояд, ки оилаи серфарзанд боиси ифтихори ҳамагон гардад.

2.Дастгирии иқтисодӣ аз тарафи давлат бояд ба ҳама оилаҳои ҷавони фарзанддор, новобаста ба андозаю саршумор ва даромади мавҷудаи онҳо расонида шавад ва ба андозаи афзоиши теъдоди кӯдакон дар оила мунтазам зиёд шудан гирад.

Дар мавриди ин гуна муносибатҳои принсипи масъулияти баробар доштани ҷамъият ва давлат барои ҳамаи бачагон, новобаста ба вазъи моддии падару модаронашон, амал менамояд. Баробари ин, андозаи ёрдампулӣ барои кӯдак ба тариқи рамзӣ буданаш мумкин нест, вазифаи он ба ҳолати иқтисодӣ ва системаи амалкунандаи нарху наво, хизматрасониҳо ва маҳсулотҳои хӯрокворӣ мутаносиб бояд бошад.

Ба андешаи мо, муносибат ба оила ва бахусус бо кӯдакон, дар тамоми кишварҳои олам бо боигарии иқтисодии ҷамъият ва

азнавтақсимкунии ин боигарӣ ба манфиати оилаҳои фарзанддор чандон алоқаманд нест (шояд дар баъзе мамлакатҳо тамоман алоқа надошта ҳам бошад). Аз ин мавқеъ гуфтан мумкин аст, ки сиёсати амалии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба оила ва кӯдакон ба шарофати расму оинҳои инсондӯстонаи миллат, хислати хоси миллии тоҷикон, ки ба эҳтиром ва арҷгузорию падару модар, аҳли авлод, оилаю хешовандон ва азиздоштани фарзандон асос ёфтааст, шояд ханӯз ба ҳадди зарурӣ ва ба дараҷаи кишварҳои афзоиши табиӣ аҳолиашон манфӣ (аз ҷумла Федератсияи Русия, ки дар он сиёсати ҳавасмандсозии таваллуд пеш гирифта шудааст) нарасида бошад. Дар ин бобат, пеш ҳама, ханӯз ҳам назаррас будани теъдоди оилаҳои камбизоати тоҷикистонӣ шаҳодат медиҳад.

Афзун намудани мададу дастгирии молиявӣ ба манфиати оилагумон аст, ки алалхусус дар шароити зиёдшавии талабот ба меҳнат, аз ҷумла меҳнати занона ҷуброни хароҷот ба кӯдаконро ба таври назаррас беҳтар карда метавониста бошад.

Аз ин рӯ, сиёсати оилавино ба сифати “лоихаи иқтисодӣ” баррасӣ кардан мумкин нест, зеро, оила аслан ташкилаи тому мукаммали хусусӣ-махрамона ва иҷтимоӣ-ҷамъиятии ҳаёти шахсиятӣ ба шумор меравад.

Қайд менамоем, ки яке аз омилҳои асосии муваффақона амалӣ шудани ҳамаи чорабиниҳо дар соҳаи сиёсати оилавӣ дараҷаи огоҳӣ ва хабардории гурӯҳҳои манфиатдор дар бобати ҳадафҳо ва вазифаҳои барномаҳо, инчунин, манбаъҳои асосии ахборот дар бораи тадбирҳои гузаронидашуда маҳсуб мешавад.

Дар мисоли шаҳри Душанбе пурсиши афкори умум аз рӯи мавзӯи “Ақидаи сокинони пойтахт дар хусуси самаранокии чорабиниҳое, ки дар ҷаҳорҷӯбаи “Соли оила” оид ба мустаҳкам намудани институти оила ва никоҳ, амалӣ намудани сиёсати оилавӣ ва ҷавонони шаҳр, аз ҷумла ҷавонони донишҷӯ” [86] баргузор карда шуд. Пойгоҳи иттилоотии

таҳқиқотро натиҷаҳои пурсиши намоёндагони аҳолии шаҳри Душанбе аз 18- сола боло ташкил намуданд.

Ҷадвали №5. Натиҷаи саволҳои, ки ҳангоми пурсиш оиди огоҳии Соли оила дар шаҳри Душанбе гузаронида шуд.

	Пурра бо хабар	Каме бохабар	Бехабар	Қаноат- манд	қаноат- манд	Норозӣ
1	Огоҳии умумии сокинон аз эълон гардидани Соли оила дар кишвар маълум карда шавад					
	75%	12%	13%			
2	Оё Шумо медонед ва ё ҳоло бори аввал мешунавед, ки кормандони шаҳри Душанбе бахшида ба соли оила барнома амалӣ кардаанд?					
	87%	10%	3%			
3	Аз теъдоди ахбори мавҷуда дар хусуси гузаронида шудани Соли оила дар пойтахт то чӣ андоза қаноатманд ҳастед?					
				82%		18%
4	Манбаъҳои аз ҳама машхуре, ки тавассути онҳо пурсидашудагон дар хусуси дар шаҳри Душанбе гузаронида шудани Соли оила хабардор шудаанд					
	рӯзномаҳои даврӣ- 18%	барномаҳои телевизионии ш.Душанбе (мисол, шабакаи Пойтахт)- 32%	барномаҳои телевизионии ҷумҳуриявӣ ва радиобарномаҳо- 34%	шабакаи ҳои иҷтимоӣ - 16%		
5	Шумораи пурсидашавандагоне, ки дар бораи Соли оила дар Душанбе бохабар шудани ҳастанд, ба синну солашон робита надорад					
	аз пурсидашудагон 74% аз 18 то 34- солаанд	аз пурсидашудагон 26% аз 35 то 55- сола	аз 55- сола боло 36% аз миқдори маълумот розӣ нестанд			

Ҳадафи саволи нахустине, ки ба пурсидашудагон пешниҳод гардид, он буд, ки огоҳии умумии сокинон аз эълон гардидани Соли оила дар кишвар маълум карда шавад. Пурсидашудагон чунин гувоҳӣ доданд:

- дараҷаи баланди огоҳӣ- 75 % респондентон шаҳодат доданд, ки дар хусуси дар мамлакат идома доштани Соли оила хабар доранд ва 12% дар ин хусус баъзе маълумотҳо доранд;

- Дар хусуси ин гуна барнома 13% тасаввурот надоранд.

Ба саволи “Оё Шумо медонед ва ё ҳоло бори аввал мешунавед, ки ҳукуматдорони шаҳр дар Душанбе бахшида ба соли оила барнома амалӣ кардаанд?” ҷавобҳо чунин буданд:

- Аз пурсидашудагон 87% медонанд ва 10% дар ин хусус баъзе маълумотҳо доранд;

- Аз пурсидашудагон 3% иқроӣ шуданд, ки дар ин бора хабар надоранд.

Манбаъҳои аз ҳама машҳуре, ки тавассути онҳо пурсидашудагон дар хусуси дар шаҳри Душанбе гузаронида шудани Соли оила хабардор шудаанд, инҳо мебошанд:

- рӯзномаҳои даврӣ- 18%;

- барномаҳои телевизионии ш.Душанбе (мисол, шабакаи Пойтахт)- 32%;

- барномаҳои телевизионии ҷумҳуриявӣ ва радиобарномаҳо- 34%;

- шабакаҳои иҷтимоӣ - 16%.

Бо вучуди он ки аксарияти сокинони пойтахт дар бобати барномаи Соли оила дар ш.Душанбе огоҳӣ доранд, хабардории мардумро дар бораи лоиҳа қаноатбахш ҳисобидан дуруст аст.

Ҳамчунин, ба пурсидашудагон савол дода шуда буд, ки онҳо аз теъдоди ахбороти мавҷуда дар хусуси гузаронида шудани Соли оила дар пойтахт то чӣ андоза қаноатманд ҳастанд:

- Аз пурсидашудагон 82% қайд намуданд, ки ахборот кофист;

- Аз шумораи умумӣ 18% маъракаи ахбороти “Соли оила” дар ш. Душанберо муваффақона арзёбӣ намекунанд, ба назари онҳо маълумот хеле кам аст; баробари ин, ҳар кадоми чаҳорумин пурсидашуда ба барномаи Соли оила дар пойтахт мароқ зоҳир намесозанд.

Шумораи пурсидашавандагоне, ки дар бораи Соли оила дар Душанбе бохабар шуданӣ ҳастанд, ба синну солашон робита надорад:

- аз пурсидашудагон 74% аз 18 то 34- солаанд;

- аз пурсидашудагон 26% аз 35 то 55- сола;

Аз пурсидашудагони аз 55- сола боло 36% аз миқдори маълумот розӣ нестанд. Тақрибан чаҳоряки пурсидашудагон аз рафти иҷрои барномаи Соли оила дар Душанбе бепарво мебошанд ва ғайриҷашмдошт дар байни пурсидашудагони аз 55- сола боло теъдоди ин зумра ба 27% мерасад.

Дар байни ҳадафҳои барномаи “Соли оила” дар ш. Душанбе пурсидашудагон барои худ чорабиниҳои муҳимтаринро чунин арзёбӣ мекунанд:

- кӯмак намудан ба ҳалли масъалаҳои ҳаётии оилаҳои фарзанддор- 48%;

- ривоч додан ва ҳифз доштани анъанаҳои оилавӣ- 41%.

Ҳадафҳои дигар камтар аз сеяки ҷавоби пурсидашудагонро фаро гирифтанд. Ҳамин тариқ, агар дар бобати натиҷаҳои гузаронидани “Соли оила” мулоҳиза намоем, пас, аксарияти пурсидашудагон чунин меҳисобанд, ки барои шахр дар умум инҳо зарур мебошанд:

- ноил гардидан ба баландшавии некуҳолии оилаҳои дорои фарзандони ноболиғ- 66%;

- кам намудани ғавти кӯдакон, бачагон ва модарон, бемориҳои сироятӣ байни бачагон- 61%;

- кам кардани یتимии иҷтимоӣ- 54%;

- интегратсия дар оила ва ҷамъияти бачагони маъҷуб- 52%.

Ҳар панҷумин пурсидашуда чунин меҳисобад, ки сиёсати оилавӣ аз тарафи ҳукумат хуб амалӣ карда мешавад, аммо, 8% ин сиёсатро ғайриқаноатбахш арзёбӣ намуданд.

Он чӣ ба баҳои фаъолияти ҳукумати шаҳр оид ба амалӣ намудани умуман сиёсати ҷавонон вобаста бошад, пурсидашудагон ин гуна ақида доранд:

- 68% бар он назар ҳастанд, ки ҳукумат вазифаи амалигардонии сиёсати ҷавониро муваффақона ба ҷо меоварад;

- 25% чунин меҳисобанд, ки барномаи мазкур аз тарафи ҳукуматдорони пойтахт қаноатбахш иҷро карда мешавад;

- 7% дигар ба кори ҳукуматдорон бефарқанд.

Мутахассисоне, ки дар ин ҷода фаъолият пеш бурда буданд, масъалаҳои асосиро дар соҳаи сиёсати оилавӣ ҷудо намуда, баъзе роҳҳои имконпазири ҳалли онҳоро пешниҳод менамоянд.

Айни ҳол омили минтақавӣ ба сифати ҷузъи таркибии системаи сиёсати давлатии оилавӣ баромад менамояд ва онро ба яке аз муайянкунандаҳои амалӣ сохтани сиёсати мазкур шомил метавон кард.

Сиёсати минтақавии оилавӣ ба эҳтиётот ва талаботи аҳолии ҳудуди мушаххас ҷавоб дода, ҳислати суроғавӣ мегирад. Дар бисёр минтақаҳо, бо вучуди набудани пойгоҳи ягонаи қонунгузории ҷумҳуриявӣ барномаҳои хусусӣ ва гуногуни муваффақонаи инкишофро қабул карда ва ба амалишавиаш кӯшиш ба харҷ медиханд, ки онҳоро ба сифати самтҳои мустақилонаи сиёсати оилавӣ арзёбӣ кардан мумкин аст.

Ҳамин тариқа, амалӣ гардонидани сиёсати оилавии замони ҳозира дар Тоҷикистон бидуни иштироки фаъолони ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ- ғайритиҷоратӣ имконнопазир мебошад ва сатҳи нави инкишофи таъсири байниҳамдигарии давлат ва институтҳои (ташкилотҳои) ҷамъияти шаҳрвандиро нишон медиҳад.

Имконоти инноватсионӣ, ки дар усул ва шаклҳои кори ташкилотҳои ғайриҳукуматӣ ниҳода шудаанд, имконият фароҳам месозад, ки ҷамъият,

оиларо ба ҳайси субъектҳои сиёсати оилавӣ ҳарчи ғаёлотар гардонанд ва ин имконият медиҳад, ки боварии мардум ба тадбирҳои амалишаванда бештар шавад ва дар навбати худ, ба торафт баландтар гаштани самаранокии онҳо дар асоси шаклҳои сифатан нави корҳо ноил бишавем.

Ба фикри мо, моҳияти дастгирии бисёрдараҷаи таъсири байниҳамдигарии тарбиятгарон аз он иборат мебошад, ки кӯшиши якҷояи ташкилотҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ ва хусусӣ бояд ба кӯмаки ҳаматарафа бевосита ба субъектҳои зинаи ибтидоӣ: муассисаҳои таълимӣ, оила оид ба ташаккули тамоюли арзишҳои оилавӣ равона карда шуданаш манфиати бештар хоҳад дошт.

Дар замимаҳо шаклҳои мавҷудаи ин гуна кӯмакҳо, ки ба ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ тавассути сохторҳои давлатӣ дар сатҳҳои гуногун баррасӣ карда шудаанд.

Таъсири байниҳамдигарии мақомоти давлатӣ бо иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ дар ин соҳа имконият медиҳад, ки дар бобати муҳимияти муносибати давлатию ҷамъиятӣ дар ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ андеша ронда шавад [44: 3].

Ҳамин тариқ, компонентҳои асосии муҳити иҷтимоиро, ки ба ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонон таъсир мерасонанд, мавриди баррасӣ қарор дода, омилҳои бунёдиеро муқаррар кардан мумкин аст, ки ба ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оила ва никоҳ бевосита асаргузор ҳастанд.

Хулоса, модели ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ дар намуди мукаммалу пура ва системаи муназзами педагогӣ зоҳир мешавад (ҳадаф ва давраҳо, таъмини мундариҷавию технологии раванд, натиҷа, меъёрҳои баҳодихии самаранокии раванд асоснок карда шудаанд) ва барои мунтазам нав кардаистодан комилан кушод боқӣ мемонад.

Аммо, ба андешаи мо бо вучуди соҳиби бартарихо будани усули моделиронӣ ба ҳисоб гирифтани лозим меояд, ки модел, ҳар қадар ки мукамал набошад, наметавонад, қонуниятҳои раванди таҳқиқшавандаро бо тамоми хусусиятҳои инъикос бисозад, бахусус агар ин раванди таълим ва ё тарбия бошад.

2.2. Шароитҳои педагогии ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ

Дар таҳқиқоти мо ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ ҳамчун таъсири байниҳамдигарии шахсият ва муҳити иҷтимоӣ мавриди баррасӣ қарор дода, изҳори итминон карда мешавад, ки идроки оила аз тарафи ҷавонон ба сифати арзиш, сатҳи кофӣ дониши онҳо дар бобати никоҳ ва оила, бошуурона бунёд намудани оилаи хештан комилан имконпазир хоҳад буд.

Ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оиларо ҳамчун раванди аз ҷониби фард андӯхтани хусусиятҳо- аломатҳои қайдшудаи субъектӣ таҳти таъсири муҳити иҷтимоӣ ва фаъолияти педагогии калонсолон ва ташаккулпазирии онро ҳамчун натиҷаи ин раванд тасаввур кардан ҷоиз аст. Лекин, қайд кардан лозим аст, ки раванди ташаккули тамоюлҳо ин амали яклаҳзаина нест ва дар муддати фосилаи муайяни вақт ва аксаран доираи вақти зиёде ҷараён мегирад.

Бинобар ин, на танҳо дар бобати натиҷаи ниҳой, балки дар хусуси натиҷаҳои фосилавии давра ба давраи ин раванд ҳам тасаввурот доштан зарур аст. Ҳамин тариқа, муайян намудани дараҷаҳои ташаккулпазирии тамоюлҳои арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ ба мақсад мувофиқ мебошад.

Дар навбати якум, барои омӯхтани ташаккулпазирии тамоюлҳои арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ муайян сохтани меъёрҳо ва нишондиҳандаҳо зарур мешавад. Ба назари мо, ба сифати меъёрҳои ташаккулпазирии тамоюлҳои арзишҳои оила аломатҳои созанда-бунёдгари он хизмат карданашон мумкин аст. Даъвои мо ба он асос менамояд, ки мавҷудияти ҳар гуна зухуротро аз рӯи зухури устувори аломатҳои асосии он баҳо бояд дод.

Барои муайян сохтани меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои ташаккулпазирии тамоюлҳои арзишҳои оила дар ниҳоди донишҷӯён тавсифи мундариҷаноки аломатҳои оила асос гардиданд, ки бо

вазифаҳои оила мувофиқат мекунад. Ба таснифи вазифаҳои оила, ки М. С. Матковский пешниҳод кардааст, така намуда, мо меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои зерини зухуроти таҳқиқшавандаро муайян намудем:

Мо қарор додем, ки ба ҳайси **меъёри яқум меъёри ҷаҳонбинӣ** пазируфта шуданаш воҷиб аст, ки он ба чунин вазифаҳои оила, аз қабилӣ соҳаи муоширати маънавӣ, иҷтимоӣ- мақомӣ мувофиқати комил дошта, се нишондиҳандаи зеринро фаро мегирад:

- ташаккулпазирии шуури маънавӣ, идроки оила ҳамчун арзиш;
- маҳфуз доштан ва афзун намудани анъанаҳои миллӣ ва фарҳангии оила;
- пайвастагии оила ва авлод.

Мо **меъёри дуҷумро меъёри тарбиявӣ- таълимӣ** меҳисобем, ки он ба иҷрои чунин вазифаҳои оила, амсоли иқтисодӣ, соҳаи назорати ибтидоии иҷтимоӣ ва тарбиявӣ, насловарӣ ва сексуалӣ(шаҳвонӣ) така намуда, дар он нишондиҳандаҳои зерин ҷудо мешаванд:

- омӯхтан ва андӯхтани донишҳо оид ба масоили муносибатҳои никоҳию оилавӣ;
- ташаккули мавқеи гендерӣ- масъулиятшиносии волидӣ;
- маълумотнокии педагогӣ, мусаллаҳ будан бо таҷрибаи пешқадам ва технологияҳои нави тарбия, омодагӣ ба амалӣ намудани онҳо.

Меъёри сеҷумро, ки муқаррар кардаем, ҳамчун **меъёри фаъолиятнокӣ** унвон медиҳем, ки ба вазифаҳои хоҷагию маишӣ, эҳсосотӣ ва истироҳатию фароғатии оила така намуда, якҷанд нишондиҳандаҳоро фаро мегирад:

- мавҷудияти маҳорату малакаҳои иқтисодӣ ва хоҷагие, ки минбаъд дар рӯзгор зарур мешаванд ва қобилияти ба кор бурда тавонистани онҳо;
- қобилият дар бобати ба танзим овардани муносибатҳои дохилиоилавӣ, вазъиятҳои ихтилофнок; ширкати фаъолона дар ҳалли масъалаҳои оилавӣ;

- умумиятнокии манфиатҳо ва машғулиятҳои оилавӣ.

Ҳамаи се меъёр бо нишондиҳандаҳои тавсифкунандаи онҳо инъикоси худро дар ҷадвали 6 дарёфтаанд:

Ҷадвали 6

Меъёрҳо ва нишондиҳандаҳои ташаккулпазирии тамоюлҳои арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ

Меъёрҳо			
	<i>Ҷаҳонбинӣ</i>	<i>Таълимӣ- тарбиявӣ</i>	<i>Ҷаҳонбинӣ</i>
Нишондодҳо	Ташаккулпазири и шуури ахлоқӣ	Омӯхтан ва андӯхтани донишҳо оид ба масъалаҳои муносибатҳои оилавию никоҳӣ	Мавҷудияти маҳорату малакаҳои иқтисодӣ ва хоҷагӣ, ки минбаъд дар рӯзгор зарур мешаванд ва қобилияти ба кор бурда тавонистани онҳо
	Идроки оила ҳамчун арзиш	Ташаккули мавқеи гендерии волидии масъулиятнокона	Қобилият дар бобати ба танзим овардани муносибатҳои дохилиоилавӣ, вазъиятҳои ихтилофнок; ширкати фаёлона дар ҳалли масъалаҳои оилавӣ
	Ҳифз намудан ва афзун сохтани анъанаҳои миллӣ ва фарҳангии оила, пайвастагии оила ба авлод	Маълумотнокии педагогӣ, мусаллаҳ будан бо таҷрибаи пешқадам ва технологияҳои нави тарбия ва омодагӣ ба амалӣ намудани онҳо	Умумиятнокии манфиатҳо ва машғулиятҳои оилавӣ

Бузургии ҳар кадоми нишондиҳандаҳои қайдшуда имконият медиҳад, ки дар хусуси дараҷаи зуҳур кардани аломатҳои асосии идроки оила ҳамчун арзиш қазоват карда шавад, ки он дар навбати худ, барои муайян сохтани дараҷаи ташаккулпазирии он кӯмак мерасонад (ниг. Чадвали 7).

Чадвали 7

Тавсифи дараҷаҳои ташаккулпазирии тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ

Нишондиҳандаҳои ташаккулпазирӣ	Дараҷа ва хислати зуҳури ташаккулпазирии нишондиҳандаҳо		
	Дараҷаи паст	Дараҷаи миёна	Дараҷаи баланд
1	2	3	4
Меъёри якум – ҷаҳонбинӣ			
Ташаккулпазирии шуури ахлоқӣ	Мавҷуд набудани идроки асосҳои ахлоқии оила	Бартариин шавқу рағбати шахсиятӣ-обрӯхоҳӣ, ки ба ташаккулпазирии принципҳои ахлоқӣ таъсири манфӣ мерасонанд	Ташаккулпазирии шуури ахлоқӣ дар ниҳоди ҷавонон, ки ба қабули нақши иҷтимоии оиладор равона карда шудааст
Идроки оила ҳамчун арзиш	Тасаввуроти умуман маҳдуд дар бораи мафҳуми «муносибат нисбат ба оила ҳамчун ба арзиш»	Нишондиҳандае чун идроки аҳамиятнокии оила дар ҳаёти ҳар як инсон ва ҷамъият ғайрикофӣ рушд кардааст, тасаввурот дар хусуси арзишҳои оилавӣ рӯякӣ ҳастанд	Идроки оила ҳамчун арзиши муҳими инсонӣ барои шахсияти алоҳида ва умуман ҷамъият
Ҳифз намудан ва афзун кардани анъанаҳои миллӣ ва фарҳангии оила, пайвастагии оила ба авлод	Фаҳмиши зарурати дар оила мавҷуд будани анъанаҳо, меъёрҳо ва арзишҳо дар сатҳи ниҳоят паст инкишоф ёфтааст	Идроки зарурати афзун намудан ва ҳифз кардани анъанаҳои миллӣ ва фарҳангии оила, аммо донишҳои худро дар ҳаёт татбиқ накардан	Ҳамчун раҳнамо амал қабул намудани пайвастагии оила ва авлод, муносибати эҳтиромона нисбат ба волидон, зарурати ҳифз кардани зинабандии оила ба сифати омили кафолатдиҳандаи суботнокии он
Меъёри дуюм - тарбиявӣ таълимӣ			
Аз худ намудан ва афзун сохтани донишҳо оид ба	Нисбат ба масоили никоҳ ва	Мавҷудияти баъзе маҳорату малакаҳои дар ҳаёти оилавӣ	Омодагӣ ба ҳаёти мустақилонаи оилавӣ ва

масъалаҳои муносибатҳои оилавию никоҳӣ	муносибатҳои оилавӣ рағбат вучуд надорад, захираи маҳдуди донишҳо оид ба оила, таваллуд ва тарбияи кӯдак	зарурбуда, аммо, донишҳо оид ба асосҳои ахлоқию психологӣ ҳаёти оилавӣ нопурра мебошанд ва аз ҷиҳати идроки шахсияти кофӣ нестанд	масъулиятнокии волидӣ дар асоси донишҳо, маҳорату малакаҳои тиббӣ, психологӣ педагогӣ
Ташаккули нақшҳои иҷтимоии ҳамсарон ва падару модарон	Донишҳои иҷтимоӣ ҳуқуқӣ мавҷуд нестанд, ба таваллуд ва тарбияи кӯдакон омода нашудаанд	Огоҳӣ дар хусуси вазъияти ҳозираи сиёсати оилавӣ ва демографӣ дар кишвар, фаҳмиши моҳияти онҳо ҳаст, аммо ба никоҳ, таваллуд ва тарбияи кудакон тайёр нестанд	Мавҷудияти донишҳои иҷтимоӣ ҳуқуқӣ, ки ба иҷрои вазифаҳои падару модарӣ дахлдоранд. Таёри ба таваллуди кӯдакон; идроки муҳимияти насловарӣ ва тарористехсоли аҳоли барои кишвари худ
Маълумотнокии педагогӣ, мусаллаҳнокӣ бо таҷрибаи пешқадам ва технологияҳои нави тарбия, омодагӣ ба амавӣ намудани онҳо	Мавҷуд набудани кӯшиш барои аз худ намудани донишҳои педагогӣ, ки барои таваллуд ва тарбияи кӯдакон зарур мебошанд	Донишҳо ва маҳорат дар масоили насловарӣ ва тарбияи кӯдакон қисман ташаккул ёфтааст	Мусаллаҳнокӣ бо донишҳо нисбат ба таваллуди насли солим; нигоҳубини онҳо, маҳорати муносибат кардан бо кӯдакон ва тарбияи намудани онҳо
Меъёри сеюм – фаъолиятнокӣ			
Мавҷудияти маҳорату малакаҳои иқтисодӣ ва хоҷагӣ, ки дар оянда дар рӯзгор зарур мешаванд ва қобилияти онҳоро ба кор бурдан	Фаҳмиш дар бораи мавҷудияти маҳорату малакаи иқтисодӣ ва хоҷагӣ доранд, аммо дар меҳнати хонагӣ ширкат намекунанд, ғамхорӣ дар ҳаққи аъзоёни оилаи худро надоранд	Маҳорат ва малакаҳо ва одатҳо қисман ташаккул ёфтаанд, ки ин дар иҷрои рӯякии уҳдадорихои меҳнатӣ дар хона инъикос меёбад	Иҷрои софдилонаи уҳдадорихои меҳнатӣ дар оила, қобилияти ёрирасонидан ба волидон, хешовандон ва дӯстони худ
Қобилияти танзим намудани муносибатҳои дохилиоилавӣ,	Дараҷаи заифи идроки масъулият дар бунёди	Дар мавридҳои алоҳида нисбат ба танзими муносибатҳои дохилиоилавӣ	Қобилияти ҳаққонӣ баҳо додани муносибатҳои

вазъиятҳои ихтилофнок	муносибатҳои дохилиоилавӣ	қобилият зоҳир менамоянд, бо стратегия ва тактикаи рафтор хангоми ихтилофоти оилавӣ ба таври кофӣ мусаллаҳ нестанд	дохилиоилавӣ ва пешбинӣ намудани паёмдҳои рафтори худ, маҳорати ба онҳо баҳо дода тавоништан ва муайян намудани масъулияти худ барои муҳити ахлоқии оила. Доштани стратегия ва тактикаи рафтор ҳини вазъиятҳои ихтилофнок
Умумияти манфиатҳои ва машғулиятҳои оилавӣ	Мавҷуд набудани манфиатҳои ва талаботҳои барои якҷоя гузаронидани вақти истироҳату фароғат	Қаноатмандии нокомил аз чорабиниҳои ба сабаби фарқияти тасаввуроти ҷавонон дар хусуси гузаронидани вақти холӣ	Ташкил намудани ва якҷоя гузаронидани истироҳату фароғат, аз ҳамдигар бардоштани намудани манфиатҳои фароғатӣ

Маълумоти дар ҷадвал овардашударо таҳлили намуда, ба хулоса расидан мумкин аст, ки ба *дараҷаи баланди* ташаккулпазирии тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ зухуроти пурра, назарас ва устувори аломатҳои асосии он хос мебошад. Дараҷаи мазкур ташаккулпазирии донишҳои хеле амиқ ва пурраро оид ба оила ва ҳаёти оилавӣ тавсиф менамояд.

Дараҷаи миёна бо мавҷудияти тасаввуроти умумӣ дар бобати никоҳ ва оила алоқаманд мебошад. Дониш ва маҳорат дар ин соҳа пурра нест, ҷавонони донишҷӯ чандон мустақил нестанд, на ҳамеша қарори зарурӣ қабул карда метавонанд, дар онҳо фаҳмиши арзишҳои оила ба андозае нест, ки барои бунёди оила кифоягӣ мекарда бошад.

Дар асоси андешаҳои манзургардида қайд кардан мумкин аст, ки институти оила ва никоҳ айни замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба дигаргуниҳои назаррасе дучор гардидааст. Таҳқиқот дар хусуси қадру қимати худро гум кардани шаклҳои анъанавии ҳаёти якҷоя- оила, ки дар

асоси никоҳ бунёд карда шудааст, шаҳодат медиҳанд. Баробари ин, нишондоди мазкур бештар ба оилаҳои ҷавон хос аст. Сабаби асосӣ он аст, ки онҳо дар он давраи инкишофи синнусолӣ қарор доранд, ки муаммоҳои никоҳӣ аҳамияти аввалиндараҷа касб кардаанд.

Дар айни замон, тасдиқ метавон кард, ки муносибатҳои никоҳию оилавӣ дар системаи арзишҳои ҷамъиятӣ ва ҳаёти оилавӣ аҳамияти худро ҳанӯз пурра гум накардаанд- дар ҳамаи шаклҳои он ҳаёти якҷояи марду зан ҳоло ҳам шакли аз ҳама маъмулу машҳур ва писандидаи инсоният боқӣ мемонад. Дар натиҷаи он, ки шароитҳои ҷамъиятӣ дигаргун мешаванд, талабот бошад, бо вучуди навсозихояш дар бунёди муносибатҳои оилавӣ никоҳӣ маҳфуз гардидааст, масъалаи ташаккули тамоюли арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ аҳамияти хоса касб менамояд. Дар натиҷаи таҳлил ва ҷамъбаст намудани натиҷаҳои корҳои таҷрибавӣ, ки ҳадафи онҳо муайян кардани шароитҳои самараноки ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ буд, муқаррар карда шуданд, ки ба шарофати таъсири байниҳамдигарии омилҳои гуногун ва бемайлон қувват бахшидани тадбирҳои тарбиявӣ таълимӣ ҷавонро ба ҳаёти оилавӣ дилгарм кардан имконпазир хоҳад буд.

Қайд кардан зарур аст, ки муаллиф дар сархати мазкур таҳти мафҳуми *шароитҳо* маҷмӯи зухуроти муҳити беруна ва дохилӣ- омилҳои мавҷудият ва инкишофи объектеро мефаҳмад, ки бо эҳтимолияти зиёд ба рушди зухуроти мушаххас таъсир мерасонад.

Таҳти истилоҳи *омилҳо* сабабҳо- қувваи ҳаракатдиҳандаи ягон раванд, зухуроте фаҳмида мешаванд, ки табиати он ва хусусиятҳои алоҳидаи равандро муайян менамоянд.

Шароитҳо он омилҳои мебошанд, ки қонуниятҳои равандро муайян мекунанд.

Мафҳумро бо унвони *шароитҳои педагогӣ* чудо кардан мумкин аст: омилҳои аз ҷиҳати педагогӣ ташкилкардае мебошанд, ки

қонуниятмандии раванди ташаккули ин ва ё он сифат ва шароитҳои иҷтимоию педагогӣ- омилҳои ба таври педагогӣ ташкилкардаи таъсири байниҳамдигарии наврасон ва натиҷаҳои фаъолияти ҳаётии ўро муайян менамояд.

Шароитҳои ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ шартан ба *се гурӯҳ* тақсим намудан мумкин аст:

Ба **гурӯҳи якум** шароитҳои тааллуқдоранд, ки ба ташаккулбахшидани ҷузъи таркибии ҷаҳонбинӣ равона карда шудаанд ва оиларо ҳамчун муҳимтарин арзиши инсонӣ барои шахсияти алоҳида ва умуман ҷамъият пазируфтани ҷавонон мусоидат менамоянд. Ва онҳо ба ин гунаанд:

- равона сохтани ҳадафи фаъолияти тарбиявии аъзоёни оила ба ҳештанро ҳамчун субъекти муносибатҳои оилавӣ идрок карда тавонистани насли наврас;

- тавассути муассисаи таҳсилоти (синфҳои X- XI ММТУ, мактаби олий) ҳавасмандсозии ташаббускорӣ, мустақилӣ ва фаъолнокии ҷавонон, ки онҳоро ба ташаккулёбии ҷаҳонбинии ахлоқӣ мусоидат мекунанд;

- фаъолияти муассисаи таҳсилоти дар ҳамкорӣ бо ҷамоатчигии фаъоли падару модарон ба ҳифз намудан ва афзун сохтани анъанаҳои миллӣ ва фарҳангии тарбияи оилавӣ ва мутобиқ гардонидани онҳо ба талаботи арзишию ахлоқии сотсиум, ҷамъият ва давлат равона карда шавад;

- давомот ва меросияти таъсиррасониҳои тарбиявӣ дар муассисаҳои сатҳи гуногуни таълимӣ (боғчаи баччагон, мактаб, муассисаи таҳсилоти олий), ки ба таҳким бахшидани институти оила равона карда шудаанд; эҳё намудан ва ҳифз намудани анъанаҳои ватании маънавии муносибатҳои оилавӣ; баланд бардоштани сатҳи фарҳанги педагогии насли ҷавон ҳамчун супориши ҷамъият ва давлат;

- аз тарафи ҷавонон амсиласозӣ кардани тарҳи оилаи ояндаи худ дар давраҳои гуногуни замонӣ.

Гурӯҳи дуҷуми шароитҳо чузӯҳои таркибии тарбиявию таълимие мебошанд, ки инҳоро фаро мегиранд:

- бо мақсади дар ниҳоди наврасон ва ҷавонон ташаккули системавӣ бахшидани муносибати бомаъсулиятона нисбат ба тандурустии ҳештан, эҳсосҳои нахустинашон нисбат ба бунёди оилаи оянда, дар синфҳои 9-11- уми мактабҳои таҳсилоти умумӣ ҷорӣ намудани факултативи «Этика ва психологияи муносибатҳои оилавӣ»;

- бунёд намудани фазои иттилоотӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии бо мақсади афзун сохтани ҳаҷм ва сифати маълумоти мегирифтагии ҷавонони донишҷӯ, корҳои оммавии методӣ ва ташкилӣ барои дастрас намудани донишҳо оид ба масоили муносибатҳои оилавию никоҳӣ;

- ба нақшаи таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии барои ҳамаи шӯхаҳо ва ихтисосҳо ҷорӣ намудани фанҳои таълимие, ки ба баланд бардоштани сатҳи омодагии назариявӣ ва амалии ҷавонон нисбат ба оила ва никоҳ, андӯхтани донишҳо ва малакаҳои ба ҳалли муаммоҳои оила ва бартараф сохтани вазъиятҳои ихтилофнок мусоидат мекарда бошанд («Тарзи ҳаёти солим», «Маърифати оиладорӣ», «Феминология ва гендерология», «Оилашиносӣ», «Этика ва психологияи ҳаёти оилавӣ», «Психологияи волидайн» ва ғайраҳо);

- дар ниҳоди устодон мавҷуд будани дониш, маҳорат ва малакаҳо чиҳати таъмини қорашон оид ба моил қарда тавонистани ҷавонон ба масъалаҳои оила, модарияю падарӣ ва хусусиятҳои айёми кӯдакӣ, этика ва психологияи муносибатҳои оилавию никоҳӣ;

- иштироки ҳаққонии намояндагони ҷавонон дар таҳияву қорқард ва амалисозии барнома ва қурсҳое, ки ба муносибатҳои муваффақонаи оилавию никоҳиро бунёд қарда тавонистани ҷавонон равона қарда шуда бошанд;

- сиёсати мусоид дар муассисаҳои таҳсилоти олии, ки ба бунёд намудани оилаҳои ҷавонони донишҷӯ ва таваллуди кӯдакон нигаронида шуда бошад (қадвали инфиродии таълим барои донишҷӯёни модар ва

падаршуда, ҳавасмандгардонии моддӣ ҳангоми ба дунё омадани кӯдак, муҳайё сохтани ҳучраи алоҳида дар хобгоҳҳо барои падару модарони ҷавон ва ғ.);

- тавассути васоити ахбори омма ба роҳ мондани тарғиботи фаъолонаи донишҳои педагогӣ доир ба масоили муносибатҳои оилавию никоҳӣ;

- дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ ташаккул додани мавқеи шаҳрвандӣ ва шуури ватандӯстона, фарҳанги ҳуқуқӣ ва иҷтимоӣ;

- ба хотири гирифтани таҷриба ва малакаи ҳаётии шахсони бузург, устодони варзида ва ҳамсолони шоистаи пайравӣ дар ҷодаи муносибатҳои оилавӣ фароҳам овардани шароитҳои мусоид барои ҷавонони донишҷӯ;

- барои таҳким бахшидан ва такмил додани ҳолати ҷисмонӣ, кӯшиш барои тарзи солими ҳаёт шароитҳои зарурӣ муҳайё сохтан.

Гуруҳи сеюми шароитҳо ҷузъҳои таркибии фаъолиятнокиро фаро мегиранд, ки ба онҳо шароитҳои зеринро нисбат додан мумкин аст:

- кӯшиши ҳамдастонаи ташкилотҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ ва хусусӣ, ки ба кӯмаки ҳамачониба, таъсири бевоситаи байниҳамдигарии субъектҳои ибтидоӣ: муассисаи таълимӣ, оила дар бобати масоили насли ҷавонро ба фаъолияти манфиатноки ҷамъиятӣ ҷалб намудан, ошкор сохтани қобилияти ҷавонон тавассути шаклҳои мухталифи корҳо ва таъсири байниҳамдигарии ниҳодҳои зикршудаи иҷтимоӣ;

- огоҳӣ доштани шаҳрвандони ҷавони мамлакат дар бобати ҳадафҳо ва вазифаҳои, ки дар манбаъҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва барномаҳои гуногун, ҳамчунин, сарчашмаҳои асосии маълумот дар бораи иқдомҳо ва тадбирҳои пешгирифтаи ташкилотҳои давлатӣ, ҷамъиятӣ ва хусусӣ, ки ба масоили тайёр намудани ҷавонон ба ҳаёти оилавӣ ва падару модарии масъулиятнокона дахлдор ҳастанд;

- мавҷудияти ҷузъи таркибии ибтидоии моддӣ ва молиявӣ барои бунёд намудани оила ва имконияти пайваста такмил бахшидани некуҳолии моддӣ;

- васеъ истифода бурдани шакл ва усулҳои ба роҳ мондани фаъолияти якҷояи донишҷӯёни курсҳои гуногун барои муоширати байниҳамдигарӣ, муайян намудани манфиатҳо ва машғулиятҳои умумӣ, интихоби шарикӣ муносиб барои ҳаёти оилавии ояндаи хештан.

Хулосаи боби дуюм

Мо дар раванди таҳқиқоти худ ба нишондодҳои илмии дар соҳаи амсиласозии педагогии пешниҳодкардаи олимон таъя намуда, амсилаи ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯро дар асоси дастгиринамоии раванди мазкур тавассути унсурҳои муҳити иҷтимоӣ таҳия карда тавонистем. Ин амсила дар худ чор бахши зерини ба ҳамдигар алоқамандро фаро мегирад: бахшҳои назариявӣ-методологӣ, меъёрӣ-баҳодихӣ, технологӣ ва психологию педагогӣ.

Дар бахши назариявӣ методологӣ ҳадафи бунёд намудани амсила муайян карда шудааст, дар бахши меъёрӣ - баҳодихӣ меъёрҳо, нишондихандаҳо ва сатҳи ташаккулпазирии арзишҳои оилавӣ муқаррар карда шудаанд. Бахши технологӣ дар худ унсурҳои муҳити иҷтимоӣро, ки ба раванди ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оила дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ, инчунин, сохтори таъсири байниҳамдигарии онҳо бевосита таъсир мерасонанд, фаро гирифтааст. Дар бахши психологию педагогӣ шароитҳое, ки самаранокии ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ мусоидат менамоянд, инъикос ёфтаанд.

Дар таҳқиқоти мо дараҷаҳои ташаккулпазирии тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ- баланд, миёна ва заиф дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ таҳия карда ва асоснок кунонида шудаанд.

Таҳлили назариявӣ муносибатҳои илмӣ, моҳият ва мундариҷаи арзишҳои оилавӣ дар ҷавонон дар раванди гирифтани маълумоти олий, коркарди амсилаҳо, ташаккули онҳо имконият доданд, ки услуби тафтиши таҷрибавӣ таъмини мундариҷавӣ ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ бо истифодаи усулҳои умумиилмӣ ташхиси педагогӣ ва психологӣ ва коркарди омории маълумотҳо таҳия карда шавад.

Қорҳои озмоишию таҷрибавӣ оид ба масоили таҳқиқоти мо дар се давра ба ҷо оварда шуданд. Дар давраи якуми муайяннамӯ тавассути ба

роҳ мондани пурсиши сотсиологӣ (анкетагузаронӣ) ташхиси дараҷаҳои ибтидоии ташаккулпазирии тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ амалӣ карда шуд. Бар замми анкетагузаронӣ аз рӯи пурсишномаи муаллифӣ усули ҳамдигарро такмилбахшанда ташкил карда шуд, ки он бо муқаррарномаи дақиқтари нишондодҳо ва тасаввуроти арзишии фард дар асоси «Услуби омӯзиши ориентатсияҳои арзишӣ»- и М.Рокич ба роҳ монда шуд.

Дар давраи дуҷуми ташаккули таҷрибаи педагогӣ фаъолияти мақсадноки муассисаи таҳсилоти олии ба амал ҷорӣ гардид, ки ба донишҳои зарурӣ гирифтани ҷавонони донишҷӯ оид ба оила ва никоҳ, инчунин ба ташаккули арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди донишҷӯён нигаронида шуда буд. Дар раванди таҷриба дар муассисаи таҳсилоти олии Нақшаи соатҳои тарбиявӣ дар мактабҳои олии дар мавзӯи «Тарбияи ҷинсӣ ва омодагӣ ба ҳаёти оилавӣ» манзур гардид, ки ба бедор сохтани мароқу рағбати ҷавонони донишҷӯ ба масоили оила, никоҳ ва рисолати падарию модарӣ нигаронида шуда буд.

Дар давраи сеҷуми таҳқиқот таҳлили динамикаи дигаргуниҳои ташаккулпазирии тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ (муқоисаи маълумотҳои таҳқиқотӣ дар соли 2018 то соли 2022 анҷом дода шуд) тавассути ба кор бурдани услуби лонгитюд бо роҳи анкетагузаронии такрорӣ бо мақсади муайян кардани динамикаи ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ ба анҷом расонида шуд.

Таҳлили самаранокии ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ дар давраи назоратии корҳои озмоишию таҷрибавӣ собит намуд, ки баланд гардидани ташаккулпазирии арзишҳои оилавӣ аз ҳисоби технологияи раванди таълим дар муассисаи таҳсилоти олии вобаста мебошад.

ХУЛОСА

1. Таҳлили муқоисавии муносибатҳои назариявӣ нисбат ба масъалаи ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ҷавонони донишҷӯ дар илм ва амалияи педагогӣ имконият медиҳад, ба хулосае расида бошем, ки дар шароитҳои ҳозираи навшафии соҳаи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаматарафа омода сохтани ҷавонон ба оила ва никоҳ бояд, ки инъикоси равшани худро дар раванди таълим дарёфта бошад.

2. Раванди ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ҷавонони донишҷӯ ба омӯзиши маҷмӯи донишҳо, маҳорату малакаҳои махсусе аз тарафи онҳо равона гардидааст, ки маҳз тавассути онҳо ҷавонписарону ҷавондухтарон дар оянда ҷихати бунёд намудани оилаҳои худ қобилият пайдо хоҳанд кард.

3. Таҳлили назариявии адабиёти мавҷудаи илмӣ имконият дод, ки меъёрҳои ташаккулпазирии тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ҷавонони донишҷӯ: ҷаҳонбинӣ, тарбиявӣ таълимӣ, фаъолиятмандӣ ташаккул дода ва асоснок карда шаванд, ҳамчунин, нишондиҳандаҳои ин меъёрҳоро тавсифкунанда ҷудо карда шаванд. [2-М, 3-М, 5-М].

4. Дар раванди таҳқиқ шароитҳои педагогии ташаккулёбии арзишҳои оилавӣ дар ҷавонони донишҷӯ ба таври асоснок ташаккул бахшида шаванд. Ба гурӯҳҳои яқум шароитҳои дохил мешаванд, ки ба ташаккул додани ҷузъҳои таркибии ҷаҳонбинӣ равона гардида, имконият фароҳам менамоянд, ки ҷавонон оиларо ҳамчун арзиши муҳимми инсонӣ барои шахсияти алоҳида ва умуман ҷамъият идрок карда бошанд. Гурӯҳи дуюми шароитҳо ҷузъи таркибии тарбиявӣ таълимиро ташкил медиҳанд. Гурӯҳи сеюм ҷузъҳои таркибии фаъолиятмандиро дар худ фаро мегиранд. [1-М, 2-М].

5. Пешниҳод карда шуд, ки аҳамияти амсилаи пешниҳодгардидаи ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар рафти корҳои озмоишию таҷрибавӣ тавассути дар раванди таълимӣ дар муассисаи таҳсилоти олии ҷорӣ намудани кори озмоишии ташаккулдиҳанда собит карда шуд.

Дигаргуниҳои чиддӣ пас аз гузаронидани кори озмоишии ташаккулдиҳанда аз рӯи аксари нишондиҳандаҳои таҳқиқшаванда ба мушоҳида расиданд. Самаранокии натиҷаҳои дар рафти таҳқиқот бадастомада ба сабаби ба субъект- таъсири байниҳамдигарии субъектӣ, ки бо шаклҳои сермаҳсули раванди таълимӣ ташкилшуда, мутобиқати муътадили шаклҳои инфиродӣ ва гурӯҳии корҳо, фаъолияти бунёдкоронаи донишҷӯён таъмин карда шуданд. Пас аз гузаронидани озмоиш дигаргуниҳои мусбати муназзами дараҷаҳои ташаккулпазирии арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди донишҷӯёни гурӯҳҳои озмоишӣ ба ҳисоб гирифта шуданд.

6. Муқаррар карда шуд, ки таҳқиқи анҷомдодаи мо ақидаи пешниҳодкардамонро ҷиҳати дурустии вазифаҳои гузошташуда ва муносибии усулҳои таҳқиқ пурра собит намуд.

7. Аҳамияти баланди оила ва издивоҷ, ки дар замони ҳозира дида мешавад бо як қатор сабабҳои зерин вобаста мебошад. Седаряки оилаҳои барпо шуда бо мурури замони хело ҳам кӯтоҳ вайрон мешаванд. Бисёри аз олимони муосир ба он ақида омаданд, ки мубориза бо зухуроти иҷтимоӣ (бепарвогии зану мард ва ё агрессивият, майзадагӣ ва нашъамандӣ, ҷинояткорӣ баланд шуда истода, вайроншавиҳои психикӣ) наметавонад таъсиррасон бошад, агар нақши муносибатҳои ҳамсариро дар мавриди шаклгирии ин зухуротҳо ба инобат нагирем.

8. Фазаи психологии оила як зухуроти дигарнашаванда нест, ки бе тайғирот бавучудоии худро давом диҳад. Ин фазаи психологиро дар оила ҳар як аъзои алоҳидаи ӯ бунёд карда метавонад ва ҷӣ гуна шудани ин фаза, мусоид ё номусоид аз сайёю кӯшишҳои онҳо вобаста мебошад. Асосан фазаи мусоиди психологӣ дар оила аз муносибатҳои ҳамсарон оғози худро меёбад. Ҳаёти якҷоя дар ҳамсарон омодагӣ барои гузашт намудан, ба инобат гирифта тавонистани талаботҳои шарикӣ худ, сифатҳои зеринро дар худ рушд додан: чун ҳамдигарфаҳмӣ, боварӣ ва ҳурмату эҳтиром аз ҳар ду ҷонибро талаб менамояд.

9. Аммо ин гуна муносибат нисбат ба якдигар танҳо бо вучуди омодагии психологӣ барои бунёд намудани оила, бо вучуди муҳаббат нисбати шарики худ, умумияти шавқу хавасҳо, хоҳиши ҳама вақт дар бари шарики худ будан, кӯмак расондан ва ғайраҳо имконпазир мебошад. Агар, ки ин гуна омодагӣ ба вучуд наомада бошад, он гоҳ баъд аз якчанд муддат вобаста ба қонеъ нагардидани он талаботҳое, ки барои қонеъгардии онҳо оила барпо гардида буд, дилхунукӣ, алам нисбати шарик, хоҳиши бо ӯ алоқаманд нанамудани ҳаёти ояндаи худ ба вучуд меояд.

10. Дар алоқа бо ин, маълумотҳои тадқиқот аҳамияти муҳимро доро мебошад, азбаски муҳимияти ақлан ва фикр карда баромадани қабули қарор оиди бунёд намудани оила бо шарикро нишон медиҳад. Чунки аз дараҷаи қонеъгардии аз муносибатҳои байниҳамии ҳамсарон беҳбудии фарзандони он, ҳолати эмотсионалии худи шарикон вобаста мебошад.[9-М, 8-М, 5-М,].

11. Санҷиши самарабахшии натиҷаҳои дар мавриди тадқиқи эмперикӣ - психологӣ гузаронидашуда, метавон ба чунин хулоса омад, ки ҳамаи он фарзияҳои дар пеши мо гузошташуда таъкиди худро дарёфтанд; ҳамаи масъалаҳо қорқард шуданд, ба мақсад расида шуд.

12. Муҳити оилавӣ - ин инъикоскунандаи фазои психологӣ он буда, фарогири ҳаёти рӯҳию равонии падару модар ва фарзандон, майлу рағбат, ҳиссиётҳо ва шавқу хавасҳои онҳо мебошад. Дар ин гуна маврид ба андешаи равоншиносон сухан дар бораи ягонагии рӯҳии аҳли оила, мавриде, ки дар он ҳар як аъзои оила ҳамдигарро дуруст дарк мекунад ва кӯшиш менамояд то ба дигарон кӯмак расонад, меравад. Ягонагии рӯҳӣ, аҳли оиларо бо ҳам муттаҳид намуда, ба коллектив табдил медиҳад ва имконият фароҳам меорад, ки услуб ва оҳанги ягонаю умумии оиладорӣ ташаккул ёбад.

13. Мувофиқату мутобиқати психологӣ ҳамон вақт барпо мешавад, ки агар пойяи онро меҳру муҳаббати тарафайну мусовӣ ташкил диҳад.

Дилдодагон гӯё бо доду гирифта байнихамдигарии ҳиссачаҳои хислату хусусиятҳои «Ман»-и худ хислату хусусиятҳои рӯҳию равонии ҳамдигарро азхуд менамоянд. Азхудкунии хислату хусусиятҳои рӯҳию равонии ҳамдигар пурракунадаи мувофиқати психологии тарафайн буда, мисли оташест, ки қалби дилдодагонро гарм ва мисоли оҳанрабоест, ки онҳоро ба ҳамдигар қазб мекунад.

14. Бо ҳам омехташавии хусусиятҳои якхелаю фарқкунанда асоси муносибатҳои ғайриоддӣ зану шавҳарро ташкил медиҳад. Аз як ҷониб ҳар як аъзои оила ботинан меҳаҳад, ки барои дар атрофи худ барпо намудани фазои солими психологӣ шумораи ҳарчи бештари хислату хусусиятҳои психологии худро бо атрофиён мувофиқ намояд. Аз ҷониби дигар инсон ҳар қадаре, ки рушду камол ёбад, ҳамон қадар одатҳо, нуқтаи назар, ҷаҳонбинӣ ва хусусияту хислатҳои ба худ хосро доро мешавад. Худи ҳамин гувоҳи он аст, ки одамон ҳамачониба бо ҳамдигар монанд ва мувофиқ шуда наметавонанд. Яъне, на зан ва на мард қобилияту имкониятҳои ҳадалимкон ва бе каму кост қонеъ намудани ҳамаи талаботҳои ҳамдигарро надоранд. Миёни мувофиқату номувофиқатӣ яъне, дар қутбҳои ин фарқиятҳо, омехташавии хислату хусусиятҳои ба амалномадаи одамон, монандию фарқияти онҳоро ифода мекунад.

15. Мувофиқат - ин майли қабул кардани он чизест, ки писанди инсонҳост ё «ҳамзистии осоишта» бо он чизест, ки барои шахс он қадар писанд набошад ҳам, нафратомез нест. Номувофиқӣ - номуросоию улфатнопазирӣ бо он чизест, ки барои шахс дилхарош, тоқатнопазир ва дилнокаш мебошад.

16. Дар баъзе оилаҳо байни зану шавҳар дар алоқамандӣ бо хусусияту хислатҳои мувофиқу номувофиқашон зиддияти шадид сурат гирифта, боиси ба амал омадани ҳисси тавачҷӯх ё ҳисси нафрат мегарданд. Дар гурӯҳи дигари оилаҳо - гурӯҳе, ки босабру таҳаммуланд, хислату хусусиятҳои мувофиқ нисбат ба хислату хусусиятҳои номувофиқ

бартарӣ пайдо карда, боиси барпо гардидани муносибатҳои мусбату солим мегарданд. Ин муносибатҳо ҳамон вақт самараи хуб медиҳанд, ки агар аҳли оила дар фаъолияти худ аз рӯи қонуни дучандаи оптикӣ амал намоянд: на ба хусусиятҳои мусбати ҷониби дигар одат намоянду на то ба он дараҷае бетафовут бошанд, ки ин хусусиятҳо барояшон дилгиркунанда гардад; кӯшиш намоянд то дар баҳогузори камбудихои ҷониби дигар ботаҳаммул бошанду дар зоҳир қардани камбудихои хеш худдорӣ намоянд ва тарзе зиндагӣ намоянд, ки ин камбудихо ҳарчи камтар зоҳир шаванд.

Натиҷаҳои пажӯиш имконият медиҳанд, **якчанд тавсияҳоро** манзур созем, ки бо мақсади самаранокии ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ниҳоди ҷавонони донишҷӯ мусоидат менамоянд:

- дар ҷаҳорҷӯбаи таҳқиқоти минбаъда оид ба масъалаи мазкур воситаҳои методии ташҳиси арзишҳои оила дар ҷавонони донишҷӯ, ки дар рафти таҳқиқи мо таҳия карда ва аз санҷиш гузаронида шудаанд, барои истифодабарӣ тавсия карда мешаванд;

- дар нақшаи таълимии муассисаи таҳсилоти олии курси махсуси «Назарияи тарбияи ҷинсӣ ва оилавии насли ҷавон ҷиҳати омодагии онҳо ба ҳаёти оилавӣ» ҷорӣ карда шавад, ки он вобаста ба вазифаҳои мавҷудаи муҳаққиқони оянда такмил бахшида ва ё дигаргун карда шуданаш вочиб хоҳад буд;

- ба ҳаёти педагогии муассисаи таҳсилоти олии тавсия мегардад, ки дар фаъолияти ҳештан шароитҳои педагогiero, ки ба ташаккули арзишҳои оилавӣ дар ҷавонони донишҷӯ таъсир менамоянд, ба роҳбарӣ бигирад. Таҳқиқи пешгирифтаи мо баррасии ҳаматарафаи зухуроти серпахлуеро, чун ташаккули тамоюли арзишҳои оилавӣ, ҳадафи асосӣ қарор надода буд, бо вучуди ин, итминони комил дорем, ки корқарди муваффақонаи ҷанбаҳои нишондодашуда ба муътадилшавии раванди ташаккули тамоюлҳои арзишҳои оилавӣ дар ҷавонони донишҷӯ аз ҳар ҷиҳат мусоидат хоҳад кард.

АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

- [1]. Абдалина Л.В., Борисова И.И., Дронова Т.А., Поливаева Н.П., Толстоухова Н.С. Социальная работа с семьей: учебное пособие. - Воронеж, 2009. -101 с.
- [2]. Абульханова- Славская К.А. Психология- и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исслед. реал, личности): Избранные психологические труды. - М.: Моск. психол.- соц. ин- т, 1999. - 216 с.
- [3]. Алиев М. Андешаҳои тарбиявии Имом Муҳаммад Ғазолӣ /М.Алиев [Матн]. Душанбе - 2008
- [4]. Амонашвили Ш. А. Школа жизни: Трактат о начальной ступени образования, основанный на принципах гуманно- личностной педагогики / Ш. А. Амонашвили [Текст]. - М.: Изд. Дом Ш. Амонашвили, 1998 - 74 с.
- [5]. Анализ гендерной ситуации в сфере политики в Республики Таджикистан [Текст]. Душанбе, 2005
- [6]. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для вузов/ Г.М. Андреева [Текст]. - М.: Аспект Пресс, 1998
- [7]. Антонов А. И. Семейный образ жизни в современной России: монография: (по результатам социолого- педагогического опроса родителей и детей) / А. И. Антонов [Текст]. Рос. акад. образования [и др.]. - М.: Ключ- С, 2006.
- [8]. Антонов А. И., Медков В.М. Социология семьи/ А.И.Антонов, В.М. Медков [Текст]. - М., 1996.
- [9]. Антонов А.И. Микросоциология семьи «(методология исследования структур и процессов) / А.И. Антонов [Текст]. - М., 1998.
- [10]. Антонов А.И. Социология семьи / А.И. Антонов [Текст]. - М., 1996.

[11]. Антонюк Е.В. Представления супругов о распределении ролей и становление ролевой структуры молодой семьи/ Е.В. Антонюк [Текст]: автореф. дис.... канд. психол. наук. - М., 1992.- 24 с.

[12]. Арабов И.А. Воспитание семянина в традициях восточной культуры / И.Арабов [Текст]. - М: «Илекса», 2008. - 351 с

[13]. Асадуллоев Р.Н. Молодежь в процессах демократизации общественной жизни (на примере Республики Таджикистан) /Р.Н.Асадуллоев. [Текст] автореф: дис. ... канд.пол.наук. Душанбе - 2004 - 24 с.

[14]. Афзалов Х., Рахимов Б. Таърихи педагогикаи халқи тоҷик / Ф.Афзалов, Б.Рахимов [Матн]. - Душанбе, 2002 - 165 с.

[15]. Бабанский Ю.К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований /Бабанский Ю.К. [Текст]. Избр. пед. соч. - М.: Педагогика, 1989.

[16]. Барномаи миллии рушди иҷтимоии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016 - 2018. [Матн]. (қарори Ҳукумати Тоҷикистон аз 13 январи соли 2016 №4)

[17]. Болотова С.Р. Динамика ценности семьи в сознании студенческой молодежи: на примере вузов г. Хабаровска: диссертация социологических наук: 22.00.04./ С.Р. Болотова [Текст]. - Хабаровск, 2005. - 180 с.

[18]. Борисова Т. С. Развитие инициативности сельских школьников как ресурс их жизненного и профессионального самоопределения: Монография. Т.С. Борисова [Текст]. - М.: ИСПС РАО, 2007. - 176 с.

[19]. Буева Л.П. Общественный прогресс и гуманизм/ Л.П. Буева [Текст]. - М., Знание, 1985 - 64 с.

[20]. Васильева Э.К. Семья и ее функции (статистико-демографический анализ) Э.К. Васильева [Текст]. - М.: Статистика, 1975.- 181 с.

[21]. Вебер М. Избранное: Протестанская этика и дух капитализма/ М. Вебер [Текст]. - М.: РОССПЭН, 2006.

[22]. Вигманн Г. Таджикиские женщины и социальные изменения: взгляд с западной стороны / Г. Вигманн [Текст]. Гендер: традиции и современность. - Душанбе, 2005

[23]. Вишневский А.Г. Современная семья: идеология и политика /А.Г. Вишневский [Текст]. Свободная мысль. 1993. № 11.- С. 113.

[24]. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учебник для средних и высших педагогических учебных заведений / Г.Н.Волков [Текст]. - М.: Педагогика, 1999 - 376 с

[25]. Воспитание молодёжи на общечеловеческих нравственных ценностях /В.И. Новиковой [Текст]. Под ред.. - Ростов н/Д: Изд- во Ростовского гос.пед. ун - та, 2000

[26]. Воспитательный потенциал семьи и социализация детей. //Педагогика[Текст]. - 1998. №3

[27]. Выготский Л.С. Развитие личности и мировоззрения ребенка. Избранные психологические исследования/ Л.С. Выготский [Текст]. - М., 1956.

[28]. Гозман Л.Я., Алешина Ю.Е. Социально- психологические исследования семьи: проблемы и перспективы / Л.Я.Гозман, Ю.Е. Алешина [Текст]. Вестник МГУ. Сер. 14. Психология. - 1985. - № 4. - С. 10- 20.

[29]. Голод С.И. Семья и брак: историко- социологический анализ/ С.И. Голод [Текст]. - Санкт- Петербург, ТОО ТК «Петрополис», 1998.

[30]. Голод С.И. Стабильность семьи/ С.И. Голод [Текст]. - Л., 1989.

[31]. Гончарова Ю.А. Ценностный мир современной российской студенческой молодежи /Ю.А. Гончарова [Текст]: диссертация ...кандидата социологических наук: 22.00.06. - Ставрополь, 2008. - 167 с.

[32]. Гороя В.И., Тарасова С.И. Подготовка учителя к исследовательской педагогической деятельности/ В.И.Гороя, С.И. Тарасова [Текст] - М.: Илекса: Ставрополь: Ставропольсерввисшкола, 2002. - 128 с.

[33]. Джалилова М. Семейные традиции как средство нравственного воспитания в педагогической деятельности учителей (на материалах Хатлонской Области Республики Таджикистан) / М.Н.Джалилова [Текст]: автореф. дис.... канд.пед.наук. Душанбе - 2010-23 с.

[34]. Дробницкий О.Г. Некоторые аспекты проблемы ценностей // Проблема ценности в философии /О.Г. Дробницкий [Текст] - М.- Л.: Наука, 1996.

[35]. Дюркгейм, Э. Ценностные и «реальные» суждения Социология. Ее предмет, метод, предназначения. Пер. с фр. Э. Дюркгейм [Текст]. - М.: Канон, 1995.

[36]. Жуков В.И. Россия в глобальном мире: философия и социология преобразований. В 3-х томах. - М., 2007.

[37]. Запесоцкий А.И. Молодежь в современном мире. Проблемы индивидуализации и социально- культурной интеграции. - М.: Изд- во Университет РАО, 1996.

[38]. Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности /А.Г. Здравомыслов [Текст]. - М.: Политиздат, 1986.

[39]. Зидер Р. Социальная история семьи в Западной и Центральной Европе (конец XVIII-XX вв.). / Р. Зидер [Текст]. -М., 1997.

[40]. Зубок Ю.А. Феномен риска в социологии: Опыт исследования молодежи/ Ю.А. Зубок [Текст]. - М. Мысль, 2007.

[41]. Иконникова С.Н. Сочетание структурно- функционального и генетического анализов при изучении личности студентов // Студент в учебном процессе/ С.Н. Иконникова [Текст]. - Каунас: Academia, 1972.

[42]. Ильинский И.М. Молодежь и молодежная политика. Философия. История. Теория/ И.М. Ильинский [Текст]. - М.: Голос, 2001.- С. 75.

[43]. Исоев С. Народные традиции и опыт по трудовому воспитанию детей в семье: (на примере Таджикской ССР)/ С. Исоев [Текст]: автореф. дисс.... канд.пед.наук. - Ташкент, 1980 - 20 с.

[44]. Калагина Л.С. Семья: формула успеха. Из опыта реализации семейной политики в муниципальном образовании «Мытищинский район Московской области Российской Федерации». / Калагина Л.С. [Текст]. Комитет по социальной политике семьи, детей и молодежи Администрации Мытищинского района / Мытищи: Издательство «Наука и корпоративное образование», 2004. - 40с.

[45]. Калонов А.Г. Роль семьи в формировании жизненных ориентаций молодежи: на материалах исследования в Таджикистане/А.Г. Калонов [Текст]. Дис. ... канд.фил.наук. Душанбе - 2000

[46]. Кант И. Сочинения в 6 томах / Кант И. [Текст]. - М.: Мысль, 1965.

[47]. Карасева Е.О. Развитие мировоззренческой позиции педагога о современной семье как социокультурной ценности/ Е.О. Карасева [Текст]. диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Ставрополь, 2003. - 227 с.

[48]. Кваша Б.Ф., Спицнадель В.Б., Минко Н.И. Ценностные основы семьи: Монография/ Б.Ф. Кваша, В.Б.Спицнадель, Н.И.Минко [Текст]. - СПб: СПБЮИ МВД РФ, ГУВД СПб и Лен. обл., АНИЦ, 1997. - 168 с.

[49]. Ковалевский М. Очерк происхождения и развития семьи и собственности / М. Ковалевский [Текст]. Пер. с фр., под ред. М.О. Косвена. М.: ОГИЗ, 1939.

[50]. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] с. 1998, № 22, мод. 303; с. 2006, № 4,

мод. 196; с. 2008, № 3, мод. 201; с. 2010, № 7, мод. 546; с. 2011, № 3, мод. 177, № 12, мод. 855; с. 2013, № 3, мод. 195; с. 2015, №11, мод. 960; с. 2016, №3, мод. 143, №11, мод. 881; Қонуни ҚТ аз 24.02.2017 с., №1395

[51]. Колесников Ю.С. Студент глазами социолога/ Ю.С. Колесников [Текст]. - Ростов- на- Дону: Изд- во РГУ, 1969.

[52]. Кон И.С. Молодежь/ И.С. Кон [Текст]. Большая советская энциклопедия. 3- е издание. Т. 16.

[53]. Кон И.С. Ребенок и общество: историко- этнографическая перспектива/ И.С. Кон [Текст]. - М.: Наука, 1988.

[54]. Концепсияи миллии сиёсати ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]. (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2.12.2014 №760) [Матн].

[55]. Константиновский Д.Л. Молодежь 90- х: самоопределение в новой реальности/ Д.Л. Константиновский [Текст]. - М.: Мысль, 2000.

[56]. Конститутсия (Сароконун)-и Ҷумҳурии Тоҷикистон. Бо тағйиру иловаҳо/ [Матн].-Душанбе, 22 - майи соли 2016

[57]. Королева Ю.Г. Актуализация ценностей семьи в жизненных планах студентов колледжа/ Королева Ю.Г. [Текст]. диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Великий Новгород, 2008. - 200 с.

[58]. Кравченко А.И. Социология: Справочное пособие для студентов и преподавателей/ Кравченко А.И. [Текст]. - М., 1996.

[59]. Краткий словарь по социологии / Под общ. ред. Д.М. Гвишиани, Н.И. Лапина [Текст]. - М., 1998.

[60]. Кузнецова Т.В. Становление у старшеклассников адекватного образа семьи Лапина/Т.В. Кузнецова [Текст]: диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Орел, 1998. - 184 с.

[61]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар тарбияи фарзанд”. -Душанбе, 2011[Матн].- 40 с

[62]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2005, №3, мод. 129) [Матн]

[63]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». - Душанбе, 2002. [Матн]. - 63 с.

[64]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешгирии зӯрварӣ дар оила». - Душанбе - 2016 [Матн]- 18 с.

[65]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сиёсати давлатии ҷавонон» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2004 №7, соли 2011 №6) [Матн]

[66]. Левицкая И.Б. Воспитание ценностного отношения к семье у старшеклассников в условиях школьного образования/ И.Б. Левицкая [Текст]. диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Ростов-на-Дону, 2002. - 175 с.

[67]. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентации/ Леонтьев Д.А. [Текст]. - М.: «СМЫСЛ», 1992. - 17 с.

[68]. Лисовский В.Т. Духовный мир и ценностные ориентации молодежи России: Учебное пособие/ В.Т. Лисовский [Текст]. - СПб: СПбГУП, 2000.

[69]. Лисовский В.Т. Советское студенчество. Социологические очерки/ В.Т. Лисовский [Текст]. - М.: Высшая школа, 1990.

[70]. Литвинова А.Л. Семья как ценность культуры // Социальная динамика и духовная культура /А.Л. Литвинова [Текст]. - Тверь, 1991г. - С. 108.

[71]. Лутфуллоев М. Гуманистическая педагогика/ М. Лутфуллоев [Текст]. - Душанбе, 1994

[72]. Мавлянова Р.М. Педагогические основы подготовки старшеклассниц к семейной жизни. /Р.М.Мавлянова[Текст]. дис.... кан.пед.наук. Курган - Тюбе - 2011 - 161 с.

[73]. Маджидов Р.М. Особенности формирование научно - атеистических мировоззрений женщин/ Маджидов Р.М. [Текст]. - Д., 1977

[74]. Маджидова Б. Народные традиции и обычаи как средство формирования нравственных детей в семье. / Б.Маджидова [Текст]. - Душанбе: «Ирфон», 2004 - 298 с.

[75]. Манонова Р.А. Педагогические условия организации влияние родителей как основополагающий фактор развития личности детей в семье. /Р.А.Манонова [Текст].- Душанбе, - 2010 - 164 с.

[76]. Мацковский М.С. Социальная сфера: преобразование условий труда и быта/ М.С. Мацковский [Текст].- М., 1988.

[77]. Мацковский М.С. Социология семьи. Проблемы теории, методологии и методики/ М.С. Мацковский [Текст]. - М., 1989.

[78]. Мацковский М.С., Бодрова В.В. Ценность семьи в сознании различных слоев населения // Семья в представлениях современного человека/ М.С.Мацковский, В.В. Бодрова [Текст]. - М., 1990. - С. 154.

[79]. Машарова Т.В. Педагогическая технология личностно - ориентированного обучения/ Т.В. Машарова [Текст]. - М.: «Педагогика - ПРЕСС», 1999. - 144 с.

[80]. Молодая семья: проблемы и перспективы социальной поддержки: монография / Краснояр. Гос. ун- т, Юрид. Ин- т, соц.-правовой факультет; под общей редакцией Е. В. Жижко и С. Д. Чигановой[Текст] - Красноярск: РУМЦ ЮО, 2005. - 300 с.

[81]. Москвичева Н.Л. Семья в системе ценностных ориентаций личности студента/Н.Л.Москвичева [Текст]. дис. Канд. Психолог. наук: 19.00.11. - Санкт- Петербург, 2000.- 165 с.

[82]. Мудрик А.В. Вызовы глобального кризиса и новые проблемы социализации подростков //Библиотека и чтение в структуре современного образования: материалы межрегиональной научной конференции/ А.В. Мудрик [Текст]. - М: Наука, 2009. - С. 128- 133.

- [83]. Назархудоева Л.Т. Современная семья в Таджикистане: состояние и проблемы функционирования и развития (социально - философский анализ) /Л.Т. Назархудоева [Текст]: автореф. канд. пед. наук. Душанбе - 2016, 22 с.
- [84]. Национальная концепция воспитания Республики Таджикистан [Текст] /Душанбе, 2006 - 18 с.
- [85]. Национальные ценностные приоритеты сферы образования и воспитания./ Под ред.З.И.Равкина[Текст].- М., ИГОП РАО, 1997
- [86]. Национальный отчет по человеческому развитию 2008 – 2009 [Текст]. - Душанбе, 2010
- [87]. Некоторые аспекты гендерных исследований в Таджикистане/[Текст] //Сборник материалов научных семинаров. Выпуск 2. - Душанбе, 2003
- [88]. Никандров Н.Д. Ценности как основа социализации и воспитания/ Н.Д. Никандров [Текст] // Мир образования. - 2003. - № 3. - С. 6- 8.
- [89]. Нуров А. Арзишҳои миллӣ ва умуминсонӣ ва роли онҳо дар тарбияи ахлоқии насли наврас А.Нуров [Матн]/. - Душанбе. - 2007
- [90]. Нуров А. Единства моральных требований семьи и школы в нравственном воспитании младших школьников / А.Нуров [Текст]: автореф: дисс.... на соиск. уч. степ. канд. пед. наук - Алмаато, 1985 - 18 с.
- [91]. Нуров А. Национальные общечеловеческие ценности и их роль в нравственном воспитании подрастающего поколения/ А. Нуров [Текст]. - Душанбе, 2004
- [92]. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства/ Р.В. Овчарова[Текст]. - М.: Изд- во Института психотерапии, 2003.
- [93]. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов / Под ред. И. Ю. Шведовой. 21- е изд., перераб. и доп. [Текст]. - М.: Русский язык, 1999. - 924с.

- [94]. Олимат - ул - Банот. Одоби муошират [Матн].- Душанбе, 1991 - 34 с.
- [95]. Орифӣ, М. Аз таърихи афкори педагогии халқи тоҷик. [Матн] /М.Орифӣ, Ҷ.1 (асрҳои X- XI). Душанбе - 1962
- [96]. Паёми шодбошии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба муносибати Рӯзи ҷавонон, 22.05.2020/ Эмомалӣ Раҳмон [Матн]. Душанбе
- [97]. Парсонс Г.Л. Человек в современном мире/Пер. с англ., под ред. В.А. Кувакина [Текст]. -М.: Прогресс, 1985.
- [98]. Парсонс Т.О структуре социального действия/ Т.О Парсонс [Текст]. -М.: Академический проект, 2002.
- [99]. Парсонс, Т. Система современных обществ/[Текст]. -М., 1998.
- [100]. Петрова Т.Э. Социология студенчества в России: Этапы закономерности становления/ Т.Э. Петрова [Текст]. - СПб.: Изд- во СПбГУ, 2000.
- [101]. Пителин С.М. Формирование готовности студентов к созданию семьи/ Пителин С.М. [Текст]. Диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.08. - Астрахань, 2005. - 167
- [102]. Психология. Словарь /Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского - 2- е изд., испр. и доп. [Текст]. - М.: Политиздат, 1990.
- [103]. Психолого- педагогический словарь- справочник / Сост. Ю.А.Лобейко, Н.М. Борозинец [Текст]. - М.: Народное образование; Ставрополь: Изд- во СтГАУ «АГРУС», 2004.
- [104]. Развитие и новое поколение. Доклад о мировом развитии 2007. [Текст].-М.: Весь мир, 2007.
- [105]. Развитие социальной инициативности детей и молодежи: Монография / Под общ. ред. Т. С. Борисовой [Текст]. - М.: ИСП РАО, 2008.

[106]. Рахимзода Х. Влияние социальных институтов воспитания на подготовку старшеклассников к семейной жизни/Х.Рахимзода [Текст]: автореф: дис.... канд. пед. наук. - Душанбе, 2002- 43 с.

[107]. Рахимов Б., Нуров А. Педагогикаи этникӣ ва халқии мардуми тоҷик / Б. Раҳимов А. Нуров [Матн].- Душанбе - 2008 - 296 с.

[108]. Рахимов Х. Традиции таджикского народа и их роль в подготовке старшеклассников к семейной жизни/ Х. Рахимов [Текст]. - Душанбе, 1994

[109]. Рахмонов З. Молодежь - будущее нации/ З. Рахмонов [Текст]. -Душанбе, 1998, с.96

[110]. Романенко Н.М. Программа. Коммуникации в сфере детско-родительских отношений. Как «разрулить» конфликты с родителями (пособие родителям и детям)/ Н.М. Романенко [Текст]. - М., 2010.

[111]. Румянцев В.А. К вопросу о ценностях и ценностных ориентациях молодежи // СОТИС - социальные технологии исследования, 2009. - № 3./ В.А. Румянцев [Текст]. - С. 31- 41.

[112]. Ручка, А.А. Ценностный подход в системе социологического знания/ А.А. Ручка, [Текст]: автореферат дис.... доктора философских наук: 09.00.09. - Киев, 1989. - 28 с.

[113]. Свадьбина Т.В. Семья и российское общество в поиске обновления: Монография/ Т.В. Свадьбина [Текст]. - Н. Новгород: Изд-во НГПУ, 2000.

[114]. Семья в Республике Таджикистан. //Статистический сборник[Текст].- Душанбе, 1994

[115]. Семья в современном социуме (конец XX - начало XXI вв.) Часть 1 / Под общ. ред. д-ра пед. наук, профессора Т.В. Лодкиной. 2-е изд. [Текст].- Вологда: ООО ПФ «Полиграфист», 2007. - 212 с.

[116]. Семья и формирование личности. /Под ред. А.А.Бодалева[Текст].- М., 1989

[117]. Силласте Г.Г. Сельская школа и село России в начале 21 века: Монография / Под общей редакцией доктора исторических наук Ю. В. Борисова - профессора Дипломатической академии МИД РФ Заслуженного деятеля науки России, Чрезвычайного и Полномочного Посланника РФ/ Г.Г. Силласте[Текст]. - М.: Центр образовательной литературы, 2003.

[118]. Сластенин В.А. Педагогическая аксиология: монография/ В.А. Сластенин [Текст]. - Красноярск: Сибирский гос. технологический ун-т, 2008. - 293 с.

[119]. Сластенин В.А., Аджиева Е.М. Методика воспитательной работы: учебное пособие для студентов высших учебных заведений/ В.А.Сластенин, Е.М. Аджиева [Текст].- М: Академия, 2008. - 158 с.

[120]. Словарь социально- гуманитарных терминов / Под общ. ред. А.Л. Айзенштадта [Текст]. - Минск: Тесей, 1999. - 320 с.

[121]. Слуцкий Е.Г. Ювенология и ювенальная политика в XIX веке: опыт комплексного междисциплинарного исследования/ Е.Г. Слуцкий [Текст].-М.: Знание, 2004.

[122]. Сорокин П.А. Система социологии. Т. 1/ П.А. Сорокин [Текст]. -М.: Наука, 1993.

[123]. Сорокин П.А. Социологические теории современности/ П.А. Сорокин [Текст]. - М., 1992.

[124]. Социальная психология: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / А.Н. Сухов, А. . Бодалев, В.Н. Казанцев и др.; //Под ред. А.Н. Сухов, А.А. Деркача [Текст]. - М.: Издательский центр «Академия», 2001. - 600 с.

[125]. Социология молодежи: Учебник / Под ред. проф. В. Т. Лисовского[Текст]. - СПб: Изд- во С. - Петербургского университета, 1996.

[126]. Статистический сборник «Женщины и мужчины». Государственное Статистическое агентство при Президенте Республики Таджикистан [Текст]. - Душанбе, 2010

[127]. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030/[Текст]. - Душанбе, 2016

[128]. Стратегияи сиёсати давлатии ҷавонон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2020 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 октябри соли 2011 №480) [Матн].

[129]. Таджикистан на пути к гендерному равенству/ [Текст]. - Душанбе, 2003

[130]. Таджикистан. Отчёт по человеческому развитию/[Текст]. - Душанбе, 1996

[131]. Теория и методология гендерных исследований. Курс лекций. /Под общей редакцией О.А.Ворониной[Текст]. - М.:МЦГИ - МВШСЭП - МФФ, 2000

[132]. Теория ориентации личности в мире ценностей (Монография) /[Текст]. - Оренбург, 1996.

[133]. Титма М.Х. Выбор профессии как социальная проблема/М.Х. Титма [Текст]. - М.: Знание, 1975.

[134]. Тугаринов В.П. Избранные философские труды/ В.П. Тугаринов [Текст]. - Л.: Изд- во ЛГУ, 1988.

[135]. Тягунова Ю.В. Развитие готовности учителя к воспитанию у подростков ценностного отношения к семье: диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.08. / Ю.В. Тягунова [Текст]. - Челябинск, 2008. - 180 с.

[136]. Уварова Н.Н. Формирование ценностного отношения студентов к институту семьи/Н.Н.Уварова[Текст]. Дисс. кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Ставрополь, 2006. - 232 с.

[137]. Узденова Е.К. Формирование у старшеклассников ценностного отношения к родительству как основе полноценной семьи/

Е.К. Узденова [Текст]: диссертация... кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Карачаевск, 2006. - 232 с.

[138]. Урбанович Л.Н. Воспитание ценностного отношения к семье у старшеклассников во внеучебной деятельности/ Л.Н. Урбанович [Текст]: диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Смоленск, 2008. - 184 с.

[139]. Федулова А.Б. Семья и семейные ценности: Философско-аксиологический анализ/ А.Б. Федулова. [Текст]: диссертация кандидата философских наук: 09.00.11. - Архангельск, 2003. - 252 с.

[140]. Филиппов Ф.Р. От поколения к поколению/ Ф.Р. Филиппов [Текст]. - М.: Мысль, 1989.

[141]. Философский словарь-6-е изд., перераб. и доп./Под ред. И. Т. Фролова[Текст]. - М.: Политиздат, 1991.

[142]. Харчев А.Г. Брак и семья в СССР. Опыт социологического исследования/ А.Г. Харчев [Текст]. - М: Мысль, 1979.

[143]. Холостова Е.И. Социальная политика и социальная работа: Учебное пособие/ Е.И. Холостова [Текст]. - М., 2007.

[144]. Худоёрова Н.М. Ценностно - целевые приоритеты патриотического воспитания студентов средних профессиональных учебных заведений Республики Таджикистан /Н.М. Худоёрова [Текст]: автореф: дис.... канд. пед. наук. Д., 2013 - 27 с.

[145]. Хушкадамова Х. Образ женщин в современной таджикской журналистике/ Х. Хушкадамова [Текст]. - Душанбе, 2006

[146]. Черкасова М.А. Повышение роли молодежи в решении задач развития и сплоченности общества // Духовно- нравственное воспитание молодежи: семейные национальные традиции. VI Международный конгресс «Российская семья»: материалы / Под общ. ред. Г.И. Климантовой [Текст]. - М.: Изд- во РГСУ, 2009. - 288 с.

[147]. Черняк Е.М. Социология семьи: Учебное пособие/ Е.М. Черняк [Текст]. - 3-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К», 2004. - 238 с.

[148]. Чупров В.И., Зубок Ю.А., Уильяме К. Молодежь в обществе риска/ В.И. Чупров, Ю.А. Зубок, К. Уильяме [Текст]. - М.: Наука, 2001. - .

[149]. Шайхелисламов Р.Ф., Тагиров Э.Р. Гражданское образование: гуманитарный вектор/ Р.Ф.Шайхелисламов, Э.Р. Тагиров [Текст]. - Казань: Изд-во ООО «Центр оперативной печати», 2007.- 122 с.

[150]. Шарипов А.А. Асосҳои педагогии ҳамгирии донишҳои ахлоқӣ ва рафтори хонандагони синфҳои ибтидоӣ дар муҳити мактаб ва оила /А.А.Шарипов [Матн]: Автореф. рис. ... ном. илм. пед. Д.,2019 -47 с.

[151]. Шелер М. Формализм в этике и материальная этика ценностей // Шелер, М. [Текст]. Избранные произведения / Пер. с нем. - М.: Гнозис, 1994.

[152]. Шимин Н.Д. Метельская К.С. О ценности современной! семьи // Новые идеи в философии / Н.Д. Шимин [Текст]. - Пермь, 2007. - Вып 16. - С. 291- 292.

[153]. Шимин Н.Д. Противоречия между семьей и социальной средой // Социально-политические науки/ Н.Д. Шимин [Текст]. - М.- , 1990. - № 6. С. 19- 23.

[154]. Шимин Н.Д. Социально-философские проблемы семьи: Учебное пособие. / Н.Д. Шимин [Текст]. - Воронеж, 1996. - 136 с.

[155]. Шнейдер Т.Б. Психология семейных отношений. Курс лекций//Т.Б. Шнейдер [Текст]. - М.: Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. - 512 с.

[156]. Шок Н.П. Семейная политика в современной России: взаимодействие институтов гражданского общества и власти в ее реализации: дис. ... канд. полит. наук / Н. П. Шок [Текст]. - Москва, 2008.

[157]. Эмомали Рахмон. Вопросам демографии// Эмомали Рахмон [Текст]. Государственное внимание: Речь президента Республики Таджикистана на общереспубликанском совещании по демографическому развитию и планированию семье. //Народная газета. 2002 - 6 марта

[158]. Эмомали Рахмон. Таджики в зеркале истории/ Эмомали Рахмон [Текст]. - Душанбе, 1999.

[159]. Эмомалӣ Раҳмон. Зиндагӣ аз модар сарчашма мегирад/ Эмомалӣ Раҳмон [Матн]. Душанбе, “Адиб”, 2013

[160]. Энгельс, Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. [Текст].- М., 1964. Т. 21.

[161]. Юнусова Н.М. Детерминирующая роль женщины в процессе формирования нравственных ориентиров личности и семьи, опирающаяся на этнокультурные ценности /Н.М.Юнусова[Текст]: автореф. дисс.... док. пед. наук. Душанбе, 2013 - 46 с.

[162]. Юнусова Н.М. Женщина. Семья. Воспитание. Монография. //Н.М. Юнусова [Текст]/ Изд - во «Реал», 2013. - 344 с.

[163]. Юсупова Р.Я. Духовно - нравственное воспитание младших: - подростков во взаимодействии современной семьи и школы / Р.Я.Юсупова [Текст]: автореф. дис.... канд. пед. наук. М., 2001 - 47 с.

[164]. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования: описание, объяснение, понимание социальной реальности/ В.А. Ядов [Текст]: - М.: Добросвет, 1998. - 596 с.

**МУҚАРРАРОТИ АСОСӢ ВА НАТИҶАҶОИ ТАҲҚИҚОТИ
ДИССЕРТАТСИОНӢ ДАР ИНТИШОРОТИ ЗЕРИНИ
МУАЛЛИФ ИНӢИКОС ШУДААНД:**

**I. Мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои тақризишаванда тавсиянамудаи ҚОА
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон батабърасида:**

[1-М] Неъматов Р.Х.. Вазифаҳои пешбарандаи муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар тарбияи маънавияву ахлоқии ҷавонон // Неъматов Р.Х. [Матн] // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. -

Душанбе. - 2023. - №1. - С.299-305;

[2-М] Неъматов Р.Х.. Аҳдоф ва вазифаҳои ташкили оила дар пажӯҳишҳои ҷомеашинохтӣ// Неъматов Р.Х. [Матн] // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон. - Душанбе. - 2023. - №1. - С.58-64;

[3-М] Неъматов Р.Х. Тавсифи ҷавонон ҳамчун гурӯҳи иҷтимоӣ / Неъматов Р.Х. [Матн] // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон-Душанбе. - 2023. - №3. - С. 206-211;

[4-М] Юнусова Н. М., Неъматов Р.Х., Шароитҳои педагогии ташаккули арзишҳои оилавӣ дар тафаккури ҷавонон // Неъматов Р.Х. [Матн] // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе. - 2023. - №6-2. - С. 157-165;

[5-М] Неъматов Р.Х. Таснифоти оила ҳамчун гурӯҳи хурди ҷомеа //Неъматов Р.Х. [Текст] //Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе. - 2023. - №9. - С.282-291.

II. Мақолаҳо, ки дар дигар нашрияҳо ҷоп шуданд

[6-М] Неъматов Р. Х. Аҳдов ва вазифаҳои ташкили оила дар пажӯҳишоти равшаншиносӣ// Неъматов Р. Х. [Текст] // Масъалаҳои иҷтимоӣ – психологии оилаи муосир ва роҳҳои таъмини устувории он: Конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ. - Душанбе, 2023. - С. 370-381;

[7-М] Неъматов Р. Х. Хусусиятҳои психологии духтарони наврас //Паёми ДОТ дар н. Рашт. №1. 2023. – С.138-143;

[8-М] Неъматов Р. Х. Хусусиятҳои психологии духтарони наврас //Маводи конференсияи илмӣ-назариявии устодон ва кормандони ДОТ дар н. Рашт. 14-20 уми апрели соли 2023. – С.182;

[9-М] Неъматов Р. Х. Психологияи шахсияти мактаббачагони хурдсол // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии устодон ва кормандони ДОТ дар н. Рашт. 03.03. 2023. – С.184.

ЗАМИМАҲО

Замимаи 2

Пурсишнома: Чавонписарон ва чавондухтарони гиромӣ!

Аз шумоён эҳтиромона хоҳиш менамоем, ки дар пурсиши зерини мо фаъолона ширкат бинамоед, ҳадаф аз он муайян намудани шавқу рағбати доншҷӯён доншҷӯёни ҳозира оид ба масъалаҳои никоҳ, оила ва рисолати падару модарӣ маҳсуб мешавад. Барои ин Шуморо лозим меояд, ки ба саволҳои пешниҳодкардаи мо тариқи интихоби вариантҳои манзургардида ҷавоби дилхоҳатонро муайян карда бошед. Марҳамат, дар вариантҳои кушодаи саволҳо дар ҷои муқарраркарда ҷавоби худро бинависед. Пурсишнома маҳфӣ аст.

Қаблан сипосгузорем!

Маълумотҳои умумӣ

1. Ҷинси Шумо:

- мард
- зан

2. Синну соли Шумо _____ - сола

3. Суроғи Шумо _____

- шаҳри хурд
- шаҳри миёна
- шаҳри калон

Муносибати Шумо ба никоҳ ва оила

4. Шумо кадом синну солро барои оиладоршавӣ муносиб мехисобед?

- то 18- солагӣ
- то 19- 22- солагӣ
- то 23- 25- солагӣ
- 26- 30- солагӣ
- пас аз 31- солагӣ

5. Ба ақидаи Шумо, хангоми интихоби ҳамсар чӣ чиз асосӣ аст?

- фаровонии моддӣ

- ба ҳамдигар рост омадани табиати ҳамсарон
- ишқу муҳаббат ва эҳтироми тарафайн
- муқаррароти динӣ
- муқаррароти иҷтимоӣ
- сабабҳои дигар

6.Ба назари Шумо, кӣ бояд ташаббускори расмӣ қунонидани муносибатҳо бошад?

- зан
- мард
- ҳешовандон
- бо ризоияти тарафайн

7.Оё барои бастанӣ ақди никоҳ интихобкардаи худро дӯст доштан зарур аст?

- оре
- не
- ба ҷавоб додан мушкилӣ мекашам

8.Ба фикри Шумо таҷрибаи алоқаи маҳрамона то никоҳ зарур аст?

- оре, ҳатман
- буданаш беҳтар
- набуданаш беҳтар
- ба ҳеч вачҳ не

9.Муносибати Шумо ба никоҳи шаҳрвандӣ чӣ гуна аст?

- мусбат
- манфӣ
- бароям аҳамият надорад

10.Агар бароятон имконияти интихоб мебуд, ки никоҳ карда бошед ва ё бидуни расмият зиндагии якҷоя барпо намудан имконпазир бошад, пас Шумо:

- никоҳи худро ба қайд мегиронидед
- дар «никоҳи шаҳрвандӣ» зистанро авло медонистед

- инҳо бароятон аҳамияте надоранд

11. Ба ақидаи Шумо, зиёд гардидани «никоҳи шаҳрвандӣ» хусусан байни ҷавонон ба чӣ вобаста мебошад?

---

12. Шумо ба никоҳи наздикони худ (падару модар бародару хоҳар) чӣ гуна баҳо медодед?

- аъло

- хуб

- қаноатбахш

- ғайриқаноатбахш

13. Оё меҳостед, ки муносибат дар оилаи шахсии Шумо дар пайравӣ ва монандӣ ба оилаи падару модаратон сохта шавад?

- оре

- ҳамин гуна буданаш беҳтар

- ҳамин гуна набуданаш беҳтар

Фарзандон

14. Шумо чиҳати таваллуди кӯдак кадом синну солро мувофиқ меҳисобед?

- то 18- солагӣ

- 19- 22- солагӣ

- 23- 25- солагӣ

- 26- 30- солагӣ

- пас аз 31- солагӣ

- умуман фарзандор шудан дар нақшаатон нест

15. Оё Шумо розӣ ҳастед, ки таваллуди кӯдак ба муносибати байниҳамдигарии зану шавҳар таъсир мерасонад? Ва ба чӣ тариқа?

- ба тариқи мусбат

- ба таври манфӣ

- таъсир намекунад

Ҷаҳдадорихо дар оила

16. Кадом навъи кор дар оила мутлақо занона маҳсуб мешавад?

- корҳои хоҷагии хона (шустушӯи деғу табақ, ҷомашӯӣ, руфтӯрӯби хона)
- харидани хӯрокворӣ ва тайёр кардани таом
- обод намудан ва таъмир кардани хона
- кори мутлақо занона ва ё мутлақо мардона нест: ҳамаи корҳои хона якҷоя ва ё бо навабат ба ҷо оварда мешаванд
- ягон навъи дигар; мушаххасан ҷӣ буданаширо баён намоед_____

17. Ҷӣ гуна кор мутлақо мардона ҳисобида мешавад?

- корҳои хоҷагии хона (шустушӯи деғу табақ, ҷомашӯӣ, руфтӯрӯби хона)
- харидани хӯрокворӣ ва тайёр кардани таом
- обод намудан ва таъмир кардани хона
- кори мутлақо мардона ва ё мутлақо занона нест: ҳамаи корҳои хона якҷоя ва ё бо навабат ба ҷо оварда мешаванд
- ягон навъи дигар; мушаххасан ҷӣ буданаширо баён намоед_____

Сиёсати оилавӣ

18. Оё Шумо дар бобати ягон навъи барнома ва ё лоиҳаи равияи оилавӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон роҳандозӣ мешавад, маълумот доред?

- оре
- не

19. Оё Шумо дар бобати ягон навъи барнома ва ё лоиҳаи равияи оилавӣ, ки дар зодгоҳи Шумо (шаҳр, ноҳия) роҳандозӣ мешавад, маълумот доред?

- оре
- не

20. Оё Шумо дар ягон лоиҳа ширкат меварзед?

- оре
- не

21. Кадом навъҳои паҳн намудани маълумотро аз ҳама самарабахш мехисобед?

- тавсифи таҷриба дар васоити ахбори омма

- тавсифи таҷриба дар нашрияҳои соҳавӣ
- паҳн намудани ахборот тавассути захираҳои Интернет
- нашр гардонидани китобу брошюраҳо
- паҳн намудани фитаҳо
- нақл дар конференсияҳо дар ҳузури шумораи зиёди одамон
- нақли ҳамкасбон дар вохӯриҳои ғайрирасмӣ
- навъи дигар (нишон диҳед)_____

22. Шумо нақши мақомоти минтақавии ҳукуматро дар амалӣ сохтани лоиҳаҳо чӣ гуна баҳо медиҳед?

- барои ҷустуҷӯ ва ташкили лоиҳаҳо ҳама корҳои заруриро ба ҷо меоваранд
- онҳо дар лоиҳаҳои пешниҳодшуда тахтидилона ширкат мекунанд
- онҳо ба ташкили лоиҳаҳо монеъ намешаванд
- онҳо дар баъзе ҷиҳатҳои ташкили лоиҳаҳо кӯмак расонида, дар баъзе ҷиҳатҳо монеъгӣ зоҳир менамоянд
- онҳо аз мададгори дида бештар ҳалал мерасонанд
- ба нақши мақомоти минтақавии ҳукумат баҳо дода наметавонам
- ягон ақидаи дигар (баён намоед)_____

23. Ба назари Шумо, кадом навъи дигаргуниҳо ва навовариҳо дар соҳаи сиёсати оилавӣ ва демографӣ зарур мебошанд?

- Андеша ва пешниҳоятонро ҳарчи муфассалтар ва дақиқтар баён намоед_____

Нақшаи соатҳои тарбиявӣ дар мактабҳои олии дар мавзуи

«Тарбияи чинсӣ ва омодагӣ ба ҳаёти оилавӣ»

Мавзуи 1. Никоҳ ва оила дар таърихи инсоният

Оила ҳамчун объекти таҳқиқ дар таърих, демография, сотсиология ва психология.

Моҳияти иҷтимоии никоҳ ва оила. Оила- ячейкаи ибтидоии ҷамъият. Шаклҳои таърихии муносибатҳои никоҳӣ- оилавӣ, вобастагии онҳо аз тарзи истехсолоти ҷамъиятӣ. Мухтассоти миллии муносибатҳои никоҳию оилавӣ.

Вазифаҳои асосии оила. Сохтори оила. Дигаргунии сохтор ва зинабандии вазифаҳои оила дар давраҳои гуногуни таърихӣ.

Оила дар ҷамъияти муосир. Муаммоҳои оилаи ҳозиразамон. Вайроншавии низоми оилавӣ: зуҳури сабабҳо ва паёмадҳо. Никоҳ ва оила дар оянда.

Мавзуи 2. Психологияи муносибатҳои тоникоҳӣ байни чинсҳо

Инкишофи психологию сексуалии писарон ва духтарон. Мухтассоти зуҳури шахвоният дар писарон ва духтарон.

Барқароршавии ҳаммонандии нақши чинсӣ. Балоғатрасӣ дар синнусоли наврасӣ ва навҷавонӣ.

Инкишофи ҳиссиёти оӣ. Муносибатҳои дӯстона, рафикана, эҳтиром, дӯстӣ, меҳру муҳаббат ҳамчун намудҳои муносибатҳои байнишахсии дилбастагӣ. Тавсифи психологии ишқу муҳаббат. Намуд ва давраҳои ишқу муҳаббат. Ҷанбаҳои таърихии ишқу муҳаббат. Мақоми тарбия дар барқароршавии ҳиссиёт. Муносибатҳои чинсии тоникоҳӣ ва оила.

Мухтассоти анатомию физиологӣ ва психологии мардон ва занон.

Канораҷӯиҳо дар рафтори чинсӣ. Онанизм, ҳамчинсгароӣ. Танфурушӣ. Пешгирии канораҷӯӣ.

Омодагӣ ба никоҳ: камолоти иҷтимоӣ, психологӣ, физиологӣ. Интихоби ҳамсар. Асоснокии никоҳ. Нишондодҳо оид ба никоҳ ва оила, таъсири оилаҳои падару модарӣ. Муштаракӣ ва мувофиқати психологӣ ва иҷтимоию психологии тоникоҳии ҷавонписарон ва ҷавондухтарон.

Муносибатҳои байниҳамдигарии ҷинсҳо дар давраҳои гуногуни синнусолӣ.

Мавзӯи 3. Масъалаҳои иҷтимоию психологии оила

Оила ҳамчун гурӯҳи хурд, мухтассоти он ва қонуниятҳои фаъолияти. Сохтори муносибатҳои оилавӣ. Равандҳои динамикӣ дар оила. Системаи нишондодҳо, огоҳӣ ва пешбиниҳои ҳамсарон. Арзишҳои оилавӣ. Таҳлили муносибатҳои байниҳамдигарии зану шавҳар.

Оила ҳамчун ҷамъияти ибтидоӣ, ки азбӯи он байни ҳамдигар бо манфиатҳои умумии ҳаётӣ, фаъолияти якҷоя ва рӯзгор зич вобастаанд. Ягонагии арзишмандӣ- ориентатсионӣ ҳамчун муҳимтарин принсипи тарбия дар оила, тавсифи моҳиятии оила ҳамчун ҷамъият. Принсипи коллективизми оилавӣ. Заруроти мутаносиби масъулиятшиносӣ ҳамчун асоси ҳамбастагии оилавӣ. Сатҳи олитарини қаринии эҳсосотӣ дар коллективи оила.

Мухтассоти психологии оилаҳои пурра, нопурра ва калон. Хусусиятҳои мақоми иҷтимоӣ- нақшии мардон ва занон дар оилаҳои ҳозиразамон.

Иқлими психологии оила ва ҷузъҳои таркибии он. Шароитҳои, ки ба муназзамии муносибатҳои оилавӣ мусоидат хоҳанд кард. Дараҷаҳои иҷтимоию психологӣ, ҳислатшиносӣ ва психофизиологии ҳамзистии зану шавҳарон. Омилҳои қаноатмандӣ аз никоҳ. Ихтилофҳои оилавӣ, сабабҳо ва навъҳои онҳо, усулҳои ҳалли оқилона. Таснифи оилаҳои номатлуб.

Асосу баҳонаҳои ҷудошавӣ. Рафтори ҳамсарон дар вазъиятҳои пешазталоқӣ. Пешгирии талоқ ва ҷудошавии оила.

Мавзуи 4. Чанбаъҳои этикӣ-психологии муносибатҳои маҳрамони никоҳӣ

Ишқу муҳаббат ҳамчун асоси никоҳ. Нақши шахвоният дар системаи умумии муносибатҳои занушавҳарӣ. Динамикаи муносибатҳои сексуалӣ дар никоҳ, мухтассоти онҳо дар давраҳои гуногуни синнусолӣ.

Дипсихизми чинсӣ (мавҷудияти фарқи сифат ва чараёнҳои психикӣ дар намояндагони чинсҳои гуногун) ҳамчун асоси муносибатҳои маҳрамона дар никоҳ. Робитаи байниҳамдигарии одаткунии психологӣ ва сексуалӣ. Маҳрамият ҳамчун нишондихандаи ягонагии компонентҳои психологӣ ва сексуалӣ. Вобастагии байни дараҷаи маҳрамият ва қаноатмандӣ аз никоҳ. Нақшҳои оилавӣ ва муносибатҳои маҳрамона. Маъноии психологии муносибатҳои маҳрамона.

Мухтассоти рафтори сексуалии рафтори мардон ва занон. Шароитҳои муназзамии муносибатҳои сексуалӣ.

Психогигиенаи ҳаёти чинсӣ. Паёмадҳои деприватсияи сексуалӣ ва таҷрибаи бармаҳали алоқаи чинсӣ. Каноравӣ дар рафтори чинсӣ. Сабабҳои психологии сардпуштии қаноат ва заифии мардона.

Муҳлатҳои муътадили бордоршавӣ. Ба низом овардани таваллудкунӣ. Воситаҳои пешгирии ҳомиладорӣ.

Мавзуи 5. Психологияи тарбияи оилавӣ

Тарбияи кӯдакон яке аз муҳимтарин вазифаҳои оила. Ташаккули шахсияти кӯдак дар оила. Оила институтҳои нахустини иҷтимоишавии кӯдак. Давраҳои иҷтимоишавии ибтидоӣ.

Нишондодҳо ва умедвориҳои насловаронаи волидон. Мавқеъҳои волидӣ: мухтассоти мавқеи падарӣ ва модарӣ. Асос ва сабабҳои таваллуди кӯдак. Психологияи ҳомиладорӣ, таваллудкунӣ. Муаммои меҳри модарӣ- биологӣ ва иҷтимоӣ. Меҳри падарӣ. Муаммои бенаслӣ.

Нишондодҳо барои тарбияи фарзандон. Навъҳои тарбияи оилавӣ. Мухтассоти раванди тарбиявӣ дар давраҳои гуногуни рушди фарзандон.

Хусусиятҳои муносибати ҳисси бо бачагон дар синнусоли ширхорагӣ ва кӯдакӣ. Услубҳои муносибати падару модарон бо фарзандон. Паёмадҳои афсурдаҳои бармаҳали модарӣ.

Муносибатҳои муътадили зану шавҳар ҳамчун шарти солимии равонии кӯдак. Вайронии муносибатҳои байниҳамдигарии волидон ва фарзандон. Аҳамияти омили оилавӣ дар бобати ба вучуд омадани баъзе навъҳои вайроншавии асабию равонии бачагон.

Вайроншавии рафтори кӯдакон ва чораҳои пешгирӣ намудани он.